

N:o 177.

*Kungl. Maj:ts nådiga proposition till Riksdagen angående
uppförande af nya kasernetablissemang för femton infan-
teriregementen; gifven Stockholms slott den 3 april 1908.*

Under åberopande af närlagda utdrag af protokollet öfver landt-
försvarsärenden för denna dag vill Kungl. Maj:t härmed föreslå Riks-
dagen

att, i enlighet med den i årets statsverksproposition angående fjärde
hufvudtiteln under punkt 31 gjorda framställning, utaf det af 1906 års
Riksdag till uppförande af kasernetablissemang för femton infanteri-
regementen beviljade anslaget, 21,744,000 kronor, å extra stat för år
1909 anvisa 850,000 kronor.

De till ärendet hörande handlingar skola Riksdagens vederbörande
utskott tillhandahållas; och Kungl. Maj:t förblifver Riksdagen med all
kungl. nåd och ynnest städse välbevågen.

GUSTAF.

O. B. Malm.

*Utdrag af protokollet öfver landtförsvarsärenden, hållet inför
Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott
den 3 april 1908.*

Närvarande:

Hans excellens herr statsministern LINDMAN,
Hans excellens herr ministern för utrikes ärendena TROLLE,
Statsråden: ALBERT PETERSSON,
ALFRED PETERSSON,
HEDERSTIERNA,
HAMMARSKJÖLD,
ROOS,
SWARTZ,
grefve HAMILTON,
grefve EHRENSVÄRD,
MALM.

Departementschefen, statsrådet Malm anförde härefter:

»I statsverkspropositionen till nu församlade Riksdag har Eders Kungl. Maj:t beträffande fjärde hufvudtiteln i punkt 31 föreslagit Riksdagen att utaf det af 1906 års Riksdag till uppförande af kasernetablissemang för femton infanteriregementen beviljade anslaget, 21,744,000 kronor, å extra stat för år 1909 anvisa ytterligare 850,000 kronor.

I det vid nämnda proposition fogade statsrådsprotokollet för den 13 januari 1908 erinras, hurusom genom Kungl. Maj:ts med Riksdagen fattade beslut en kasernbyggnadsnämnd blifvit tillsatt med uppdrag att såväl tekniskt som ekonomiskt ombänderhafva de arbeten, som vore förenade med planläggandet och utförandet af kasernetablissemang för ifrågavarande femton infanteriregementen. Angående dessa etablissemang

mang och anordningarna vid desamma hade kasernbyggnadsnämnden utarbetat betänkande samt uppgjort ritningar och kostnadsförslag, hvilka för granskning och bedömande öfverlämnats till särskildt utsedda personer, hvilkas uppdrag emellertid vid tiden för statsverkspropositionens aflämnande ej var fullgjordt.

Utredningen i ärendet är numera afslutad, och anhåller jag i underdånighet att få redogöra för densamma för klargörande af de ändringar, som blifvit ifrågasatta beträffande de blifvande femton nya kasernetablissemangen i jämförelse med de hittills uppförda och dem, som nu äro under uppförande.

De regementen, för hvilka nu ifrågavarande kaserner skola uppföras, äro: Lifregementets grenadjärer, Första och Andra lifgrenadjärregementena, Västgöta regemente, Upplands infanteriregemente, Skaraborgs, Södermanlands, Kronobergs, Jönköpings, Älfsborgs, Bohusläns, Kalmar och Värmlands regementen samt Norra och Södra skånska infanteriregementena.

För att klargöra de principer, som i allmänhet blifvit följda vid uppförandet af kasernetablissemang, torde jag få yttra något om hvad hittills i hufvudsak förekommit i sådant afseende.

I det vid Kungl. Maj:ts proposition n:o 51 till innevarande års Riksdag, angående täckande af brist i extra ordinarie anslag till uppförande af nya byggnader för armén, fogade statsrådsprotokollet för den 31 sistlidne januari har en öfversikt lämnats af hvad som förekommit i kasernbyggnadsfrågan vid 1901 års Riksdag och därefter. Ur berörda öfversikt torde i korthet böra erinras om hvad däri anförts beträffande de lokaler, som ansetts böra inrymmas i kasernetablissemangen, och därmed i sammanhang stående förhållanden.

I detta hänseende inhämtas däraf:

att chefen för Generalstaben i samband med utarbetande af förslaget till den nya härordningen låtit verkställa utredning af kostnaderna för de nybyggnadsarbeten, som för det nya härordningsförslagets genomförande skulle blifva erforderliga;

att kasernetablissemangen enligt den uppfattning, som då gjort sig gällande, borde, allt efter olika truppslags behof, utgöras af kanslibyggnad, kaserner till erforderligt antal, arrestbyggnad, kokinrättning, sjukpaviljong, stallutrymme för truppförbandets samtliga såväl officers- som nummerhästar samt vid artilleriet och ingenjörtrupperna äfven sommarstall för legda hästar, exercishus, ridhus samt åtskilliga andra byggnader, såsom afträden och gödselstäder, badinrättning, förrådsbyggnad, sjukstall, skosmedja m. m.;

att man vid beräkningen af det utrymme, som erfordrades i olika byggnader, utgått från de föreskrifter, som genom nådiga brefvet den 28 september 1883 blifvit fastställda för sådana byggnader, hvarvid dock gjorts de mindre modifikationer, som ansetts kunna utan fara för tjänstgöringens behöriga gång eller truppens välbefinnande vidtagas till besparings vinnande;

att särskild kostnad för marketenterilokaler icke i förslaget upptagits;

att arméförvaltningen å fortifikationsdepartementet uti afgifvet yttrande öfver berörda förslag framhållit, att vid dess uppgörande den grundsats synbarligen gjort sig gällande, att den största sparsamhet borde iakttagas i afseende å såväl det yttre som de inre anordningarna;

att, sedan 1901 års Riksdags beslut angående ny härordning blifvit godkänt af Kungl. Maj:t, chefen för landtförsvarsdepartementet uppdragit åt chefen för fortifikationen att låta utarbета detaljerade förslag till typer för nya kasernetablissemang åt de truppförband af olika truppslag, hvilka antingen i och med den nya härordningen komme att uppsättas eller, ehuru förut ingående i armén, icke ägt kaserner; samt

att, enär vid 1901 års Riksdag inom båda kamrarna framhållits önskvärdheten däraf, att utlåtande öfver förslag till de för den nya härordningens genomförande behöfliga nya etablissemangen före dessa förslags slutliga pröfning afgåfves af personer, hvilka stode utanför den militära myndighet, som uppgjort de planer och beräkningar, hvarpå förslagen grundades, Kungl. Maj:t enligt nådigt bref den 8 november 1901 uppdragit åt en af fyra utaf Riksdagens ledamöter sammansatt granskningsnämnd att afgifva utlåtande öfver ofvan omförmälda, inom fortifikationen utarbetade planer med tillhörande detaljrutningar och kostnadsförslag, hvilken nämnd i februari 1902 afgifvit det begärda utlåtandet, som, tillika med chefens för fortifikationen yttrande i ämnet, öfverlämnats till 1902 års statsutskott.

Förenämnda nådiga bref den 28 september 1883 meddelades i anledning af dels kommitténs för ordnande af den militära hälsovården afgifna förslag af den 24 januari 1879, hvaröfver vederbörande myndigheter blifvit hörda, dels ett af chefen för fortifikationen afgifvet memorial angående de lokaler och det utrymme, som borde finnas vid kasernetablissemang. Genom berörda nådiga bref fastställdes en tabell öfver byggnader och utrymme vid kasernetablissemang, att, såvidt omständigheterna i hvarje fall tillstodde, tjäna till grund vid utarbetandet af förslag till kasernbyggnader för ständig inkvartering. Tabellen upptager

förutom förteckning på de byggnader, som böra finnas, uppgift å storleken med afseende på golfyta och kubikinnehåll af såväl tjänsterum som bostadslägenheter för underbefäl och manskap m. m.

Den af Kungl. Maj:t den 8 november 1901 tillsatta *granskningsnämnden* framhåller till en början de allmänna synpunkter, som af nämnden ansetts böra beröras vid granskningen af de förslag till kasernetablissemang, hvilka af chefen för fortifikationen blifvit uppgjorda.

Uppförandet af nya eller utvidgningen af redan befintliga kasernetablissemang vid flertalet af arméns truppförband kräfde med nödvändighet högst betydande kostnader. Af så mycket större vikt vore det därför att redan från början noggrannt tillse, att dessa kostnader såväl vid planläggandet som utförandet af etablissemangen begränsades till de minsta möjliga, och att inskränkningar åvägabragtes, som kunde ske, utan att byggnadernas ändamålsenlighet därigenom förfelades eller rimliga anspråk på bekvämlighet åsidosattes.

Därvid vore dock att tillse, att den sparsamhet, som måste göra sig gällande beträffande kasernernas såväl inredning som yttre anordningar, icke uteslutande finge riktas på nedbringandet af själfva anläggningskostnaderna, utan att hänsyn äfven borde tagas till minskandet af den årliga underhållskostnaden.

Vid anläggandet af de nya kasernetablissemangen borde äfven beaktas, att utrymmet inom desamma blefve tillräckligt icke blott för den dåvarande rekrytstyrkan utan jämväl med hänsyn dels därtill, att desamma vid vissa truppförband kunde genom folkmängdens tillväxt komma att ökas och dels därtill, att flera årsklasser samtidigt kunde till etablissemangen inkallas. Det vore därför icke lämpligt att afse de nya etablissemangen allenast för regementenas expedition, förvaltning och skolor, utan borde, då detta kunde ske utan nämnvärd ökning i kostnaderna, plats kunna inom dem beredas för hela den styrka, som inkallades under repetitionsöfningarna. Vid dessa tillfällen, då ju förläggningen vore jämförelsevis kortvarig, måste naturligtvis dock fordringarna på utrymme och bekvämlighet sänkas.

I afsikt att genom förändrade anordningar kunna åstadkomma besparingar hade granskningsnämnden riktat sin uppmärksamhet därpå, att åtskilliga af de utaf fortifikationen föreslagna byggnaderna kunde sammanföras, så att de blefve färre till antalet men inrymde flera våningar. Å grundläggning och takkonstruktioner kunde därigenom vinnas icke obetydliga besparingar. Byggnadernas ökande i höjd, inom rimliga gränser, behöfde ingalunda minska deras ändamålsenlighet.

Vidare hade nämnden velat såsom ett önskningsmål framhålla nedbringandet af de dryga kostnaderna för manskapets arrestlokaler. Särskildt gällde detta förslagen till fält- och fästningsinfanteriregementenas etablissemang, där dessa lokaler förlagts till en särskild arrestbyggnad, inrymmande — förutom bostad för regementsväbeln, vaktrum och förvaringsarrester — ett antal af 9—13 celler med varmluftsanordningar o. s. v. Kostnaderna för en dylik byggnad beräknades till 33,200 à 36,800 kronor, och den sammanlagda utgiften för arrestlokalerna vid ifrågavarande truppförband blefve alltså icke obetydlig.

Ehuru visserligen arrestlokaler för manskapet vid ett truppförband måste anordnas för möjliggörande af kortvariga bestraffningars verkställande inom truppförbandets område och utan intrång i de civila straffanstalternas utrymme, vore det likväl önskvärdt, dels att dylika lokaler icke erhöles större omfång, än som vore oundgängligen nödvändigt, och dels att deras anordnande medförde så ringa kostnader som möjligt. Manskapsarresternas antal borde med hänsyn därtill, att största delen af manskapet utgjordes af värnpliktige, hvilkas bestraffningar, enligt hvad straffjournalerna i allmänhet utvisade, varit jämförelsevis både få och kortvariga, kunna nedbringas under det af fortifikationen föreslagna antalet. Under sådana förhållanden torde det för arrestlokalerna behöfliga utrymmet kunna erhållas i kanslibyggnaderna, där bevakningspersonal jämväl funnes att tillgå i den ändock därstädes förlagda kasernvakten. Men enär det af utrymmes-skäl icke läte sig göra att anordna arresterna vid fältinfanteriregementena i kanslibyggnadernas bottenvåningar, hade nämnden ansett sig kunna föreslå, att arrestlokalerna därstädes förlades till kanslibyggnadernas jordvåningar, där stora utrymmen funnes oanvända. Detta hade dock skett under förutsättning, att alla hygieniska kraf i fråga om luftutrymme, ljus och fuktfrihet tillgodosåges. Nämnden hade i sin uppfattning om möjligheten af en dylik anordning funnit stöd uti ett af dåvarande öfverfältläkaren till nämnden afgifvet utlåtande.

För åstadkommande af ytterligare besparingar borde å de orter, där flere truppförband komme att förläggas, sådana lokaler, som lämpligen kunde göras gemensamma för dem, sammanföras i en byggnad.

Detta gällde särskildt sjuklokalerna och varmbadinrättningarna. Att inom hvarje etablissemang måste finnas lokaler, där tillfälligt insjuknade kunde få hvila och vård, vore uppenbart, men det torde icke vara nödvändigt att på sådana orter, där flere truppförband vore förlagda, uppföra för hvarje sådant ett jämförelsevis ganska dyrbart sjukhus, afsedt för allvarsamma och långvariga sjukdomsfall. På sådana platser

torde i stället böra uppföras en efter omständigheternas kraf till storleken afpassad gemensam sjukhusbyggnad.

Samma grundsats borde äfven tillämpas i fråga om varmbadinrättningarna. Till stöd härför kunde åberopas, att för de i Stockholm förlagda truppförbanden — till antalet sex — finnes allenast ett varmbadhus, som användes af dem alla.

Vidare föreslog granskningsnämnden, att mässlokal för underofficerare skulle inredas, att handrustkammare skulle anordnas för att möjliggöra en bättre persedelvård, att bad för officerare skulle beredas i varmbadinrättningen, att bostäder för ogifta officerare skulle i kasernerna inrymmas, samt att officersvolontärerna skulle förläggas i gemensamma logement.

Enligt fortifikationens förslag hade inom kasernlogementen tillmätts åt hvarje där förlagd man en luftmängd af 13,5 kubikmeter under vanlig vinterförläggning. Detta motsvarade visserligen icke fullt de anspråk på utrymme, som den militära hälsovårdskommittén samt öfverfältläkaren uti sina ofvanberörda utlåtanden uppställt, men med afseende å förhållandena utomlands och de ökade kostnader, ett större utrymme per man skulle medföra, hade nämnden ansett sig icke för sin del böra frångå fortifikationens förslag.

Den omständigheten borde härvid beaktas, att läget och anordnandet af korridorerna uti de föreliggande förslagen medgäfvde, att en del af dessas luftutrymme kunde tillgodoräknas logementen.

För att en luftmängd af 13,5 kubikmeter per man skulle anses tillräcklig, måste emellertid förutsättas, att ventilations- och uppvärmningsanordningarna vore fullt tillfredsställande.

Af stor betydelse för begränsandet af kostnaderna vore, att vid själfva utförandet af byggnadsarbetena största möjliga omtanke och planmässighet iakttoges. I detta hänseende borde bland annat beaktas, att vid bestämmandet af själfva byggnadsplatsen inom det blifvande etablissemangets område noggrann hänsyn toges till markens beskaffenhet, samt att i öfrigt byggnaderna så förlades, att dyrbara grundläggnings- och terrasseringsarbeten undvekes. De i orten rådande material- och arbetspriserna borde läggas till grund för beslutet om ett etablissemangs utförande på ena eller andra sättet, naturligtvis alltid inom den ram, som angäfvdes af de s. k. normalförslagen, och af vikt vore, att hvarje särskild byggnadsplan blefve så noggrannt och i detalj granskad, innan den öfverlämnades till utförande, att under arbetets fortskridande icke några till prisförhöjningar ledande ändringar behöfde däruti företagas.

Då vid hvarje byggnadsföretag entreprenadsystemet i större eller mindre utsträckning torde komma att anlitas, vore en sakkunnig platskontroll erforderlig för öfvervakande af såväl själfva arbetets utförande som materialiernas beskaffenhet, och kunde endast genom en noggrann sådan tillsyn säkerhet beredas för byggnadernas soliditet och framtida bestånd.

Angående manskapskasernerna vid ett fältinfanteriregemente anförde granskningsnämnden, att enligt fortifikationens förslag sex sådana kaserner skulle uppföras i två våningar med förläggning af ett kompani i hvardera våningen. Såsom redan förut framhållits, skulle emellertid afsevärda besparingar vara att vinna, om kasernerna uppfördes i flera våningar. Utom denna vinst i ekonomiskt afseende vunnes härmed äfven den förmånen, att en hel bataljon, sålunda en enhet inom regementet, kunde komma att inrymmas i samma byggnad.

Synnerlig vikt hade granskningsnämnden ock fäst därvid, att kasernerna icke blefve för små, utan till utrymmet fullt tillräckliga för en längre tids förläggning af icke allenast den styrka, som med visshet kunde antagas komma att under de närmaste åren där inkvarteras, utan äfven af de ökade värnpliktskontingenter, hvilka kunde blifva en följd af folkmängdens tillväxt i allmänhet eller vissa provinserns benägenhet att hastigare än andra härutinnan utveckla sig. Enligt fortifikationens förslag funnes inom kasernerna utrymme för 52 värnpliktige och 24 fast anställda per kompani. Detta syntes vara något för knappt tillmätt. Nämnden hade inhämtat, att man redan för den närmaste framtiden vid hvarje fältinfanteriregemente beräknade första årsklassen af de värnpliktige till 630—640 man vapenföre, och att man antog, att de icke vapenföres antal komme att uppgå till cirka 30 man, sålunda tillsammans 660—670 man, hvilket per kompani utgjorde 55 à 56. Vid uppförande af de ifrågavarande, för en lång tidsrymd afsedda kasernetablissemangen torde man dock böra beräkna utrymme för en ännu något större värnpliktskontingent än den ofvan angifna, och nämnden hade med stöd af ett utaf chefen för Generalstaben till Kungl. Maj:t den 21 oktober 1901 afgifvet yttrande angående regementenas fredsindelning i kompanier, skvadroner eller batterier samt dessa enheters styrka i och för beräkning af erforderligt kasernutrymme velat förorda, att kasernerna uppfördes med hänsyn till möjligheten att under längre tids förläggning inrymma 60 värnpliktige per kompani.

Med tillämpande af ofvan angifna grunder hade nämnden låtit utarbeta två alternativa förslag till manskapskasern för ett fältinfanteriregemente.

Det ena förslaget, benämndt alternativ A, innebure, att hvarje manskapskasern skulle uppföras i *tre* våningar, af hvilka den första och andra hvardera inrymde två kompanier och sålunda båda tillsammans en bataljon, samt den tredje våningen dagrum, lektionsrum och handtverksrum; hvarförutom i alla tre våningarna fördelats bostäder för underofficerare till lika antal som enligt fortifikationens förslag, med det undantag att köksföreståndaren icke erhållit bostad i kasernen utan i stället i kokinrättningsbyggnaden. För hvarje kompani hade dessutom invid dess logement anordnats en handrustkammare. Vindsutrymmet hade däremot icke tagits i anspråk för annat än förrådsrum.

Enligt det andra förslaget, alternativ B, skulle hvarje manskapskasern uppföras i *fyra* våningar, hvardera inrymmande ett kompani. Inom hvarje våning skulle utom logement finnas dagrum, lektionsrum och handrustkammare. Bostäder till lika antal som i alternativ A skulle beredas underofficerarne inom de särskilda våningarna och vinden användas endast till förrådslokaler och handtverksrum.

Nämndens båda förslag erbjöde det företräde framför fortifikationens, att utrymme kunde — utan att dagrummen behöfde tagas i anspråk — beredas för 60 värnpliktige per kompani.

De båda alternativen medgäfvde förläggning äfven under repetitionsöfningarna af kompaniernas hela personal inom dess egna lokaler genom anlåtande af — utom de vanliga logementen — i alternativ A korpralsrummet och i alternativ B lektionsrummet, och kunde denna förläggning, likasom enligt fortifikationens förslag, där dock äfven dagrummet måste tagas i anspråk, ske, utan att den taktiska indelningen i plutoner och troppar behöfde rubbas.

Alternativ A hade framför alternativ B det företrädet, att det erbjöde vida större utrymme — så stort att det torde medgifva möjlighet till den mobiliserade fältstyrkans förläggning inom kasernen utan anlåtande af exercishus och andra tillfälliga inkvarteringslokaler; alternativ B åter vore, såsom af uppgjorda kostnadsberäkningar framginge, betydligt billigare i utförandet.

Utöfver hvad jag nu omförmält, innehåller granskningsnämndens betänkande, för hvilket en närmare redogörelse intagits i statsutskottets utlåtande n:o 76 (sid. 22) vid 1902 års Riksdag, åtskilliga erinringar och förslag beträffande dels särskilda byggnader, tillhörande ett kasern-etablissemang, dels etablissemang, afsedda för olika truppslag eller truppförband af annan storlek än ett fältinfanteriregemente, i hvilka delar betänkandet dock synes mig icke stå i så nära samband med förevarande fråga, att de nu behöfva återgifvas.

Öfver granskningsnämndens betänkande infordrades utlåtande af arméförvaltningen å fortifikationsdepartementet, som i anledning däraf med underdånig skrifvelse den 25 mars 1902 till Kungl. Maj:t öfverlämnade ett från *chefen för fortifikationen* inhämtadt yttrande, däri arméförvaltningen instämde.

Chefen för fortifikationen anförde beträffande granskningsnämndens förslag, att de af honom föreslagna infanterikasernerna i två våningar skulle utbytas mot bataljonskaserner i tre eller fyra våningar, att en byggnad i tre eller fyra våningar gifvetvis ställde sig billigare än byggnader, inneslutande samma lokaler i endast två våningar. Men med de höga byggnaderna följde ock en del ganska afsevärda olägenheter.

Att sålunda inom en enda i fyra våningar uppförd byggnad sammanföra så stor styrka som fyra kompanier (1,000 man under repetitionsöfningarna) jämte 12 familjer kunde från hygienisk synpunkt sedt ej vara så välbetänkt. Detta hade ock framhållits i medicinalstyrelsens yttrande af den 18 mars 1881 angående kommitténs för ordnande af den militära hälsovården förslag af den 24 januari 1879, hvori anfördes, dels »att större byggnader i flera våningar måste ur sanitär synpunkt anses olämpliga», och dels »att 2-våningsbyggnader för högst 2 kompanier med gafvelrum för underbefäl och särskilda byggnader för öfriga ändamål torde vara för våra förhållanden för närvarande mest lämpliga manskapskaserner». Chefen för fortifikationen ville dessutom påpeka, att det vid flere tillfällen inträffat, att hela kasern- eller barackbyggnader vid utbrott af smittosamma sjukdomar hastigt måst utrymmas. Vid sådant förhållande låge det i öppen dag, att det blefve svårare att ordna den provisoriska inkvarteringen ju större den styrka vore, för hvilken sådan måste beredas, synnerligast under de tider på året, då truppen icke kunde förläggas i tält.

Ett förhållande likaledes värdt att beaktas, ehuru af underordnad betydelse i jämförelse med det nyss angifna, vore, att vid användande af kaserner i fyra våningar svårighet uppstode att ordna planutstakningen för hela etablissemanget så, att kasernbyggnaderna finge ett med hänsyn till väderstreck lämpligt läge, utan att berättigade fordringar på etablissemangets utseende i dess helhet alltför mycket åsidosattes. Enligt chefens för fortifikationen förslag skulle i regeln två kaserner tillsammans med kanslihuset såsom midtelparti bilda frontlinjen, under det att öfriga fyra kaserner skulle läggas två och två bakom frontens kaserner, på lämpligt afstånd från dessa och hvarandra. Då den af chefen för fortifikationen föreslagna kasernen tillika så konstru-

erats, att hvilkendera längdfasaden som helst kunde vändas utåt, vore det på detta sätt alltid möjligt att undvika, att logementen komme att ligga mot norr, hvilket af sanitära skäl om möjligt borde undvikas. Förutnämnda militära hälsovårdskommitté hade nämligen i sitt förslag till hygieniska och sanitära föreskrifter rörande kasernernas förläggande i förhållande till väderstrecken yttrat följande: »I de fall, där valet af läge och riktning för kasernbyggnader är fullt fritt, synes för vårt klimat vara lämpligast att, om det liniära systemet användes, låta hufvudbyggnadens längdaxel förlöpa ungefär från nordost till sydväst, hvarvid således hufvudfrontens fönster komma att vetta i riktningen mellan ost och syd, genom hvilken anordning den fördelen vinnes, att, om korridorerna förläggas mot norr, logementen tidigare på dagen komma i åtnjutande af solvärmen, än om hufvudbyggnaden går i öster och väster.» Då vidare kanslihusen, med hänsyn till deras små dimensioner och lokalernas ändamålsenliga ordnande, svårligen kunde byggas i fyra våningar, hvilket granskningsnämnden ej håller ifrågasatt, så måste man, om manskapskasernerna skulle uppföras i fyra våningar, frångå ett sådant anordnande af situationsplanen, som här ofvan nämnts. Att lägga en liten kanslibyggnad i tre våningar, hvilken byggnad ju borde utgöra etablissemangets hufvudparti, emellan två stora, en våning högre kasernbyggnader, torde blifva allt för vanprydande för att kunna ifrågakomma vid anläggning af ett statens etablissemang.

En ytterligare synpunkt att beakta vore olägenheten, ja vådan af att hafva dyrbara beklädnadsförråd belägna på vindarne till så höga kaserner som fyra våningar.

Den möjligheten vore vidare icke heller utesluten, att den mark, där ett etablissemang af militära eller andra skäl borde förläggas, icke utan dryga kostnader för undergrunden tillåte ditförläggandet af så höga och tunga byggnader som en sådan i fyra våningar.

Inom fortifikationen hade till en början äfven uppgjorts ett förslag till infanterikasern i fyra våningar, hvilket förslag emellertid af förutnämnda skäl ej lagts till grund för kostnadsberäkningarna, då det endast borde komma till användande, där kaserntomtens utrymme vore så knappt, att en sådan utväg *måste* tillgripas.

Icke heller torde trevåningsbyggnader vara att förorda, annat än där den taktiska indelningen gäfvé anledning till användande af dylika.

Hvad kostnadsfrågan beträffade ställde sig denna såväl för tre- som för fyra våningskasernerna ej så fördelaktig, som nämnden föreställt sig.

För att nedbringa de dryga kostnaderna för manskapets arrestlokaler hade nämnden föreslagit, att arrestlokalerna skulle förläggas till

kanslihusens källarvåningar. Det vore dock nödvändigt, att arresterna så anordnades, att de icke komme att besväras af fukt, samt att deras tak förlades så högt öfver marken, att tillräckligt höga fönster kunde erhållas. Hvad den första af dessa fordringar beträffade, torde det nog i de flesta fall blifva svårt och draga dryga kostnader att på ett fullt tillfredsställande sätt tillgodose densamma. Låge byggnaden på djupa sand- eller gruslager eller där omständigheterna för öfrigt tillstodde en verksam dränering, torde nog en nöjaktig isolering från fukt och grundluft kunna åstadkommas. Komme byggnaden däremot att ligga på en mark med grundvattenytan på ringa djup och utan möjlighet till en effektiv dränering, vore det ingalunda tillrådligt att förlägga arrester till källarvåningen. Möjligheten att kunna bereda sunda arrestlokaler i kanslibyggnadernas källarvåningar blefve alltså i första rummet beroende af nyssnämnda förhållanden. En annan omständighet, som borde framhållas beträffande dessa källararrester, vore svårigheten att utan dyrbara anordningar ordna luftombytet därstädes på ett tillfredsställande sätt.

På grund af dessa samt öfriga af chefen för fortifikationen anförda skäl och då, enligt hans förmenande, förhållandena i de allra flesta fall skulle visa sig ogynnsamma för förläggandet af arrestlokaler i källarvåningen samt den besparing, som genom en dylik anordning skulle vinnas, icke blefve så stor som nämnden beräknat, ansåge han sig ej kunna tillstyrka nämndens förslag härutinnan.

Riksdagen anförde i sin skrifvelse n:o 113 år 1902 (sid. 27), att i afseende å de inom fortifikationen uppgjorda planerna till de föreslagna nya etablissemangen och till förändringar vid redan befintliga etablissemang samt den af Kungl. Maj:t för granskning af dessa planer tillsatta nämnds däröfver afgifna utlåtande och framlagda ändringsförslag äfvensom chefens för fortifikationen häremot gjorda erinringar *Riksdagen*, som icke kunnat ingå i detaljerad pröfning af dessa olika förslag, velat framhålla följande.

I likhet med nämnden ansåge *Riksdagen* det önskligt, att byggnaderna om möjligt sammanfördes, så att de blefve färre till antalet, men rymde flera våningar. Därför syntes fortifikationens ursprungliga förslag med manskapskaserner af endast två våningars höjd icke böra komma till utförande annorstädes, än där lokala förhållanden, taktiska skäl eller andra omständigheter gjorde en sådan anordning oundviklig. Valet syntes däremot i allmänhet böra stå mellan kaserner i tre eller fyra våningar, hvilka bägge typer syntes i det hela väl tillfredsställa berättigade kraf. Huruvida den ena eller andra typen skulle användas,

borde blifva föremål för pröfning i hvarje särskildt fall med hänsyn till därvid inverkan omständigheter, men syntes förslaget med fyra våningar böra vinna så utsträckt tillämpning som möjligt.

Förslaget att förlägga manskapets arrestlokaler i kanslibyggnadernas jordvåning hade Riksdagen funnit sig böra godkänna, såsom ledande till besparing samt medförande vissa fördelar vid vaktgöring m. m. Dock skedde detta endast under förutsättning, att markens beskaffenhet gjorde en sådan anordning lämplig, att arrestgolfvets djup under jordytan icke blefve för stort, att det noggrannt tillsåges, att dessa lokaler blefve fuktfria och i öfrigt inrättade så, att de icke medförde olägenhet för arrestanternas hälsa, samt att det noga sörjdes för, att tillgången på frisk luft blefve så riklig som möjligt.

Förslaget att inreda en mindre mässlokal för underofficerare hade Riksdagen ansett sig böra gilla liksom äfven anordnandet af handrustkammare för att möjliggöra en bättre persedelvård. Äfven förslaget att i varmbadinrättningen anordna officersbad hade Riksdagen godkänt.

Nämndens förslag att i kasernerna bereda bostad för några ogifta officerare, hvilka då borde afstå sin inkvarteringsersättning, hade syntes Riksdagen vara ur flera synpunkter, ej minst ur disciplinens, välbetänkt, hvarför Riksdagen för sin del godkänt detsamma äfvensom den i sammanhang därmed föreslagna förläggningen af en del officersvolontärer i gemensamma logement.

Riksdagen biträdde vidare nämndens förslag, att å de platser, där flera truppförband komme att förläggas, de lokaler, som därtill funnes ägnade, skulle såvidt möjligt uppföras gemensamma för dessa truppförband och till följd däraf sammanföras i en enda byggnad.

I afseende å byggnadernas yttre utstyrelse ansåge Riksdagen, i likhet med nämnden, att denna borde göras helt enkel och att onödiga prydnader borde uteslutas.

Riksdagen instämde fullständigt i hvad granskningsnämnden anført angående nödvändigheten af, att vid ifrågavarande byggnadsföretag, för hvilka entreprenadsystemet torde i större eller mindre utsträckning komma att anlitas, en sakkunnig platskontroll måtte anordnas såväl för öfvervakande af själfva arbetets utförande som för pröfning af materialiernas beskaffenhet, enär endast genom en noggrann sådan tillsyn säkerhet kunde beredas för byggnadernas soliditet och framtida bestånd.

Beträffande manskapskasernerna hade Riksdagen vid beräkningen af kostnaderna användt medeltalet mellan de för tre- och fyra våningskaserner af granskningsnämnden angifna kostnader, hvilket förfaringssätt vidtagits, enär hvardera typen torde på skilda ställen komma till användning.

Det uttalande, som sålunda blifvit gjordt af Riksdagen, har sedermera iakttagits vid uppgörande och fastställande af ritningar och planer för kasernetablissemang. Dock har i intet fall arrestlokaler kunnat på ett tillfredsställande sätt anordnas i kanslibyggnadens jordvåning, utan hafva de förlagts till nämnda byggnads bottenvåning. Manskapskasernerna hafva uppförts till fyra våningars höjd utom i Boden och å Visborgs slätt, där de af särskilda skäl ansetts ej böra byggas så höga.

Af åtskilliga anledningar och särskildt med hänsyn till 1906 års Riksdags skrivelser den 27 april, n:o 87, den 25 maj, n:o 187, och den 27 maj, n:o 195, angående vidtagande af åtgärder för att vid förestående kasernbyggnadsarbeten fullt tillförlitliga kostnadsberäkningar måtte vara att tillgå och tillfyllestgörande kontroll öfver arbetenas utförande måtte åstadkommas m. m., hade emellertid fråga uppkommit om förändradt sätt för handhafvandet af de göromål, som vore förenade med uppförandet af kasernetablissemang för de femton infanteriregementen, till hvilka etablissemang Riksdagen förut ej anvisat medel. Sedan denna fråga blifvit behandlad dels af en kommitté dels af särskilda sakkunniga, beslöt, såsom jag redan nämnt, Riksdagen på förslag af Kungl. Maj:t att medgifva, det en kasernbyggnadskommission finge tillsättas med uppdrag att enligt de bestämmelser, Kungl. Maj:t meddelade, såväl tekniskt som ekonomiskt omhänderhafva de arbeten, som vore förenade med planläggningen och utförandet af nya kasernetablissemang för ifrågavarande femton infanteriregementen äfvensom af andra byggnader för armén, hvilkas utförande af Kungl. Maj:t öfverlämnades till kommissionen under den tid, kommissionens verksamhet för uppförandet af nämnda kasernetablissemang fortginge, samt att aflöning åt kommissionens ledamöter och för uppdragets fullgörande erforderliga kontrollanter och andra biträden jämte öfriga däraf föranledda kostnader finge bestridas af de för byggnadsarbetena beviljade medel.

Uti sin den 10 maj 1907 härom aflåtna skriftelse anförde Riksdagen vidare, att, som den af Kungl. Maj:t föreslagna kasernbyggnadskommissionen syntes vara för det afsedda ändamålet lämplig, Riksdagen funnit sig böra ansluta sig till förslaget om inrättandet af en sådan kommission. I detta sammanhang hade Riksdagen emellertid velat framhålla önskvärdheten af, att all omsorg nedlades därpå, att de af Kungl. Maj:t äskade och af Riksdagen beviljade anslagen för uppförandet af ifrågavarande femton kasernetablissemang icke utan verkligt tvingande skäl öfverskredes, hvarjämte Riksdagen förutsatte, att rit-

ningarna till de »andra byggnader för armén», hvilkas uppförande under den tid, kommissionen vore samlad för fullgörandet af dess egentliga uppdrag, kunde komma att öfverlämnas till kommissionen, blefve upprättade eller granskade af därtill kompetent militär myndighet.

Den 14 juni 1907 har Kungl. Maj:t utfärdat instruktion (bihang till Svensk författningssamling n:o 28 år 1907) för kommissionen, hvilken där erhållit benämningen »arméns kasernbyggnadsnämnd.»

Enligt berörda instruktion får byggnadsarbete, som skall af kasernbyggnadsnämnden handhafvas, ej påbörjas, förrän Kungl. Maj:t fastställt därför uppgjorda ritningar och situationsplaner jämte kostnadsförslag. Yttranden däröfver skola inhämtas från vederbörande militära och medicinska myndigheter. Arbetena skola utbjudas på entreprenad. Endast undantagsvis och efter medgifvande af Kungl. Maj:t i hvarje fall må byggnadsföretag, hvarå antagligt entreprenadanbud ej erhållits, omedelbart utföras genom nämndens försorg. Kasernbyggnadsnämnden skall tillse, att de för uppförande af hvarje kasernetablissemang beviljade anslag icke utan verkligt tvingande skäl öfverskridas. För hvarje arbetsplats, där arbeten på entreprenad pågå, skall af kasernbyggnadsnämnden tillsättas en fackkunnig kontrollant äfvensom, om förhållandena därtill föranleda, till dennes biträde en skicklig verkmästare.

Kasernbyggnadsnämnden utgöres enligt instruktionen af en byggnadschef, som tillika är ordförande i nämnden, samt två ordinarie och en extra ordinarie ledamot. Under nämnden lyder en rit- och byggnadsbyrå med tillhörande kassakontor. Vidare innehåller instruktionen föreskrifter om byggnadschefens, tjänstemännens och kontrollanternas skyldigheter, om kassaförvaltningen och kontrollen däröfver m. m., allt i enlighet med hvad de sakkunniga, som biträdt vid utarbetandet af förslaget om kommissionen, föreslagit.

Redan innan Kungl. Maj:t till Riksdagen aflät förslag om utseende af en särskild kasernbyggnadsnämnd, hade fråga uppstått om en revision af den typ, hvarefter vissa kasernetablissemang uppförts eller skulle uppföras. Genom nådigt bref den 7 december 1906 hade Kungl. Maj:t förordnat, att en kommission, bestående af chefen för Generalstaben, samtliga arméfördelningschefer, militärbefälhafvaren på Gottland, chefen för fortifikationen, generalintendenten och öfverfältläkaren, skulle sammanträda i Stockholm för att granska och afgifva yttrande öfver de inom fortifikationen utarbetade förslagsritningarna till kasernetablissemang för ett infanteriregemente.

Denna kommission — »generalskommissionen» — afgaf det första förslaget till ändringar i och tillägg till förut omförmälda typer till ka-

sernetablissemang för ett fältinfanteriregemente; och torde jag nu få redogöra för såväl detta som ett af kasernbyggnadsnämnden sedermera afgifvet förslag äfvensom för särskilda sakkunnigas utlåtande däröfver. Jag anhåller att därvid för lättare öfverskådlighets skull få till en början ur de särskilda förslagen utesluta, hvad som angår sjukhus- och arrestlokaler, för att sedermera behandla hvar och en af dessa två frågor för sig.

A. Generalskommissionens betänkande.

Före generalskommissionens sammanträde öfverlämnades till dess ordförande en »P. M.», rörande den anbefallda granskningen, hvilken skulle läggas till grund för omfattningen af och ändamålet med berörda granskning.

Denna »P. M.» var af följande innehåll:

»1. Den personal, för hvilken inkvartering skall beredas i ett infanteriregementes etablissemang, beräknas i enlighet med generalorder den 1 november 1901, n:o 1,080; dock bör äfven tagas under ompröfning, huru inkvarteringen lämpligen skall ordnas för de *icke vapenföra* värnpliktiga, hvilka behöfvas vid ett infanteriregemente.

2. Beträffande underofficerarnas inkvartering bör tagas under ompröfning, dels huru stora lägenheter, med hänsyn till antalet rum m. m., underofficerarna skola erhålla, dels äfven huruvida och i hvilken utsträckning inkvartering bör beredas för musikunderofficerarna.

3. Utredningen bör äfven omfatta lämpligaste sättet för musikmanskapets inkvartering samt lokaler för musikens öfningar.

4. I fråga om kasernbyggnadernas inredning skall särskild uppmärksamhet ägnas åt lämpligaste anordningen af puts- och torkrum, tvättrum, manskapskorridorer och rustkammare af olika slag liksom åt ändamålsenligaste sättet att förlägga och anordna erforderliga verkstäder.

5. Vid granskningen af förslaget till kokinrättningsbyggnader skall särskild hänsyn tagas till lämpligaste anordnandet af disk- och uppbackningsrum samt af lokaler för proviantens uppläggning och förvaring. Likaså skall tagas under öfvervägande, huru under repetitionsöfningarna ytterligare behöfligt köks- och matsalsutrymme m. m. bör beredas.

6. Beträffande förrådsbyggnaderna skall utredas, huru dessa lämpligast böra anordnas och inredas.

7. Behovvet af uthusbyggnader af olika slag skall utredas.

8. Angående marketenteribyggnaderna skall utredas, huruvida ett gemensamt eller särskilda kök böra anordnas för underofficers- och manskapsmässarna.

9. De särskilda byggnadernas lämpligaste inbördes läge äfvensom lämpligaste storleken af kaserngården skall utredas.

10. För öfrigt bör granskningen omfatta förslagsritningarna till samtliga byggnader beträffande deras allmänna anordning och inredning.

11. Ändringar, hvilka medföra afsevärdt ökad byggnadskostnad, böra icke föreslås.»

Till kommissionens granskning öfverlämnades af chefen för fortifikationen ritningar till följande byggnader för ett infanteriregemente (ritningarna voro uppgjorda för kasernetablissemang för Jämtlands fältjägerregemente), nämligen till:

kanslibyggnad, kasernbyggnader, sjukhusbyggnad, kokinrättningsbyggnad, exercishus, mässbyggnad, bad- och tvättinrättning, stall och vagnbod, fordons-, persedel- och gevärsförråd med gevärsreparationsverkstad, samt afträdesbyggnader.

Beträffande första punkten i förenämnda »P. M.», anförde kommissionen, att i enlighet med föreskrifterna i generalordern den 1 november 1901, n:o 1,080, i de för kommissionen framlagda förslagsritningarna utrymme inom kasernbyggnaderna beräknats för 25 fast anställda och 60 värnpliktiga, eller tillhopa 85 man per kompani, under skolperioden, hvilket per regemente utgjorde 1,020 man; och hade för hvarje man afsetts ett kubikutrymme af 13,5 m³. I den uti generalordern angifna styrkan af 60 värnpliktiga per kompani, eller 720 per regemente, inginge emellertid, efter de upplysningar, som chefen för Generalstaben lämnat, endast *vapenföra*. Utrymme hade följaktligen i de ofvannämnda förslagsritningarna ej blifvit beräknadt för de *icke vapenföra*. Kommissionen hade därför, särskildt vid det förhållande att ensamt de vapenföra värnpliktiga vid flere regementen under åren 1902—1906 öfverstigit det enligt generalordern angifna antalet 720 man, ansett, att nödigt kasernutrymme borde beräknas för en viss styrka *icke vapenföra* utöfver det antal värnpliktiga, som där upptoges. Kommissionen ville sålunda för sin del föreslå, att inkvartering måtte förutom för 720 man vapenföra jämväl beredas för 60 man icke vapenföra per regemente (5 per kompani). I enlighet därmed borde således utrymme i de nya kasernetablissemangen beräknas för 300 fast anställda och 780 värnpliktiga, eller tillhopa för 1,080 man i stället för enligt fortifikationens ritningar 1,020 man. För att tillgodose det sålunda ökade inkvarteringsbehovet, föresloge kommissionen, att fyra af de i ritningarna upptagna

Inkvartering
af de icke
vapenföra.

fem manskapslogementen utökades på bredden med 0,35 meter. Visserligen skulle golfutrymmet, i enlighet med det till kommissionens granskning öfverlämnade förslaget, kunna medgifva, att de icke vapenföra inkvarterades utan den föreslagna utvidgningen af logementen; men kubikutrymmet per man skulle i sådant fall komma att understiga 13,5 m³, hvilket kommissionen på öfverfätläkarens bestämda yrkande icke ansett sig böra tillråda.

Då kommissionen sålunda för inkvarterandet af de *icke vapenföra* föreslagit en utvidgning af logementen i stället för beredandet, såsom ju äfven läte tänka sig, af särskilda lokaler för de *icke vapenföra*, hade detta skett med hänsyn därtill, att den erforderliga ökningen af utrymmet kunde genom en utvidgning af logementen vinnas med minsta kostnad. Men för en sådan anordning talade jämväl det skälet, att de *icke vapenföra* ej blefve afskilda från sina kompaniers öfriga personal, utan komme i en likartad ställning med denna, hvarjämte de ordinarie kompanicheferna bereddes tillfälle att, såväl i förvaltningshänseende som i öfrigt, få ledningen öfver kompaniets hela styrka. Den ökade kostnad, som blefve en följd af den föreslagna utvidgningen af logementen, uppginge enligt verkställda beräkningar till 13,500 kronor per regemente.

I sammanhang med denna fråga ansåge sig kommissionen böra påvisa, att, äfven om en sådan utvidgning af logementen, som kommissionen förordat, skulle komma till stånd, utrymme likväl vid vissa regementen skulle komma att saknas, såväl under skolperioden som under repetitionsöfningarna, för inrymmandet af samtliga värnpliktiga; och ville kommissionen därför framhålla önskvärdheten af, att nödiga anstalter i god tid träffades för den sålunda öfvertaliga styrkans inkvartering.

Inkvartering
af under-
officerare.

I det till kommissionens granskning framlagda förslaget hade, i likhet med hvad redan blifvit fastställt för Västernorrlands regementes kasernetablissemang i Sollefteå, för fanjunkarna beräknats 3 rum och kök samt för gifta sergeanter (sergeanter af första klassen) 2 rum och kök i stället för respektive 2 rum och kök samt 1 rum och kök, såsom bestämdes genom kungl. brevet af den 28 september 1883. För de ogifna sergeanterna (sergeanter af andra klassen) hade såsom vanligt beräknats ett rum per man.

Enligt de ritningar, som legat till grund för kostnadsberäkningarnas uppgörande och anslaget beviljande för nu ifrågavarande infanterikasernetablissemang, hvilka ritningar endast upptagit underofficerslägenheter af den storlek, som nyssnämnda kungl. bref bestämde, hade,

jämlikt förut åberopade generalorder n:o 1,080, inkvartering in natura varit afsedd att beredas för samtliga underofficerare. Då lägenheterna för de gifta underofficerarna nu utökats med ytterligare ett rum för hvarje lägenhet, vore det gifvet, att man icke, inom de för kasernetablissemangen beräknade och anslagna medlen, kunde bereda inkvartering för samtliga underofficerare. Sålunda skulle enligt det för kommissionen framlagda förslaget en brist på underofficerslägenheter uppstå. Det antal underofficerare, för hvilka utrymme icke kunnat beredas, utgjorde nämligen 1 förvaltare, 1 fanjunkare, 5 gifta sergeanter (hvaraf 1 gevärshandverkare) och 5 ogifta sergeanter. Som det för en ordentlig skötsel af förråd och verkstäder dock låge största vikt uppå, att förvaltaren finge sin bostad inom kasernetablissemang, ansåge sig kommissionen böra föreslå, att lägenhet för honom därstädes beredes, och kunde detta svårligen ske på annat sätt, än att en särskild byggnad uppfördes. I denna byggnad borde då helst inrymmas jämväl bostäder för köksföreståndare och kokerska, hvilka enligt det för kommissionen framlagda förslaget skulle hafva sina bostäder i kokinrättningsbyggnaden. Kommissionen hyste nämligen den åsikten, att det af flera skäl vore olämpligt, att sistnämnda personer och deras familjer hade sina bostäder i kokinrättningsbyggnaden. Kostnaden för en dylik byggnad skulle uppgå till 26,000 kronor. För gevärshandverkaren borde bostad beredas å gevärssmedjans vind.

Vid bifall till kommissionens förslag skulle emellertid bostäder fortfarande komma att saknas för 1 fanjunkare, 4 gifta och 5 ogifta sergeanter, motsvarande antalet musikunderofficerare vid ett regemente med undantag af regementstrumslagaren, hvilken borde hafva sin bostad inom kasernetablissemang. Då det gifvetvis skulle draga afsevärdt ökade kostnader att jämväl för nyssnämnda 10 underofficerare uppföra bostäder, ville kommissionen föreslå, att inkvarteringsbidrag i stället måtte beredas för dem, som sålunda ej kunde erhålla naturainkvartering, och syntes det kommissionen, att musikunderofficerarna företrädesvis borde erhålla sådant bidrag, då detta med hänsyn till deras enskilda förhållanden torde vara för dem fördelaktigast.

Vidkommande storleken af de utaf fortifikationen föreslagna underofficerslägenheterna, upptagande 3 rum och kök för fanjunkare samt 2 rum och kök för gift sergeant, liksom beträffande deras allmänna anordning, hade kommissionen ej funnit skäl till några erinringar.

Såsom af ritningarna syntes, skulle större delen af underofficerarnas lägenheter komma att blifva förlagda till kasernbyggnaderna. Öfverfältläkaren hade visserligen, enär gifta underofficerare skulle inkvarte-

ras uti nämnda byggnader, för sin del, på hygieniska grunder, kraftigt framhållit olägenheterna häraf samt påyrkat, att de gifta i stället skulle inrymmas i en särskild underofficersbyggnad. Kommissionen hade emellertid, med erkännande att vissa skäl kunde tala för en sådan anordning, dock icke ansett sig böra i sådant afseende yrka på en ändring i det af fortifikationen framlagda förslaget, och detta, af flera skäl. Sålunda syntes det kommissionen vara alldeles nödvändigt, att kompaniadjutanterna, hvilka, såsom jämförelsevis gamla, oftast torde vara gifta, för den militära ordningens skull hade sina bostäder inom de respektive kompanivåningarna. Vidare skulle det draga ökade kostnader, att ur kasernbyggnaderna utbryta de för gifta sergeanter afsedda lägenheterna och förlägga dem i en särskild byggnad. Slutligen kunde det ock, om framdeles ökad utrymme för manskapsinkvarteringen blefve behöfligt, vara särdeles förmånligt att för en sådan utvidgning hafva ifrågavarande sergeantlägenheter att tillgå.

Inkvartering
af musikman-
skapet samt
lokaler för
musikens öf-
ningar.

Beträffande musikmanskabet, borde detsamma af liknande skäl som de, hvilka berörts på tal om de icke vapenföras inkvartering, förläggas tillsammans med sina respektiva kompanier, såsom ock i det till kommissionens granskning framlagda förslaget afsetts.

För musikens öfningar hade däremot enligt nyssnämnda förslag ej någon särskild öfningslokal blifvit beredd, hvarför kommissionen ville föreslå anordnandet af en dylik lokal, beräknad att medföra en kostnad af 9,300 kronor.

Kanslibyggnaden.

Med afseende på kanslibyggnadens anordnande och inredning har generalskommissionen, utöfver hvad kommissionen ifrågasatt beträffande arrestlokalerna, hvarom jag senare torde få yttra mig, föreslagit följande hufvudsakliga förändringar, nämligen att ett brandfritt rum för förvaring af mobiliseringshandlingar m. m. anordnades genom afskiljandet af en del utaf regementskvartermästar- och arkivrummet; att genom borttagandet af det såsom officersarrest angifna rummet bildades ett större »skrifvare² och förrum» till regementsexpeditionen; samt att underofficerslägenheten 3 trappor upp disponerades för regementstrumslagaren.

De af kommissionen föreslagna ändringarna, ändringar i arresterernas anordningar inbegripna, skulle draga en ökad kostnad af 2,900 kronor.

Kasernbyggnaderna.

Förutom hvad förut anförts rörande en del manskapslogements eventuella utvidgning för inrymmandet jämväl af de icke vapenföra,

ville kommissionen beträffande kasernbyggnadernas inredning m. m. föreslå följande förändringar och tillägg.

I *manskapskorridorerna* borde ställningar och hängare anordnas för gevär, ränslar, ammunitionsgördlar, kappor, mössor och skodon. Som utrymmet i tvättrummen torde blifva allt för knappt under repetitionsöfningarna, borde i korridorerna längs ytterväggarna anbringas fasta bänkar, med hylla under, för uppställning af lösa tvättfat.

Då särskilda *torkrum* ej vore afsedda att i kasernbyggnaderna anordnas, och man sålunda blefve hänvisad till att använda putsrummen jämväl till torkning af klädespersedlar och skor m. m., syntes det kommissionen, att dessa rum tarfvade en utvidgning; men hade kommissionen, med hänsyn till de dryga kostnader, detta skulle medföra, dock ansett sig icke kunna påyrka en sådan utvidgning.

För att emellertid möjliggöra nämnda rums användning till torkning borde där anordnas hissbara stänger samt krokar för persedlarnas upphängning, äfvensom hyllfack för skodonens torkning. Den nödiga uppvärmningen och ventileringen borde kunna ske dels genom det vanliga varmluftssystemet, dels ock genom anbringandet i rummen af ventilationskaminer samt ventilation eller fläktar i ytterväggarna — dessa senare anordningar afsedda för användning mellan eldningsterminerna.

I *tvättrummen* syntes den anordning böra vidtagas, att i den hälft af rummen, hvilken låge närmast dörren, anordnades fyra duschar och i den andra hälften hissbara stänger samt krokar, liksom i putsrummen, detta senare för att man vid behof jämväl måtte kunna använda tvättrummen såsom torkrum.

Enligt det för kommissionen framlagda förslaget hade *verkstadsrummen* för skraddare och skomakare blifvit förlagda till kasernbyggnadernas vindsvåningar. Att dit förlägga dessa lokaler ansåge kommissionen dock ej vara lämpligt, då de därigenom komme att ligga alltför obekvämt till. Dessutom vore utrymmet allt för knappt tillmätt och lokalerna för illa belysta. Kommissionen ville därför föreslå uppförandet af en särskild verkstadsbyggnad. Denna borde, förutom nödiga lokaler för skraddare och skomakare, jämväl innehålla verkstäder för sadelmakare. Kostnaden för en dylik byggnad beräknades uppgå till 15,000 kronor.

Hvad de genom en dylik anordning för annat ändamål disponibla rummen i vindsvåningarna anginge, borde dessa rum förses med rikligare fönsterbelysning för att vid behof användas såsom lektionsrum. Det enligt ritningarna förut tillmätta lektionsrumsutrymmet vore nämligen allt för knappt tilltaget.

Kommissionen hade jämväl haft sin uppmärksamhet riktad på behofvet af lämpligare golf än de vanliga trägolfven; men hade kommissionen, som visserligen med hänsyn till hygieniska skäl hölle före, att trägolfven hade flera betänkliga brister, likväl ej ansett sig böra göra ett bestämdt uttalande rörande trägolfvens utbytande mot annat lämpligare golfbeläggningssämne, dels emedan de konstgjorda golfbeläggningssämenen, som under senare tider kommit i bruk, ännu hölle sig ganska dyra och man dessutom ännu icke vunnit tillräcklig erfarenhet rörande deras hållbarhet och varaktighet, dels ock emedan intet hinder mötte att framdeles, om erfarenheten visade det vara fördelaktigt, ofvanpå trägolfven, när de blifvit förslitna, anbringa dylikt konstgjordt golfbeläggningssämne.

De af kommissionen föreslagna förändringarna i en del lokalers i kasernbyggnaderna inredning betingade en kostnadsökning af 23,700 kronor.

Kokinsträttningsbyggnaden.

Enligt det till granskning framlagda förslaget hade utrymmet i manskapsköket och kokapparaternas storlek beräknats för tillagning på en gång af omkring 1,200 portioner, samt matsalen afsetts att inrymma omkring 850 man. Köket vore sålunda tillräckligt stort för skolornas personal, men däremot icke för personalen under repetitionsöfningarna. Då matlagningen ej kunde verkställas i tvenne omgångar, ansåge sig kommissionen böra föreslå, att kök och kokapparater så tilltoges, att kokningen under repetitionsöfningarna kunde ske för hela styrkan, 2,400 man, på en gång, samt att matsalen utvidgades, så att hela den under skolperioden innevarande styrkan, högst 1,080 man, kunde där på en gång utspisas, hvaremot det icke syntes kunna undvikas, att under repetitionsöfningarna utspisningen måste äga rum i två omgångar. Det härför behöfliga ytterligare matsalutrymmet kunde då erhållas i exercishuset, om detta förlades på lämpligt sätt i förhållande till kokinsträttningsbyggnaden. Dessa utvidgningar och ändringar af kök och matsalar skulle kräfva en ökning i kostnaden af 29,000 kronor för hvarje regemente.

Genom tillökningen af kokapparaterna erfordrades insättandet af tvenne ångpannor, hvarmed äfven vunnes den fördelen, att man blefve i tillfälle att för matsalen anordna ånguppvärmning, hvilket med hänsyn till snygghet och lättare skötsel gifvetvis vore att föredraga framför den förut brukliga kamineldningen.

Som köket med den föreslagna utvidgningen lämnade nödigt utrymme för uppbackningen, föresloges anordnandet af endast ett diskrum i stället för det å fortifikationens förslag upptagna disk- och upp-

backningsrummet. Vid diskrummet borde anordnas servisskåp för hvarje särskildt kompani. Vidare ansåge kommissionen det vara nödvändigt, att omklädnads- och tvättrum anordnades för kökspersonalen.

Enligt den kommissionen förelagda ritningen skulle den för kokinrättningen behöfliga ångpannan förläggas till källarvåningen under manskapsköket. Då det emellertid vid de redan uppförda kasernerna visat sig, dels att det för andra behof erforderliga källarutrymmet, genom att kokinrättningens källare tagits i anspråk jämväl som ångpannerum, blifvit väl knappt, dels ock att källarlocalerna därigenom blifvit för varma för att lämpligen kunna användas för förvaring af matvaror, ville kommissionen föreslå, att särskildt ångpannehus uppfördes i omedelbar närhet af kokinrättningsbyggnaden; och borde ångpannehuset, där så befunnes lämpligt, gifvas sådana dimensioner, att eventuellt där äfven kunde inrymmas erforderliga motorer och anordningar för elektrisk belysning och för tillgodoseendet af etablissemangets vattenbehof. Uppförandet af ett dylikt ångpannehus medförde en ökning i de beräknade kostnaderna af 20,000 kronor per regemente.

Beträffande mässbyggnaden ansåge kommissionen, att skilda kök, med tillhörande källarlokaler m. fl. utrymmen, borde, i motsats till hvad det för kommissionen framlagda förslaget angåfve, anordnas för underofficers- och manskapsmässarna, hvarigenom möjlighet bereddes att, där skäl för sådant kunde föreligga, för dessa båda mässar hafva skild mathållning m. m.

Mässbyggnaden.

Ehuru förslag blifvit väckt, att större utrymme skulle beredas för distinktionskorpralerna, hade kommissionen, som förutsatte, att portionsersättning endast undantagsvis komme att beviljas nämnda korpraler, likväl ansett det för samma korpraler afsedda utrymmet tillräckligt, äfven om en del af dessa korpraler därstädes komme att intaga sina ordinarie måltider.

Den i förslaget upptagna stallbyggnaden inrymde, förutom spiltor för regementsstabens hästar, endast några spiltor för erforderliga arbetshästar. Kommissionen ville därför föreslå, att den med stallet sammanbyggda vagnboden måtte förlängas så mycket, att under sommar-månaderna där skulle kunna medgifvas provisorisk uppställning af hästar för kompanicheferna. Vidare borde utrymmet för stallvakten utvidgas till 2 spiltors bredd. Slutligen ville kommissionen framhålla önskvärdheten af, att stall- och vagnbodsbyggnaden så förlades, att en fram-

Stall- och vagnbod.

tida tillbyggnad af stallet möjliggjordes. De föreslagna förändringarna betingade en kostnadsökning af 3,500 kronor.

Fordons-, per-
sedel- och ge-
värsförråd
med gevärs-
reparations-
verkstad.

Enligt det till granskning framlagda förslaget skulle fordons-, persedel- och gevärsförråd med gevärsreparationsverkstad inrymmas inom en enda byggnad. Kommissionen ansåge det emellertid vara lämpligare att särskilja dessa förråd och verkstäder i tre byggnader, nämligen i ett fordons- och persedelförråd, ett gevärs- och persedelförråd med besiktnings- och expeditjonsrum samt en gevärssmedja.

Anordnades förråden på sådant sätt, vunnes den fördelen, att man kunde, där sådant befundes fördelaktigt, till de nya etablissemangen flytta å mötesplatserna befintliga dylika byggnader. Det vore ock med hänsyn till eldfara lämpligast, att i stället för gevärsreparationsverkstaden uppfördes en särskild smedjebyggnad, hvarigenom ock vunnes möjlighet att utan större kostnad bereda inkvartering för gevärshandverkaren, hvilken enligt det för kommissionen framlagda förslaget skulle, såsom förut påvisats, komma att sakna inkvartering. I samma byggnad borde äfven en snickarverkstad inrymmas.

Förestående förändringar i förrådsbyggnadernas anordnande medförde en kostnadsökning af 10,000 kronor.

Ammunitions-
bod.

Som i nyssnämnda förslag ej inginge uppförandet af ammunitionsbod, ville kommissionen, då sådan vore alldeles nödvändig, föreslå uppförandet däraf i enlighet med uppgjord ritning. Kostnaden för en ammunitionsbod uppginge till 4,500 kronor.

Öfriga
byggnader.

De föreslagna afträdesbyggnaderna ansåge kommissionen böra väsentligt utvidgas, hvilket komme att medföra en ökning i kostnaden af 6,700 kronor per regemente.

För förvaring af brandmateriel behöfde regementet en brandredskapsbod och till förvaringsrum för lägerhalm, äfvensom för stoppning under tak af madrasser, behöfdes plats och utrymme, hvilket lämpligen kunde anordnas bataljonsvis. Hvarje kompani behöfde däremot sina särskilda förvaringsrum för material för förberedande målskjutningsöfningar, för velocipeder, manskapskoffertar och ej i bruk varande sängar.

Vidare borde vid kokinrättningsbyggnaden uppföras uthus för sopor, skulor och torfströ m. m., vid stallet en bod för ströhalm samt vid sjukhusbyggnaden en likbod. Kostnaden för uppförandet af dessa byggnader m. m. beräknades till 44,000 kronor.

Beträffande byggnadernas lämpligaste inbördes läge ville kommissionen föreslå: att såvidt möjligt exercishuset förlades i närheten af kokinrättningsbyggnaden för att vid behof jämväl kunna användas för utspisningen, att sjukhusbyggnaden förlades så periferiskt som möjligt i förhållande till öfriga byggnader, att kokinrättningsbyggnaden samt bad- och tvättinrättningen förlades i närheten af hvarandra, att smedja och gevärsförråd likaledes placerades i närheten af hvarandra, samt att per sedelförrådet och verkstadsbyggnaden för skraddare och skomakare m. fl. förlades i hvarandras närhet.

Byggnadernas läge och kaserngårdens storlek.

Såsom lämpligaste storlek för kaserngården ville kommissionen föreslå 160×125 meter och såsom minsta storlek 160×50 eller 100×80 meter, vid hvilka sistnämnda fall uppställning i sammanträngd formering borde medgifvas.

Slutligen hade kommissionen ägnat sin uppmärksamhet åt de uppvärmnings- och klosettanordningar, som vid de under de senare tiderna uppförda kasernerna kommit i bruk.

Uppvärmningsanordningar m. m. inoni en del byggnader.

Hvad uppvärmningsanordningarna beträffade, ansåge kommissionen en utredning böra verkställas, huruvida icke ånguppvärmning borde vid de nu ifrågavarande kasernetablissemangen komma till användning i stället för det nu brukliga varmluftssystemet med kalorifereldning, dels enär en del olägenheter vidlåde detta senare system, dels ock enär man vid användandet af ånguppvärmningssystemet kunde blifva i tillfälle att, utan afsevärdt ökade anläggningskostnader, jämväl för underofficrarne anordna uppvärmning medels ånga.

Hvad klosettanordningarna anginge, borde vattenklosetter, om detta ej medförde alltför höga kostnader, och om förhållandena för öfrigt så tilläte, inredas i stället för hittills brukade s. k. garderobsklosetter, och vore detta önskvärdt särskildt i sjukpaviljongen, men äfven uti kansli- och kasernbyggnaderna.

Med hänsyn till hvad kommissionen sålunda anført, hade kommissionen låtit utarbete förslag till byggnader för ett infanteriregemente, och ville kommissionen hemställa, att nämnda förslag måtte läggas till grund för uppförandet af nya kasernetablissemang för infanteriet. Enligt den förslaget åtföljande kostnadsberäkningen skulle, utöfver den af fortifikationen för ett infanterikasernetablissemang beräknade kostnaden, för uppförandet af ett sådant etablissemang enligt kommissionens förslag uppstå en ökad kostnad af 276,600 kronor.

Kostnaderna för de af kommissionen föreslagna ändringarna och tilläggen uppginge visserligen till ett afsevärdt belopp, men kunde sannolikt i någon mån nedbringas därigenom, att de föreslagna trä-

byggnaderna till större eller mindre antal, beroende på lokala förhållanden, kunde uppföras med användande af materialier från å de gamla mötesplatserna befintliga byggnader. Någon utredning härutinnan hade emellertid icke kunnat göras under den korta tid, kommissionen haft till sitt förfogande.

Öfver det af generalskommissionen sålunda afgifna betänkande och förslag hafva yttranden varit infordrade från arméfördelningscheferna i Första, Andra, Tredje, Fjärde och Femte arméfördelningarna samt cheferna för ifrågavarande femton infanteriregementen.

B. Kasernbyggnadsnämndens förslag och kostnadsberäkningar.

I skrifvelse den 3 september 1907 anmodade dåvarande chefen för landtförsvarsdepartementet arméns kasernbyggnadsnämnd att inkomma med utlåtande, huruvida några principiella ändringar i generalskommissionens förut omförmälda, den 15 mars samma år afgifna underdåniga förslag till kasernetablissemang för ett fältinfanteriregemente borde vidtagas, samt i sådant fall med approximativ beräkning af de kostnader, som däraf kunde föranledas.

Det begärda utlåtandet afgafs den 9 november 1907 och är af hufvudsakligen följande innehåll.

Kaserngård.

Liksom de uppväxande stadssamhällena numera tedde sig helt annorlunda än förr, beroende på moderna åskådningssätt och principer för deras förläggande, torde tiden nu ock vara kommen att verkställa vissa förändringar med afseende å byggnade af kasernetablissemang. Så sökte man icke längre att i strängaste bemärkelse dana naturen efter de olika byggnadernas ändamål, utan såsom det högsta målet stode i stället att i möjligaste mån söka uppföra byggnaderna i öfverenstämmelse med den befintliga terrängen och dess kraf. Visserligen gjorde sig, hvad kasernbyggnader beträffade, en begränsning gällande härutinnan, föranledd af det förhållande, att dessa byggnader måste åtföljas af en samlings- och uppställningsplats, hvilken icke finge ligga på något längre afstånd från byggnaderna, utan kring eller intill hvilken snarare dessa måste grupperas, men krafvet på en kaserngårds storlek hade dock, att döma af generalskommissionens utlåtande, numera väsentligt minskats. Åsikterna om, huru en sådan gård i öfrigt skulle anordnas, hade ock förändrats. Så ansåges densamma ej vidare behöfva vara i egentlig mening kringbyggd. Ej heller behöfde man taga någon hän-

syn till, att de olika byggnaderna förlades i samma plan, utan blefve just här en hufvuduppgift att på lämpligaste sätt placera hvarje särskild byggnad i anslutning till den omgifvande terrängen, eller så att säga gruppera in byggnaderna i densamma.

Å de vidt skilda platser i mellersta och södra Sverige, där nämnden hade att uppföra nya kasernetablisemang, komme det sålunda att bero på de växlande terrängformationernas beskaffenhet, huru de olika etablissemangens byggnader komme att förläggas. Det sade sig själf, att t. ex. en gruppering af byggnaderna för Värmlands regementes kasernetablissemang, afsedt att förläggas å en mycket kuperad terräng invid Klarälfvens västra strand, icke kunde blifva densamma som för ett etablissemang, som skulle uppföras å slättbyggd. Af samma anledning hade nämnden tänkt, att terrängen i hvarje särskildt fall skulle i någon mån afgöra äfven de olika byggnadernas form och storlek.

Om de principiella ändringsförslag, hvilka nämnden ansett sig böra framställa rörande de olika byggnader, som upptagits i generalskommissionens utlåtande, hade kasernbyggnadsnämnden fattat beslut efter öfverläggningar såväl inom nämnden som med tillkallade militära och medicinska sakkunniga.

Till en början ansåge nämnden sig böra framhålla, att nämnden funnit det ur flere synpunkter önskvärdt, att *träbyggnader* inom ifrågasvarande etablissemang i möjligaste mån undvekes. Då staten icke hade sina byggnader brandförsäkrade, uppvägdess den i vissa fall något ökade kostnaden för desammas uppförande af sten i stället för trä mer än väl däraf, att för landets försvar så viktiga byggnader som gevärs- och andra förråd med sitt dyrbara innehåll icke genom byggnadssättet utsattes för eldfara.

För öfrigt hade nämnden ansett kostnadsfrågan härvidlag ej böra hafva något afgörande inflytande, då nämnden hölle före, att det här ej gällde att bygga på det sätt, som för närvarande kunde vara ekonomiskt fördelaktigast, utan att man borde göra sina beräkningar för längre tid framåt. I detta sammanhang kunde framhållas den dyrbara underhållskostnad, som träbyggnader i längden medförde, äfvensom den alltmer kännbara svårigheten att erhålla fullgodt och fullmoget virke. Särskildt ville nämnden framhålla nödvändigheten däraf, att följande byggnader, hvilka å generalskommissionens ritningar angifvits såsom uppförda af trä, i stället uppfördes af stenmaterial, nämligen sjukbaracken, gymnastik- och exercishuset, som hade så många vinklar å ytterväggarna, att röta därigenom kunde befaras, bad- och tvättinrättningen såsom innehållande bostadsrum i närheten af ångpannerum, fordons- och

Byggnads-
materialet.

persedelförrådet, gevärs- och persedelförrådet, stallet, afträdesbyggnaderna samt eventuellt gevärssmedjan och matsalsafdelningen af kokinrättningsbyggnaden.

Särskildt hade nämnden funnit det mindre välbetänkt att uppföra tvättinrättningens nedre våning af sten, men den öfre däremot af trävirke.

Kansli-
byggnaden.

I denna byggnad borde beredas bättre arkivutrymme genom inredande af ett från öfriga rum afskildt, brandsäkert arkivrum. Att förlägga arkivet till regementskvartermästarens tjänsterum, såsom skett å förslagsritningarna, ansåge nämnden icke vara lämpligt, då ett arkiv med sitt dyrbara innehåll gifvetvis borde, icke minst ur eldfaresynpunkt, utgöra en särskild lokal. Dessutom borde lämpligare anordningar vidtagas för toaletterum och garderober. Särskildt torde de till vindsvånigen förlagda officersrummen böra förses med nödigt antal garderober. Såsom ett önskemål framstode äfven, att alla kakelugnar i denna byggnad kunde borttagas och ersättas med centraluppvärmning. De hittills brukliga s. k. garderobsklosetterna borde ock, så vidt möjligt, utbytas mot vattenklosetter, eller i hvarje fall bättre ventileras, hvarjämte, då starka klagomål försports öfver inredandet af klosetter inom cellrummen, det torde blifva nödvändigt att vidtaga särskilda anordningar för afhjälpande af härmed förenade olägenheter.

Som det kommit till nämndens kännedom, att den genom nådiga reglementet den 11 oktober 1907 för underhåll och vård af arméns kasernetablissemang nyinrättade befattningen såsom *kasernvärd* vid ett regemente öfverlämnats åt en regementsofficer, som förut i sådan egenskap innehade eget tjänsterum i denna byggnad, men nämnden icke hade sig bekant, huru härmed komme att blifva förhållandet å andra platser, torde ett särskildt expeditjonsrum för kasernvärden få anses vara af behovet påkalladt.

Kasern-
byggnaderna.

Normaltypen för ett kasernetablissemang, sådan den senast fastställt till utförande i vårt land, hade beträffande kasernbyggnaderna utgjorts af tre fyravåningshus, inrymmande i hvarje våning ett kompani, så att sålunda i hvarje byggnad kunnat förläggas en bataljon.

Ur flere synpunkter hade nämnden icke kunnat finna denna byggnadstyp tilltalande. Då hvarje kasernbyggnad vore afsedd att under en del af året mottaga en manskapsstyrka på 700 å 800 man, syntes det nämnden, så mycket mera som förenämnda förslagsritningar utvisade

allenast en utgång å byggnadens ena gafvel för hela denna kontingent, icke vara lämpligt att bibehålla fyravåningssystemet. Man tänke sig t. ex., huru en sådan byggnad skulle kunna utrymmas vid uppkommande eldfara. Såsom reservutgångar vid ett dylikt tillfälle hade man visserligen framhållit dels fönstren, dels ock en särskild utgång för underofficerarna, belägen å byggnadens andra gafvel, dit tillträde dock måste banas genom att spränga en dörr, som i allmänhet hölles låst. Äfven för den dagliga tjänsten syntes en fyravåningsbyggnad erbjuda åtskilliga olägenheter, synnerligast för de i öfversta våningen inlogerade.

Den frågan uppställde sig då, hvilken kasernbyggnadstyp kunde anses som den bästa. Från alla synpunkter, särskildt den militära, erbjöde, enligt hvad allmänt vore erkändt, systemet med halfbataljonskaserner, rymmande hvar och en två kompanier, som disponerade hvar sin hälft af byggnaden i två våningar, de ojämförligt största fördelarna. Men uppförandet af sådana byggnader torde i de flesta fall omöjliggöras af ekonomiska skäl. Man måste alltså söka finna en annan för vårt land så vidt möjligt lämpligare kasernbyggnadstyp. Såsom sådana erbjöde sig då fyravånings- och de äfven å några ställen i Sverige använda trevåningskasernerna. Då samtliga militära myndigheter, hvilkas yttranden i förevarande frågor kommit nämnden tillhanda, med undantag af två, icke haft något ur militär synpunkt att erinra mot förläggande af ett regementes kompanier uti fyra trevånings- i stället för uti föreslagna tre fyravåningskaserner, samt flere myndigheter därjämte på det lifligaste framhållit önskvärdheten af denna byggnadstyp, tvekade nämnden icke att förorda trevåningssystemets användande i regel. Att de lokala förhållandena å särskilda platser kunde föranleda afvikelser härutinnan, vore redan i det föregående berördt.

Ur såväl praktisk som hygienisk synpunkt erbjöde trevåningskaserner många företräden framför fyravåningsbyggnader. Riskens af eldfara minskades väsentligt, och det bidroge i alla afseenden till trefnad och snygghet, ju mindre antal människor bodde i hvarje hus, synnerligast då uppgångarna vore gemensamma för hela huset.

I öfverensstämmelse med hvad ofvan omförmälts, hade nämnden ansett de enligt förslagsritningarna för hvarje kasernbyggnad vidtagna anordningar att förlägga båda trapphusen vid byggnadens ena ända otillfredsställande och ville fördens skull föreslå, att ett trapphus anordnades vid hvardera ändan af byggnaden, så att den i densamma förlagda truppstyrkan genom att fördelas åt olika håll kunde mera obehindradt komma ut i det fria.

Nämnden, som utgått från det af generalskommissionen uppgjorda

förslaget i afseende å antalet lägenheter för underofficerare vid hvarje regemente, innefattande 14 lägenheter om tre rum och kök, 15 lägenheter om två rum och kök, samt 12 enkelrum (s. k. naturainkvarterering saknades då endast för tio musikunderofficerare per regemente), ville i detta afseende föreslå, att underofficerarna bereddes bostäder inom mera skilda, men dock med kasernbyggnaderna sammanbyggda flyglar, hvilka allenast genom någon eller några dörrar från underofficersbostäderna stode i förbindelse med hufvudbyggnaden. Härvid skulle dock iakttagas, att rum för en ogift sergeant jämte expeditionslokal fortfarande vore belägna inom själfva kasernbyggnaden.

Öfverfältläkaren, som satts i tillfälle att taga del af detta förslag, hade förklarat sig kunna gilla detsamma såsom innebärande betydliga förbättringar, om än han fortfarande ansåge en särskild byggnad för de gifta underofficerarne ur både social och hygienisk synpunkt vara än bättre. Nämnden ansåge sig i detta sammanhang för sin del icke kunna underlåta att i likhet med öfverfältläkaren framhålla fördelarna af en särskild byggnad för underofficerarna samt hoppades att, därest medel därtill kunde beredas, få tillfälle att utföra sådana byggnader, då väl härigenom den lyckligaste lösningen af denna bostadsfråga skulle kunna förverkligas.

Under kasernernas flygelbyggnader borde enligt nämndens mening anordnas ekonomikällare för underofficerarnas familjer, jämte tvättstuga, där dessa äfven kunde utföra tvättning af kläder i ringare omfattning. Nämnden hade öfverlagt om ett förslag för inredande i dessa källarlokalerna af fullständiga tvättstugor för nämnda familjer, men stannat vid nyssberörda förslag härutinnan, särskildt med fästadt afseende därvid att, då nämnden tänkt sig, det regementets tvättstuga skulle förses med moderna mekaniska tvätt- och torkapparater, familjerna lätt kunde få tvättning i större omfattning utförd därstädes. Däremot hade nämnden ej kunnat finna någon användning för flere af de enligt ifrågavarande förslagsritningar under kasernbyggnadernas hela yta placerade källarutrymmen, hvarför dessa, såsom efter sammanställande uppgifter obehöfliga och försakande onödig kostnad, torde böra inskränkas till att endast afse källare för värmeledningens behof.

Med afseende å kasernbyggnadernas inredning hade nämnden ansett sig böra framlägga följande förslag. Enligt förslagsritningarna innehölle hvarje våning fem logement för manskapet, under det att hvarje kompani bestode af sex särskilda afdelningar eller troppar. Man hade då tänkt sig, att den sjätte troppen skulle begagna sig af dagrummet, hvilket därigenom vissa tider ej skulle kunna tjäna sitt egentliga ändamål att

vara en för hela kompaniet gemensam samlingslokal. Nämnden ansåge däremot inredandet af ett sjätte logement i hvarje våning vara att föredraga, därvid nämnden äfven haft tanke på framtida ökning af kompaniernas numerär.

Generalskommissionens förslag om anbringande i korridorerna längs ytterväggarna af fasta bänkar för uppställning af lösa tvättfat därstädes hade nämnden icke kunnat ansluta sig till, då det gifvetvis skulle medföra en hel del hygieniska olägenheter att hafva tvättanordningar i dessa genomgångslokaler, ehuru nämnden tänkt sig, att annat golfbelägningsämne än trä skulle komma till användning i dessa lokaler. I stället kunde plats beredas för extra tvättställ i midten af tvättrummet, hvars storlek i så fall borde ökas.

Det anmärkta behovet af ett särskildt torkrum i hvarje våning ville nämnden söka uppfylla och vidtaga därmed sammanhörande anordningar.

Hvad slutligen vindsvåningarna anginge, ansåge nämnden, verkstadsrummen böra förläggas dit. Det hufvudsakliga skäl, som förmått generalskommissionen att förorda uppförandet af en särskild verkstadsbyggnad, nämligen att verkstadsrummen, förlagda å kasernbyggnadernas vindar, »skulle komma att ligga alltför obekvämt till», torde förminska i betydelse i och med byggande af trevåningskaserner, där tillträdet till vindarna medelst trappor å båda gafflarna skedde väsentligt lättare än i byggnader af fyra våningars höjd.

Med afseende å uppvärmningsanordningarna ville nämnden framhålla önskvärdheten däraf, att det nuvarande kalorifersystemet, som användes för manskapslogementen och hvaröfver allvarliga klagomål på olika håll anförts, måtte utbytas mot modernare och mera tillförlitliga anordningar för uppvärmning medelst ånga, äfvensom att i de för underofficerarna afsedda bostäderna kakelugnarna borttoges och ersattes med lämpligt system för centraluppvärmning. Vidare borde i denna byggnad särskilda toaletter anordnas och så vidt möjligt förses med vattenklosetter.

På de af generalskommissionen redan anförda skäl förordade nämnden uppförandet af ett särskildt ångpannehus, så att kokinrättningsbyggnaden därigenom kunde erhålla till förrådsrum fullt användbar källarvåning. Dessutom ansåge nämnden, att ökad utrymme inom disk- och servisrummen vore behöfligt, äfvensom att bättre isolerings- och ventilationsanordningar måste införas inom kökslokalerna uti ifrågavarande byggnad.

Kokinrättningsbyggnaden.

Gymnastik-
och exercis-
huset.

Ett bättre ombonande af denna byggnad borde vidtagas medelst insättande därstädes af bättre isoleradt innertak och dubbla fönster, samt mera effektiva värme- och ventilationsanordningar än de föreslagna komma till användning. Dessutom borde vid denna byggnads uppförande anordningar vidtagas med hänsyn därtill, att matservering under vissa tider af året där borde äga rum.

Marketenteri-
byggnaden.

De föreslagna anordningarna borde här undergå väsentliga förändringar med fästadt afseende vid en ändamålsenligare inredning af byggnaden, hvarför lokalernas läge, storlek m. m. borde omstuderas.

Bad-och tvätt-
inrättningen.

Såsom förut redan framhållits, torde modernare anordningar på detta område här böra komma till användning genom uppsättande af mekaniska apparater för tvättning, vridning, torkning och varmmangling af kläder.

Nämnden ville äfven framhålla krafvet på ett bättre ombonande af byggnadens öfre våning, hvilken borde kunna uppvärmas.

Bostadsbygg-
nad för
köksförestån-
dare m. fl.

Den föreslagna bostadsbyggnaden för köksföreståndaren m. fl. torde äfven böra inrymma bostad för gevärshandverkaren.

Fordons- och
persedel-
förråd.

Fordons- och persedelförrådet borde afdelas i två afdelningar medelst en brandmur, hvarjämte byggnaden i öfrigt torde böra inredas med möjligast brandfria konstruktioner.

Gevärs- och
persedel-
förrådet.

Äfven denna byggnad torde böra anordnas på möjligaste brandfria sätt. Här erfordrades dessutom enligt nämndens förmenande ett särskildt expeditionsrum för vapenofficern, hvarjämte besiktningsrummet borde kunna uppvärmas.

Gevärs-
smedjan.

Nämnden ansåge den föreslagna bostaden för gevärshandverkaren lämpligen böra förflyttas från gevärssmedjan såsom belägen direkt ofvanpå denna. Dessutom borde snickarverkstaden bättre isoleras från smedjan.

Stallet och
vagnboden.

I öfverensstämmelse med hvad generalskommissionen framhållit, föresloge nämnden, att stallutrymmet ökades så, att detsamma blefve

tillräckligt, äfven då alla kompanichefer vore beridna. Ett putsrum borde där inredas.

Enligt nämndens åsikt borde afträdesbyggnaderna förses med anordningar för en kraftigare ventilation.

Afträdes-
byggnaderna.

De under benämningen »öfriga uthusbyggnader och bodar» i generalskommissionens förslag upptagna byggnader ansåge nämnden lämpligen kunna sammanföras till ett färre antal mindre byggnader. Den såsom förvaringsrum för velocipeder, manskapskoffertar, sängar m. m. afsedda uthusbyggnad för hvarje bataljon torde kunna förändras till en byggnad i två våningar för hela regementets behof i detta hänseende.

Hvad slutligen förändringar med afseende å uppvärmnings- och klosettanordningar inom en del byggnader beträffade, hade nämnden, såsom förut under de särskilda byggnaderna omförmälts, anslutit sig till generalskommissionens förslag härutinnan.

Förutom hvad sålunda anförts ville nämnden slutligen framhålla önskvärdheten af, att tidsenliga byggnadstekniska anordningar måtte få i så stor utsträckning som möjligt komma till användning inom de olika byggnaderna. Sålunda borde de hittills brukliga träbjälklagen eller bjälklag, bestående af järnbalkar med plana betonghvalf och golflag af trä, hvilka visat sig vara mindre tillfredsställande ur såväl hygienisk som andra synpunkter, utbytas mot andra, som kunde anses bättre motsvara moderna anspråk. Dit räknades t. ex. armerade plantegelhvalf med s. k. foglös golfbeläggningssmassa jämte en mängd dylika typer af olika slag, hvilka äfven i pris ställde sig fördelaktigare än de i förslaget upptagna.

Vidare hoppades nämnden att genom konkurrens i stor skala kunna nedbringa kostnaderna såväl för dessa anordningar som ock för olika byggnadsmaterialier, såsom cement, tegel, takbeläggningssämnen m. m., hvarigenom byggnadernas olika delar, såsom mellanväggar, yttertak m. m. kunde utföras af konstruktioner med vida större eldsäkerhet och varaktighet, än om trävirke för inrede och plåt som täckningsämne begagnades i den utsträckning, som hittills skett.

Härigenom komme ock underhållskostnaderna för framtiden att betydligt reduceras, hvilket torde vara lika viktigt att iakttaga, som att anläggningskostnaden för sig nedbringades till den minsta möjliga.

I öfverensstämmelse med dessa åsikter beträffande byggnadernas anordningar och inredning hade nämnden låtit utarbета olika förslag,

hvilka underkastats en allsidig granskning; och utförliga beräkningar af de förändrade kostnader, som möjligen kunde blifva en följd af dessa ändringsförslag, komme att upprättas.

Den 18 sistlidne januari inkom kasernbyggnadsnämnden med förslagsritningar till hufvudbyggnaderna vid ett kasernetablissemang för ett fältinfanteriregemente och till några af dess öfriga byggnader samt kostnadsberäkningar.

I sammanhang med inlämnandet af dessa ritningar, hvilka ej borde betraktas såsom definitiva utan allenast såsom förslagsritningar, hvilka kunde undergå förändringar, innan de antoges till utförande, ville kasernbyggnadsnämnden till vidare utveckling af sina i förut omförmälda, den 9 november 1907 afgifna betänkande framställda förslag ytterligare anföra följande.

Såsom kasernbyggnadsnämnden redan förut framhållit, hade nämnden ansett önskvärdt, att den hittills i allmänhet förekommande anordningen med en stor kaserngård, omkring hvilken byggnaderna förlagts, icke komme till utförande å en hel del platser, där terrängen syntes lägga bestämda hinder i vägen därför.

Såsom det af kostnadsuppgifterna från åtskilliga under senare åren verkställda kasernbyggnadsföretag otvetydigt framgått, hade kostnaderna för planerings- och yttre rörledningsarbeten i allmänhet med betydliga belopp öfverskridit härför afsedda anslag, och då de flesta platser, där ifrågavarande kasernetablissemang skulle uppföras, bestode af en mycket kuperad terräng, nödgades nämnden än en gång betona önskvärdheten af, att systemet med en stor kaserngård emellan byggnaderna öfvergåfves, och att byggnaderna i stället finge förläggas i närmaste anslutning till den omgifvande terrängen, hvarigenom säkerligen i de flesta fall afsevärda besparingar i kostnad kunde göras.

Vid de förfrågningar, som byggnadschefen gjort vid besök å de skilda byggnadsplatserna, hade ock vederbörande regementschefer utan undantag förklarat, att ett sådant förläggningssätt af byggnaderna, att en mot kaserngården svarande uppställningsplats för regementet anordnades i omedelbar närhet af kasernerna, vore ur alla synpunkter tillfredsställande.

Härvid torde ej heller böra förglömmas, att, om byggnaderna förlades på ett öppet fält utan skydd af närliggande skog eller bergshöjder, detta gifvetvis i vårt stränga klimat skulle medföra icke oväsentligt ökade kostnader för deras uppvärmning under den kallare årstiden.

Nämnden hade därför för sin del funnit det önskvärdt, att å de byggnadsplatser, där en skogbevuxen och kuperad terräng visat sig kunna med fördel användas för ifrågavarande ändamål, och där densamma

föranledde för stora kostnader för anordnande af en kaserngård mellan de olika byggnaderna, dessa borde placeras in i terrängen samt vid sidan af en uppställningsplats och handexercisfält, hvaremot å de endast obetydligt kuperade platser, där en kaserngård kunde komma till utförande, *man likväl måste begagna sig af den befintliga terrängen* och dess nivå-skillnader för att såmedelst icke framkalla de kostnader, som vore förenade med byggnadernas förläggande i ett horisontalplan.

Beträffande frågan om uppförandet af vissa byggnader af sten i stället för af trä ville nämnden framhålla, att af den utredning i detta ämne, som öfverintendentensämbetet på uppdrag af chefen för landförsvarsdepartementet verkställt, syntes framgå, att, för den händelse den ökade kostnaden för byggnader af sten mot sådana af trä hölle sig under 12,5 procent, det borde med tanke på kostnaderna för framtiden vara fördelaktigare att uppföra stenbyggnader, oafsedt att nämnda myndighet bortsåge från träbyggnadernas egenskap att vara mindre eldsäkra och svårare att desinficiera från smitta och ohyra, hvilket nämnden däremot ansåge böra äfven i detta fall äga ganska stor betydelse.

För de byggnader, där nämnden närmast tänkt sig att utbyta ytterväggarna från trä till sten, såsom kokinrättningsbyggnaden, sjukbaracken, gymnastik- och exercishuset, bad- och tvättinrättningen, förrådshusen (för persedlar, gevär m. m.), stallet och vagnboden samt afträdesbyggnaden, ställde sig de olika kostnaderna, beräknade för ett etablissemang i Uppsala, på följande sätt:

Kokinrättnings-

byggnaden ...	väggar af <i>trä</i>	119,100 kr.,	af <i>sten</i>	en ökning af 1,800 kr.
Sjukbaracken ...	» » »	19,000 »	» » »	» » 1,050 »
Gymnastik- och exercishuset	» » »	63,600 »	» » »	» » 4,100 »
Bad- och tvättinrättningen	» » »	66,100 »	» » »	» » 1,150 »
Förrådshusen...	» » »	62,200 »	» » »	» » 4,150 »
Stallet och vagnboden	» » »	20,900 »	» » »	» » 900 »
Afträdesbyggnaderna	» » »	14,100 »	» » »	» » 2,100 »

eller inalles 15,250 kronors ökning på en byggnadskostnad af sammanlagdt 365,000 kronor. I södra Sverige, där trävirke vore väsentligt dyrare, blefve prisskillnaden mindre, så att ökningen i medeltal torde utgöra allenast 10,000 kronor för hvarje kasernetablissemang.

Häraf framginge, att de af nämnden i detta afseende föreslagna förändringarna betingade så obetydliga kostnadsökningar, att desamma mer än väl uppvägdes af byggnadernas härigenom vunna större hållbarhet och framför allt eldsäkerhet.

För *manskapskasernerna* hade nämnden låtit utarbeta flera alternativa förslag till dels trevåningshus med flyglar i fyra våningar och dels fyrvåningshus, att komma till utförande efter terrängens och de lokala förhållandenas kraf å de olika byggnadsplatserna.

För trevåningshusen hade uppgjorts fyra alternativ:

n:r 1 med underofficersflygeln förlagd i rät vinkel mot hufvudbyggnaden, hvartill ingångar bereds å båda gaffarna;

n:r 2 med samma flygel lagd i sned vinkel mot hufvudbyggnaden samt med förläggning af ingångarna till sistnämnda byggnad å ena långsidan;

n:r 3 med flygelbyggnaden förlagd parallellt med hufvudbyggnaden och samma placering af hufvudingångarna som i förslaget *n:r 2*; samt

n:r 4, inrymmande lokaler endast för manskapet och dagbefälet och med särskilda underofficersbyggnader enligt två olika förslag.

För kasernbyggnader i fyra våningar vore ett särskildt alternativ utarbetadt med anordningar, som i vissa delar afveke från generalskommissionens förslag.

Gent emot den anmärkningen, som framstälts mot trevåningshusen ur militär synpunkt, att det s. k. bataljonsförbandet skulle komma att brytas, ville nämnden anföra, att den tänkt sig följande fördelning af kompanierna. I en första kasernbyggnad skulle förläggas tre af första bataljonens kompanier, i bottenvåningen af en andra kasernbyggnad den fjärde af första bataljonens samt i öfriga våningar två af andra bataljonens kompanier, i en tredje kasernbyggnad återstående tvenne af andra bataljonens kompanier jämte i bottenvåningen ett kompani af tredje bataljonen samt i den fjärde kasernbyggnaden återstående tre af tredje bataljonens kompanier.

Såsom förut af nämnden omförmälts, hade nästan samtliga militära myndigheter, som yttrat sig i denna fråga, anfört flera väsentliga olägenheter, som vidlåde fyrvåningskasernerna, och i stället förordat genomförandet af trevåningssystemet. I sådant afseende hade framhållits de olägenheter beträffande hygien, bekvämlighet och eldsäkerhet, som måste anses förenade med fyrvåningskaserner. Sålunda hade sekundchefen för Lifregementets grenadjärer härom anfört: »I händelse af larm eller hastig utryckning särskildt nattetid kan, synnerligast under den tid hela styrkan ligger inne, trängsel uppstå vid rusning utför

trapporna, hvarigenom olyckshändelser lätt kunna uppstå». — Och i en af chefen för Älfsborgs regemente afgifven skrifvelse yttrades i berörda afseende, att »olägenheterna af en fjärde våning torde vara så påtagliga, att de knappast behöfva särskildt framhållas, om man blott betänker, att manskapet skall upp och ned för trapporna minst 6 gånger om dagen för öfningarna, 8 gånger om dagen för måltiderna och väl därtill 2 à 3 gånger om dagen för egna angelägenheter. Det ville med andra ord säga, att de, som bo i fjärde våningen, komma att tillbringa omkring 1 timme dagligen i trapporna. Att detta icke kan bidraga till trefnad, säger sig själft, ej heller den stora olägenheten, som blir förenad med att hafva förråden i femte våningen».

I en skrifvelse från chefen för Skaraborgs regemente anfördes följande: »Att utom 8 familjer i samma byggnad inlogera en styrka af 7 à 800 man eller mera, såsom förhållandet kommer att bli under repetitionsöfningarna, anser jag redan ur brandsäkerhetssynpunkt vara högst betänkligt. Om en eldsvåda skulle uppstå och panik uppkomma, torde invånarne i de längst in belägna 18 mans (under repetitionsöfningarna kanske 36 mans) logementen i 4:de våningen befinna sig i ett föga ofundsvärdt läge. De hafva då 53 meter, tills de nå de gemensamma trapporna, hvilka naturligtvis redan äro fullpackade af alla kamraterna från de öfriga logementen.

Och minst lika betänkligt blir förhållandet, om, såsom ofta sker, smittosamma sjukdomar skulle yppa sig inom ett eller annat af kompanierna inom detta stora komplex. Att i en dylik byggnad, hvars tvenne trappor ligga omedelbart intill hvarandra, söka isolera kompanierna från hvarandra torde vara alldeles lönlöst. Visserligen torde man kunna afstänga de båda trapporna från hvarandra och från de olika logementen, men då de utmynna omedelbart intill hvarandra, torde därmed föga vara vunnet.

Jag anser därför nödvändigt, att kasernbyggnadernas höjd inskränkes till 3 våningar.»

Sedan nämndens föregående utlåtande i detta ämne afgafs, hade nämnden ock erfarit, hurusom de af nämnden i utlåtandet uttalade farhågor för ökad eldfara i fyra våningshuset besannats under ett verkställt utrymningsförsök af en kasernbyggnad vid ett nybyggt etablissemang, ity att därvid befunnits, att manskapsstyrkan genom uppkommen trängsel i de olika trapprummen behöft ganska lång tid och haft mycket svårt att komma ut i det fria, hvarför man nödgats föreslå uppsättandet af skjutbara järndörrar i de olika våningarnas passager för att såmedels hindra kollisioner mellan olika folkströmmar och i öfrigt förbättra förhållandena.

För lösningen af den svåra frågan om *underofficerarnas bostäder*, hvarom mycket skilda meningar gjort sig gällande, hade nämnden låtit utarbete två olika förslag, det ena afseende att förlägga bostäderna i en särskild flygelbyggnad, sammanbyggd med själfva kasernen, det andra att bereda plats åt hithörande lokaler i särskild byggnad.

Vid det förra alternativet hade flygelbyggnaden afskilts så fullständigt som möjligt från manskapshuset och försetts med särskild trappuppgång, som dessutom förlagts så aflägsset som möjligt från manskapets ingångar.

Ehuru starka röster höjts för och nämnden äfven delade åsikten att förlägga underofficerarnas bostäder uti särskilda, från kasernerna fristående byggnader — till förmån för hvilket förslag speciellt öfverfältläkaren uttalat sig — ansåge nämnden dock, att förslaget om dessa bostäders inrymmande i väl afskilda kasernflyglar enligt hithörande förslag borde tillfredsställa högt ställda anspråk i detta hänseende.

Genom att anpassa något af de tre förstnämnda byggnadsalternativen efter förhandenvarande terräng och omgifningar hoppades nämnden få dessa flygelbyggnader förlagda så, att smärre planteringar och afskilda områden anordnades intill byggnaderna, hvarför nämnden äfven ansåge sig kunna förorda detta system att komma till utförande.

Hvad beträffade de med kasernbyggnaderna sammanbyggda flyglarna utvisade ritningarna för såväl tre- som fyra våningshus, att dessa flyglar vore afsedda att inrymma, förutom källarvåning för nämnda lägenheter, fyra bostadsvåningar med en 0,5 meter lägre våningshöjd än i själfva kasernbyggnaden. Denna för besparings skull vidtagna anordning, som möjliggjordes därigenom, att nämnden i detta förslag upptagit särskilda flygelbyggnader, hvilka ej behöfde rätta sig efter de olika våningshöjderna i hufvudbyggnaden, medförde väsentliga fördelar, då man sålunda finge våningarna i hufvudbyggnaden och flyglarna oberoende af hvarandra och kunde öka rumshöjden i logementen, utan att behöfva göra detsamma i flygelbyggnadernas våningar.

Men härjämte erbjöde trevåningshusens flyglar i fyra våningar den afsevärda förmånen framför fyra våningskasernernas, att, då dessas bostadsflyglar gifvetvis ej kunde uppföras till fem eller flera våningars höjd för att erhålla motsvarande antal lägenheter, *samtliga* underofficerare, handverkare och öfrig för ett infanteriregemente erforderlig personal, med undantag af kokerskan, skulle erhålla bostäder i de förstnämnda flygelbyggnaderna, men icke i de sistnämnda. Detta innebure således, att fyra våningssystemet kräfde uppförandet af särskilda byggnader eller inredandet af särskilda lokaler för dem, som ej kunde inrymmas i bostadsflyglarna. Hit räknades ej blott förrådsförvaltare, köksföreståndare

och gevärshandtverkare äfvensom föreståndare för skräddare-, sadelmakare- och snickareverkstäderna, utan äfven väbel och regementstrumslagaren, hvilka hittills fått sina bostäder förlagda till kanslibyggnaden. Detta hus kunde därför i och med uppförandet af trevåningskaserner minskas med ett mot sistnämnda bostäder svarande kubikinnehåll.

Uti nämndens förslag vore vidare *en trappuppgång anordnad vid hvardera ändan* af den stora korridoren för att möjliggöra bättre kommunikation med omgifningen, då nämnden ansåge den anordning med dubbla trapphus vid korridorens ena ända och en reservutgång vid den andra, som återfunnes i generalskommissionens förslag, vara stridande mot moderna fordringar å utgångarna från den stora mängd tätt befolkade lokaler, som här funnes.

Detta system — med en utgång vid hvardera ändan af byggnaden — hade äfven vunnit tillämpning vid på senare tiden utförda anläggningar i Preussen och Österrike samt syntes medföra så stora fördelar framför det andra systemet, att de icke vidare behöfde framhållas.

Angående inredningen af de särskilda våningarna borde bemärkas, att nämnden, i öfverensstämmelse med förut angifven plan, här anordnat sex särskilda logement förutom dagrum, äfvensom ett särskildt torkrum, hvilket senare generalskommissionen äfven ansett önskvärdt, men icke upptagit uti sina förslagsritningar. Vidare hade nämnden betydligt ökat tvättrummet storlek, så att provisoriska tvättställ kunde inställas i det samma under repetitionsöfningarna, hvarigenom den föreslagna utvägen att vid dessa tillfällen belamra korridorerna med tvättanordningar, hvilken utväg måste anses synnerligen otillfredsställande, icke behöfde anlitas.

Förslaget att i hvarje våning hafva lika många logement som antalet till hvarje kompani hörande troppar hade af alla utaf nämnden i ärendet hörda militära myndigheter framhållits såsom en oundgänglig nödvändighet, för att icke det taktiska förbandet inom kompaniet skulle blifva rubbadt, hvarför nämnden ansett sig böra införa denna förändring. Den anordning härutinnan, generalskommissionen af sparsamhetsskäl ansett kunna tillämpas, nämligen att förlägga kompanierna i fem logement och vid behof använda dagrummet som sjätte sofrum, hade nämligen af samtliga regementschefer, som uttalat sig i förevarande ämne, betecknats såsom mindre lämplig och särdeles hindersam för den inre tjänsten.

Som af ritningarna framginge, föreläge en väsentlig olikhet med afseende å inredningen af de föreslagna trevånings- och fyrvåningskasernerna däri, att, då i den senare byggnadstypen de ofvanpå fjärde våningen belägna vindarna ej kunde i likhet med trevåningshusens

vindsvåningar innefatta erforderligt utrymme för lektionsrum och verkstadsrum, dessa sålunda måste genom användande af fyravåningssystemet förläggas å andra håll. Så inrymdes de förstnämnda lokalerna uti öfriga våningar af byggnaden, hvaraf blefve den oundvikliga följd, att fyravåningsskaserternas fasad måste allenast för detta ändamål förlängas med det sålunda i hvarje våning tillagda lektionsrummets längd, 5,93 meter, jämte bredden af en mellanmur. I detta fall skulle en ej oväsentlig kostnadsökning uppkomma, som det andra förslaget med afseende å ifrågavarande byggnad ej komme att medföra. För verkstadsrummen måste gifvetvis en särskild verkstadsbyggnad uppföras, om fyravåningshus komme till utförande. Jämväl i nu berörda hänseende innebure således de föreslagna trevåningshusen obestriddliga fördelar framför fyravåningssystemet.

Angående *kostnaderna* för de olika byggnaderna samt hithörande planeringar och väganläggningar m. m. anför nämnden följande.

De af *fortifikationen år 1906 för ett kasernetablissemang angifna kostnader* uppgingo till:

Kanslibyggnad	kronor	103,500: —
Kasernbyggnader	»	780,400: —
Kokinrättningsbyggnad	»	67,400: —
Sjukpaviljong	»	68,800: —
Gymnastik- och exercishus	»	54,500: —
Marketenteribygggnad	»	39,300: —
Bad- och tvättinrättning	»	38,200: —
Stall och vagnbod	»	13,000: —
Fordons-, persedel- och gevärsförråd samt gevärs- smedja	»	40,400: —
Afträdesbyggnad	»	7,800: —
	kronor	1,213,300: —
Inre och yttre ledningar samt åskledare	»	66,500: —
Planering, vägar och stängsel	»	45,300: —
Skjutbana	»	36,000: —
Arbetsledning och ritningar	»	28,500: —
Oförutsedda utgifter och diverse	»	60,400: —
	Summa kronor	1,450,000: —

Som emellertid de af fortifikationen angifna pris för olika byggnader m. m. syntys nämnden vara i väsentliga delar allt för låga, hade fullständiga kontrollberäkningar å byggnadsmassor och tillhörande kostnader verkställt, sedan nämnden införskaffat detaljerade uppgifter å

arbetslöner och materialpris från ett flertal af de platser, där nämnden skulle ombesörja byggnadsanläggningar.

Såsom ett exempel å en byggnadsplats med relativt höga pris hade härvid valts Uppsala, och ställde sig där de af nämnden beräknade kostnaderna, till grund för hvilka sålunda legat fortifikationens förslag, på sätt följande tabell visar, hvarvid i andra kolumnen upptagits de kostnadssummor, som föranleddes af de utaf generalskommissionen begärda förändringar och tillägg till nämnda förslag:

	Fortifikationens förslag.	Generalskommissionens tillägg.	Summa kronor.
Kanslibyggnad.....	130,000	16,400	146,400
3 st. kasernbyggnader à 310,400 kr.....	931,200	68,850	1,000,050
Kokinrättningsbyggnad.....	90,100	29,000	119,100
Sjukpaviljong.....	92,700	5,450	98,150
Gymnastik- och exercishus.....	61,200	2,400	63,600
Marketenteribygnad.....	55,900	—	55,900
Bad- och tvattinrättning.....	46,100	20,000	66,100
Stall och vagnbod.....	17,400	3,500	20,900
Fordons-, persedel- och gevärsförråd samt gevärs-smedja.....	47,400	14,800	62,200
Afträdesbyggnad.....	8,000	6,700	14,700
	1,480,000		
Sjukbarack.....	—	19,000	19,000
Bostadsbyggnad för förrådsförvaltare m. fl.....	—	26,000	26,000
Verkstadsbyggnad för skräddare, skomakare och sadel-makare.....	—	15,000	15,000
Öfningsbyggnad för musiken.....	—	9,300	9,300
Diverse bodar och uthusbyggnader.....	—	10,000	10,000
Förrådsskjul för sängar, velocipeder m. m.....	—	28,500	28,500
Inre ledningar för vatten, aflopp, belysning och ar-matur.....	50,000	—	50,000
Yttre do do samt åskledare.....	65,000	—	65,000
Planering, vägar och stängsel.....	50,000	10,000	60,000
Skjutbana.....	36,000	—	36,000
Arbetsledning och ritningar.....	40,000	—	40,000
Oförutsedda utgifter cirka 5 % på 1,930,000 kronor.....	79,000	15,100	94,100
Summa kronor	1,800,000	300,000	2,100,000

Enligt nämndens beräkningar skulle således kostnaden jämlikt *nu* gällande pris för *själfva byggnaderna* vid ett kasernetablissemang i Uppsala belöpa sig till 1,480,000 kronor mot förut angifna 1,213,300 kronor, utgörande 266,700 kronor eller omkring 21,9 procent högre belopp än fortifikationen åren 1905—1906 beräknat.

Å öfriga byggnadsplatser, där kaserner skulle anläggas, vore material- och arbetspris för närvarande något olika de i Uppsala gällande, men syntes i allmänhet, ehuru varierande för olika sorts arbeten, dock gifva nära samma totalsumma, hvarvid likväl kostnaderna för en del etablissemang komme att ställa sig något lägre än i Uppsala. Å sistnämnda plats blefve emellertid, så långt af tillgängliga kartor och planer kunnat bedömas, planerings-, rörlednings- och grundläggningsarbetena relativt mindre kostsamma än vid åtskilliga af de andra byggnadsplatserna, där i vissa fall rätt ogynnsamma förhållanden vore rådande.

Som nämnden emellertid ännu icke ägde sådana afvägnings- och grundundersökningskartor, som för ett närmare bedömande af dessa förhållanden vore nödvändiga, hade nämnden icke ansett sig kunna för närvarande uppgifva några faktiska siffror för ifrågavarande kostnader, utan ville framlägga dessa, efter det vederbörliga undersökningar utförts och i samband med de förslag, som det enligt den för nämnden utfärdade nådiga instruktion ålåg densamma att ingifva till Kungl. Maj:t för hvarje kasernbyggnadsföretag.

Hvad sedan beträffade kostnaderna för de af nämnden föreslagna förändringar och tillägg till generalskommissionens förslag, så ställde sig dessa på följande sätt.

Genom att icke anordna den hittills brukliga stora plana kaserngården och icke förlägga byggnaderna i en krets rundt omkring densamma, utan i stället placera dessa mera fritt i terrängen måste, såsom ofvan framhållits, afsevärda besparingar kunna göras.

Genom utbyte af fyravånings- mot trevåningskaserner syntes icke efter nämndens beräkningar några ökade kostnader behöfva uppstå. Tre fyravåningshus jämte tvenne smärre byggnader, efter generalskommissionens ritningar, vore nämligen beräknade att kosta 1,041,050 kronor, hvaremot fyra trevåningshus efter samma beräkningsgrunder, men med flera bostadslägenheter kräfde en kostnad af 1,072,200 kronor, hvilket framginge af följande tabell:

Fyravåningskaserner

enligt

Generalskommissionens förslag.

3 st. hus, hvar och ett med en bebyggd yta af 1,344 m².

Totalvolym för alla husen = 76,608 m³.

Totalkostnad för alla husen = 1,000,050 kronor; hvadan priset pr m³ = 13,04 kronor.

Till ofvanstående kr. 1,000,050
bör läggas:

för ett bostadshus, innehållande 1,430 m³ » 26,000

och för en verkstadsbyggnad, innehållande 1,150 m³ » 15,000

Summa kronor 1,041,050

Trevåningskaserner

enligt

Nämndens förslag.

4 stenhus, hvar och ett med en bebyggd yta af 1,193 m².

Totalvolym för alla husen = 76,040 m³. (Räknad under samma betingelser som fortifikationens förslag.)

Totalkostnad för alla husen = 1,007,200 kronor; hvadan priset pr m³ = 13,24 kronor.

Till ofvanstående kr. 1,007,200

tillkommer enligt generalskommissionens förslag:

för diverse inrede » 19,200

» uppvärmning medelst ånga » 29,800

för inrättande af modernerna klosettanordningar » 8,000

för luftkanaler » 8,000

Summa kronor 1,072,200

Uti nämndens förslag inginge följande lokaler, som icke funnes upptagna i generalskommissionens förslag, nämligen:

3 bostäder à 2 rum och kök för handverksmästare	motsv. kronor 16,200: —
bostad à 3 rum och kök för väbel	» » 7,200: —
bostad à 2 rum och kök för regementstrumslagare	» » 5,400: —
samt ledig lägenhet à 2 rum och kök	» » 5,400: —
<hr/>	
betingande således en sammanlagd kostnad af	kronor 34,200: —,

hvidan de båda förslagen kunde anses vara likställda ur kostnads-synpunkt.

Härvid vore dessutom att bemärka, det ökad utrymme i kasern-byggnaderna bereds genom nämndens förslag till trevåningshus,

nämligen i följande afseenden:

6 logement i stället för 5 för hvarje kompani;

betydligt större tvättrum;

torkrum i hvarje våning;

större lektionsrum; samt

bättre garderobsutrymmen uti underofficersflyglarna m. m.

Efter af nämnden verkställda beräkningar ställe sig byggnads-massor och å-pris för de olika byggnaderna sålunda:

Enligt fortifikationens förslag:	Byggnadernas		pris pr m ³	Kronor	Kronor
	yta i m ²	kubik- massa i m ³			
Kanslibyggnad	535	8,200	15,85	130,000	—
3 kasernbyggnader à 310,400 kr.	1,286	23,800	13,04	931,200	—
Kokinrättningsbyggnad	1,081	6,900	13,05	90,100	—
Sjukpaviljong	371	4,228	21,92	92,700	—
Gymnastik- och exercishus	916	6,485	9,45	61,200	—
Marketenteribyggnad	457	3,900	14,30	55,900	—
Bad- och tvättrinrättning	243	1,725	26,70	46,100	—
Fordons-, persedel- och gevärsförråd	610	5,050	9,35	47,400	—
Stall och vagnbod	244	1,240	14,00	17,400	—
2 afträdesbyggnader	—	—	—	8,000	1,480,000

Öfriga förändringar och förbättringar, hvilka nämnden föreslagit, såsom utbyte af träväggar mot dylika af sten uti en del här ofvan angifna byggnader, förbättrade anordningar för tvättning och mangling af kläder, eldsäkrare anordningar inom förrådshusen, hvilka förut uppförts af trä, m. m. medförde följande ökade kostnader för nedanstående byggnader:

Väggar af sten i stället för af trä, i medeltal kr. 10,000: —
 Kanslibyggnad diverse inrede (sid. 28) » 6,000: —
 Kasernbyggnader diverse inrede (sid. 30) » 28,000: —

Transport kr. 44,000: —

	Transport kr. 44,000: —
Kokinrättningsbyggnad (sid. 31).....	» 2,000: —
Gymnastik- och exercishus (sid. 32).....	» 3,000: —
Bad- och tvättinrättning (sid. 32).....	» 5,000: —
Fordons-, persedel- och gevärsförråd (sid. 32).....	» 8,000: —
Stall och vagnbod (sid. 32).....	» 6,000: —
Förrådsskjul.....	» 2,000: —
	<hr/>
	Summa kronor 70,000: —

Hvad slutligen anginge de konstruktiva och hygieniska ändringar inom byggnaderna, som nämnden ansett vara önskvärda, afsåge dessa bland annat utbyte af de hittills använda bjälklagen i kasernerna mot moderna sådana, som vore mera ljuddämpande, varaktiga och hygieniska, hvarvid man tänkt sig kunna använda dylika af armerad betong eller stenmaterial, samtidigt som golfbeläggningen utbyttes från trävirke mot någon lämplig s. k. foglös golfmassa.

Generalskommissionen hade äfven beaktat denna fråga, men, då den icke ansett sig kunna förorda något bestämdt material att komma till användning, endast uttalat önskvärdheten af förbättringar härutinnan.

Nämnden hade härvid tänkt sig att, då en mängd olika konstruktioner och anordningar finnes på detta område, hvilka å olika ställen under ganska lång tid pröfvats, genom en offentlig täflan samt noggranna studier af hithörande förhållanden söka få ett system till stånd, som kunde uppfylla berättigade anspråk samt genom sin användning i den betydliga omfattning, hvarom här vore fråga, torde fås för en kostnad, som icke öfverstege den för de hittills begagnade anordningarna.

Bland andra byggnadsdetaljer kunde framhållas de stora takytorna, hvilka varit afsedda att beklädas med målad järnplåt, som ju vore ett billigt och relativt godt täckningsämne, men som tarfvade ett ganska besvärligt och för framtiden dyrbart underhåll. I dess ställe hade nämnden tänkt sig kunna använda någon sorts modern lätt asbestskiffer, såsom Eternit eller dylikt, hvilket ämne på senare åren för liknande byggnader kommit till allt större användning och som i nyanläggning ställde sig till ungefär samma pris som järnplåt, men hade den stora fördelen att tarfva ett mycket ringa och i följd därpå billigt underhåll.

De sanitära krafven hoppades nämnden kunna på bästa sätt tillgodose genom att så långt som möjligt införa användningen af vattenklosetter med eller utan septisk tank äfvensom i öfrigt förbättrade anordningar på hithörande områden.

Likaså ville nämnden ägna belynings- och vattenfrågorna den största uppmärksamhet, så att de möjligast bästa och ekonomiskt fördelaktigaste resultat måtte ernås.

Huru kostnaderna för dessa olika byggnadstekniska anordningar kunde komma att ställa sig, kunde, såsom naturligt vore, för närvarande icke generellt angifvas för de femton kasernetablissemang, som det tillhörde nämnden att uppföra, då kostnaderna vore till stor del beroende på lokala förhållanden och konkurrens samt kräfde mera fullständiga och ingående undersökningar, än som hittills varit möjliga att få till stånd, men hoppades nämnden att genom noggranna utredningar och bearbetningar kunna genomföra de tilltänkta förbättringarna, utan att de i det föregående angifna generella kostnadssummorna behöfde nämnvärdt öfverskridas.

C. Utlåtande af sakkunniga.

Den 31 maj 1907 bemyndigade Kungl. Maj:t dåvarande chefen för landtförsvarsdepartementet att tillkalla sakkunniga för att inom departementet biträda med verkställande af utredning angående den brist, som uppstått i de åren 1901 och 1902 af Riksdagen beviljade anslag å extra ordinarie stat till uppförande af nya byggnader för armén, äfvensom att afgifva yttrande öfver andra ärenden rörande byggnader för armén, hvilka kunde varda till de sakkunnigas bedömande hänskjutna. Genom särskilda skrivelser den 14 november 1907 och den 21 januari innevarande år hafva till de sakkunniga öfverlämnats dels generalskommissionens den 15 mars nästlidet år afgifna underdåniga yttrande rörande förslagsritningar till kasernetablissemang för ett infanteriregemente jämte bilagor, dels arméns kasernbyggnadsnämnds däröfver den 9 november 1907 afgifna utlåtande, dels ock samma nämnds skriftelse den 18 sistlidne januari angående uppförandet af kasernetablissemang för ett infanteriregemente jämte därtill hörande förslagsritningar och kostnadsförslag, med anmodan till de sakkunniga att i förevarande ämne afgifva utlåtande. Därjämte hafva, för att vid fullgörandet af berörda uppdrag vara för de sakkunniga tillgängliga, med skriftelse den 7 december 1907 öfverlämnats justitiekanslerns skriftelse den 5 januari samma år rörande arrestlokalers anordnande vid de nya kasernetablissemangen för infanteriet jämte vederbörande myndigheters däröfver afgifna utlåtanden.

I behandlingen af detta ärende hafva såsom sakkunniga deltagit ledamoten af Riksdagens Första kammare, generalmajoren m. m. herr

friherre N. A. H. Palmstierna samt ledamöterna af Riksdagens Andra kammare, landtbrukaren m. m. C. Persson i Stallerhult och rådmannen m. m. T. Zetterstrand.

De sakkunnigas utlåtande är dagtecknad den 13 nästlidne februari och af följande lydelse:

»Beträffande först *generalskommissionens* uttalande om behofvet af vissa utrymmen och byggnader hafva vi ansett oss böra i hufvudsak biträda detsamma, och få vi alltså tillstyrka:

att i de för ett fältinfanteriregemente afsedda kasernerna plats beredes för 1,080 man eller 90 för hvarje kompani med beräkning af ett kubikutrymme i logementen af 13,5 m³ för hvarje man, hvilket utrymme under förutsättning af ett ändamålsenligt ventilationssystem torde vara fullt tillräckligt;

att fanjunkarna, hvilka i allmänhet kunna beräknas hafva vuxna barn af olika kön, må beredas ett bostadsutrymme af tre rum och kök samt sergeanterna af 1:a klass af två rum och kök; — detta synes nämligen vara den måhända billigaste utvägen att i möjligaste mån underlätta rekryteringen af den viktiga underofficersklassen och torde äfven få anses bidra att uppehålla denna kårs sociala anseende under den alltjämt fortgående stegringen af lefnadsbehofven —;

att musikunderofficerarna med undantag af regementstrumslagaren, hvilken bör beredas bostadslägenhet inom etablissemang, i stället för naturinkvartering beredas kontant inkvarteringsersättning;

att musikmanskaper förläggas till sina respektive kompanier;

att manskapsköket med tillhörande utrymmen beräknas för tillagning på en gång af 2,400 portioner;

att matsalen inrättas, så att den samtidigt må kunna rymma 1,080 man, medan ytterligare matsalsutrymme synes lämpligen kunna åstadkommas i exercishuset, som fördenskull bör vara beläget i matsalens närhet;

att de för kokinrättningen afsedda ångpannorna icke må förläggas i denna byggnads källare utan i ett särskildt ångpannehus, hvilket om möjligt bör afses äfven för bad- och tvättinrättningen samt förenas med ett desinfektionsrum och, om så skulle anses fördelaktigt, innehålla nödigt utrymme för anbringande af motorer för elektrisk belysning; samt

att kaserngården icke må erhålla mindre ytinnehåll än 160 × 50 eller 100 × 80 meter.

Däremot anse vi, att de i generalskommissionens förslag upptagna till ett 20-tal uppgående smärre byggnaderna af ekonomiska hänsyn

böra sammanslås till ett mindre antal större sådana, samt hålla före, att den föreslagna sjukbaracken, beräknad till en kostnad af 19,000 kronor, icke torde vara nödvändig, när de nya, betydligt förstorade sjukhusen komma till utförande. Om det framdeles skulle visa sig, att ökad sjuk- och besiktningsutrymme vore nödvändigt, kan ju lätt en byggnad af här ifrågasatt slag uppföras.

Beträffande underofficersbostäderna skulle det otvifvelaktigt ur flera synpunkter vara fördelaktigt, om endast fanjunkarne och de ogifta sergeanterna, hvilkas närvaro i kasernerna med hänsyn till disciplinen torde få anses oeftergiflig, erhöle sina bostäder förlagda i manskapskasernerna, medan ett särskildt bostadshus uppfördes för de gifta sergeanterna, men då en sådan anordning skulle medföra en betydligt ökad kostnad, hafva vi ansett oss ej kunna förorda densamma.

Rörande den ifrågasatta mässbyggnaden för underbefäl och manskap komma vi att under den närmaste tiden afgifva särskildt yttrande.

Härefter öfvergå vi till granskning af *kasernbyggnadsnämndens* utlåtanden med tillhörande förslagsritningar. Nämnden — hvilken enligt uttalanden af såväl Kungl. Maj:t som Riksdagen tillsattes i ändamål att tekniskt och ekonomiskt omhänderhafva uppförandet af kasernetablissemang för de 15 infanteriregementen, till hvilka 1906 års Riksdag anslagit medel, samt af andra byggnader för armén, hvilkas uppförande under den tid, nämnden vore sysselsatt med uppförandet af berörda etablissemang, sedan ritningarna granskats af härtill kompetent militär myndighet, komme att åt nämnden öfverlämnas — har i berörda utlåtanden föreslagit flera principiella afvikelser från den här i landet under årtionden så småningom utvecklade kaserntypen, hvilken med en del smärre ändringar och tillägg tillämpats i det förslag, som granskats af den senast samlade generalskommissionen, hvilken väl torde få anses synnerligen kompetent med afseende å de fordringar, som ur militär synpunkt böra ställas å ett dylikt etablissemang; och hafva vi förden skull ansett oss böra anställa en noggrann undersökning angående de fördelar, de olika systemen kunna erbjuda framför hvarandra.

Kaserngården har vid de hittills utförda etablissemangen varit stor och rymlig, tämligen plan samt kringbyggd af de olika till etablissemangt hörande byggnaderna. Denna anordning har emellertid i flera fall förorsakat icke obetydliga kostnader för sprängnings- och planeerings- m. fl. arbeten.

Kasernbyggnadsnämnden har nu uttalat den åsikten, att en kringbyggd kaserngård af den storlek, som generalskommissionen ansett nödig, icke är under alla förhållanden erforderlig, utan att en sådan skulle

kunna utan olägenhet ersättas af en uppställningsplats i omedelbar närhet af kasernerna, hvilka, där terrängen vore kuperad, skulle för besparing af kostnader placeras mera fritt än hittills och i närmaste anslutning till terrängen.

Vi hafva ansett oss böra såsom vår mening uttala, att det ur militär synpunkt torde böra anses synnerligen fördelaktigt att hafva tillgång till en tämligen rymlig kringbyggd kaserngård, hvilken kan användas ej endast såsom uppställningsplats utan äfven, särskildt under den kallare årstiden, såsom plats för en del mindre öfningar, som däri-genom kunna ske i skydd för blåsten samt på en för ändamålet lämplig, dränerad och grusad plats. Anläggningen af en dylik kaserngård kan dock, där terrängen är mycket kuperad, medföra alltför stora kostnader för sprängnings- och planeringsarbeten samt för grundläggningsarbeten, afloppsledningar m. m. för de omgifvande kasernbyggnaderna för att ur ekonomisk synpunkt kunna förordas. Härvid bör dock erinras, att äfven en utanför etablissemanget liggande uppställningsplats måste dräneras och grusas, hvarjämte under alla förhållanden hvarje särskild till etablissemanget hörande byggnad måste omges af ett mindre, dräneradt och grusadt område samt nödiga vägar för förbindelsen med öfriga byggnader.

På grund af det anförda få vi såsom vår åsikt uttala, att en lämplig kaserngård i allmänhet bör eftersträfvast, ehuru det i enstaka fall af ekonomiska skäl kan blifva nödvändigt att afstå från en sådan.

3- eller 4-våningskaserner. I detta afseende har i omförmälda, af generalskommissionen granskade förslag upptagits de här i landet under senare tider i allmänhet använda 4-våningskasernerna, en för hvarje bataljon, medan kasernbyggnadsnämnden ur hygienisk, eldsäkerhets- och bekvämlighetssynpunkt starkt förordat 3-våningskaserner, hvardera för tre kompanier.

För jämförelses skull torde böra erinras därom, att den år 1901 tillsatta s. k. granskningsnämnden i fråga om manskapskasernerna förordade två alternativa förslag, det ena med kaserner i 4 våningar, rymmande hvardera en bataljon, och det andra med kaserner i tre våningar, af hvilka den första och den andra rymde hvardera två kompanier eller tillsammans en bataljon samt den tredje dag-, lektions- och verkstadsrum m. m. — således äfven enligt detta alternativ en byggnad för hvarje bataljon.

Ur ofvan angifna synpunkter torde emellertid, förutsatt att respektive städer, såsom hittills alltid ägt rum, garantera tillräckligt vatten-tryck, ett åt alla sidor fritt liggande 4-våningshus såsom bostad åt friska

unga män icke få anses medföra några anmärkningsvärda olägenheter, särskildt om man gör en jämförelse med städernas såsom familjebostäder afsedda 5—6-våningshus, belägna vid trånga gator och gårdar och sammanbyggda med andra liknande hus. Äfven om 3-våningskaserner i berörda hänseenden kunna vara att föredraga framför 4-våningshus, torde emellertid den af kasernbyggnadsnämnden föreslagna anordningen att inhysa manskap från olika bataljoner i samma byggnad med gemensamma ingångar till de olika våningarna ur militär synpunkt vara en bestämd olägenhet, i synnerhet som utvecklingen numera synes gå därhän, att bataljonscheferna tilläggas allt större själfständighet och ansvar för de under dem lydande truppafdelningar. På den grund anse vi oss icke kunna förorda den nuvarande 4-vånings kaserntypens utbytande mot den af kasernbyggnadsnämnden föreslagna i 3 våningar.

Nämnden har låtit utarbete ritningar till *3-våningskaserner* i fyra något varierande typer, af hvilka alternativen I och III enligt inhämtade upplysningar synas vara de, som oftast skulle komma till användning.

Kasern alternativ I. Den väsentligaste olikheten mellan denna typ och den af generalskommissionen använda — förutom det olika antalet våningar — är den, att enligt den förra hvarje kompani disponerar sex manskapslogement, hvarterda ämnadt att vid enkel beläggning rymma 14—15 man, medan enligt den senare för ett kompani beräknas endast fem sådana, afsedda att rymma 17—18 man hvarterda. Båda förslagen bereda vid enkel beläggning plats för 86 man för kompani. Härjämte finnes ett särskildt rum för tre distinktionskorpraler. Enligt hvad vi inhämtat, uppdelas manskapet för närvarande under större delen af året icke i sex troppar utan efter de olika skolorna, till följd hvaraf fem logement under denna tid äro tillräckliga. Under repetitionsöfningarna däremot, då dubbel beläggning måste äga rum, sker förläggningen i logementen troppvis, därvid genom dagrummets användande till logement erforderligt antal sådana erhålles, medan i stället lektionsrummet under denna tid användes till dagrum. Enligt kasernbyggnadsnämndens föreliggande förslag skulle under repetitionsöfningarna, då dubbel beläggning måste ske hvarje man erhålla mindre luftutrymme än enligt generalskommissionens förslag, därest icke jämväl dagrummet belägges, hvilket emellertid skulle vara olämpligt med hänsyn till troppindelningen, då därigenom logementens antal blefve sju.

På grund af här anförda förhållanden torde det vara tillräckligt att, därest manskapets uppdelning under tiden mellan repetitionsöfningarna fortfarande kommer att ske efter de olika skolorna, såsom hittills ägt rum, för hvarje kompani afse endast fem logement.

Enligt kasernbyggnadsnämndens ritningar äro i de två längst ut i hvarje våning belägna logementen sängar placerade vid yttervägg, hvilket torde nödvändiggöra, att särskilda anordningar måste bekostas för undvikande af kyla från väggen.

Nämnden synes vidare, enligt hvad ritningarna gifva vid handen, hafva tänkt sig sängarna i logementen placerade två och två tillsammans med skåp mellan hvarje par. Detta torde dock af flera skäl vara olämpligt, och bör i stället hvarje säng skiljas från de angränsande genom skåp.

Genom att i hvarje kasern rustkanrar behöfva inredas endast för tre kompanier, har kasernbyggnadsnämnden kunnat där förlägga lektionsrummen, hvilka dock synas vara lämpligare förlagda i kompanivåningen, särskildt med hänsyn därtill att, om dagrummen måste beläggas, lektionsrummen kunna användas jämväl såsom läs- och skrifrum.

Tvättrummet är enligt kasernbyggnadsnämndens förslag rymligare än enligt generalskommissionens och försedt med en rad tvättfat i midten, för att därigenom de af kommissionen förordade lösa tvättställen i korridoren skulle blifva öfverflödiga. En sådan anordning torde få anses som en fördel, men synes en rad tvättställ i midten af rummet icke vara för ändamålet tillräcklig, hvarför vi föreslå, att två rader sådana därstädes anbringas.

Kasernbyggnadsnämnden har vidare föreslagit inredandet af ett särskildt *torkrum* för hvarje kompani. Detta hafva vi ansett vara en synnerligen välbetänkt åtgärd med hänsyn särskildt till den regniga väderlek, som ofta är rådande under repetitionsöfningarna, då det är af vikt att kunna hastigt torka manskapsutrustningen.

Trapporna för manskapet äro enligt generalskommissionens förslag dubbla och placerade på ena gafveln, men enligt nämndens en på hvardera gafveln, hvarjämte enligt det förra förslaget underofficersflygels trappa kan vid behof användas såsom reservutgång för trupperna, om nyckeln placeras i ett skåp invid dörren. Nämndens förslag synes något försvåra en hastig uppställning af kompaniet på kaserngården och kan härjämte möjligen medföra, att ett ständigt drag uppkommer i korridoren.

Underofficerslägenheterna äro enligt nämndens ritningar endast 3 meter höga, medan manskapslogementen hafva en höjd af 3,5 meter, samt hafva en något mindre yta än som af generalskommissionen föreslagits, men torde dock vara tillräckliga. Nämnden har genom att göra dessa lägenheter lägre än manskapslogementen vunnit bostadslägenheter för en del personal, för hvilken enligt kommissionens förslag särskilda bostäder

skulle uppföras; och anse vi denna nämndens anordning vara en fördel.

Nämnden har vidare för afsikt att införa centraluppvärmning i underofficerslägenheterna i stället för de hittills brukade kakelugnarna. Häremot synes icke vara något att erinra, men torde dock i hvarje dylik lägenhet böra finnas *en* kakelugn eller kamin, för att under de tider, då värmeledningen icke användes, möjlighet må finnas att åstadkomma nödig värme, därest i familjen finnas små barn.

Kompaniexpeditionen torde enligt nämndens förslag vara alltför liten, helst som en del af utrymmet borttages af den därifrån till fanjunkarens bostadslägenhet ledande trappan. Expeditionens belägenhet intill fanjunkarens bostad synes af såväl sanitära som militära hänsyn icke vara fullt lämplig. En sådan anordning kommer nämligen sannolikt att medföra, att expeditionen anses såsom en del af fanjunkarens våning, hvilket dels medför fara för spridande af smitta från fanjunkarens familj till kompaniet dels ock är olämpligt af hänsyn därtill att expeditionen icke är fanjunkarens utan kompaniets och ofta användes af kompaniets officerare. Kompaniexpeditionens placering enligt generalskommissionens förslag i den motsatta ändan af kasernen medför äfven den direkta fördelen, att fanjunkaren därigenom måste flera gånger om dagen passera genom manskapskorridoren och sålunda utöfvar en välbehöflig tillsyn öfver ordningen i logementen.

Det till bostad åt en ogift sergeant enligt kasernbyggnadsnämndens förslag afsedda rummet synes vara väl litet och hafva ett mindre lämpligt läge mellan torkrummet och nattklosetten.

Beträffande *öfriga alternativ* enligt nämndens ritningar gälla i hufvudsak samma erinringar som här ofvan framställts i fråga om alternativ I, dock icke med afseende å trapporna för manskapet, hvilka här utgå från ena långsidan. Hvad angår särskildt alternativ III, torde härjämte böra anmärkas, att de vid hvar sin ända af korridorerna placerade balkongerna äro onödiga.

Samtliga typerna hafva den olägenheten, att de med hänsyn antingen till manskapstrappornas belägenhet på ena långsidan eller till underofficersflygelns storlek och belägenhet icke lämpligen kunna under alla förhållanden placeras så, att på samma gång fasaden kommer åt rätt håll och logementen erhålla den med hänsyn till sol och vind fördelaktigaste belägenheten.

Uppvärmningen sker i de senast byggda kasernerna från i källarvåningen förlagda genom kaloriferkaminer uppvärmda varmluftskamrar, mellan hvilka ligger en friskluftkammare med luftintag från två håll.

Från varmkamrarna ledes varm luft genom murade kanaler i mellanväggen mellan logementen och korridorerna till hvarje logement och till korridorerna. Den förbrukade luften ledes genom särskilda utsugningskanaler i samma vägg ut i det fria. Enligt hvad intyg från kasernofficern vid det nybyggda etablissemanget för Västmanlands regemente i Västerås framgår, läser denna anordning fungera på ett ganska tillfredsställande sätt. Generalskommissionen har emellertid ifrågasatt, att i stället skulle användas ånguppvärmning, hvilket likvisst skulle draga dyrare anläggningskostnad.

Kasernbyggnadsnämnden läser hafva för afsikt att för uppvärmningen använda ett kombineradt system med varmluft och ånga. Varmluft skulle från en i källaren belägen varmkammare inledas i korridorerna samt därifrån genom luftöppningar ofvanför dörrarna in i logementen, hvilkas fönstervägg dessutom skulle uppvärmas medelst ångkaminer.

Som skillnaden mellan de olika uppvärmningssystemen är af rent teknisk natur, kunna vi ej göra något uttalande till förmån för det ena eller andra systemet. Vi hafva endast velat framhålla den stora vikten af, att ett fullt effektivt system kommer till användning, utan att däri- genom kostnaderna blifva alltför stora.

Kansli- och arrestbyggnaden. Kasernbyggnadsnämnden har föreslagit, att vakt- och arrestlokalerna skulle skiljas från kanslibyggnaden och förläggas i en särskild byggnad (sid. 59). En sådan anordning kan ju hafva vissa fördelar med sig, men torde ur kostnadssynpunkt ställa sig icke så litet dyrare, än om såsom hittills en gemensam byggnad för dessa lokaler användes. Härtill kommer, att ett åtskiljande af dem skulle nödvändiggöra dubbel vakt, en vid kanslihuset, som ju bör vara beläget vid ingången till etablissemanget, samt en vid arrestbyggnaden, som väl torde böra i så fall förläggas mera afsides. Det har visserligen anmärkts, att för närvarande vakten har svårt att öfvervaka dem, som förvaras i de längst bort från vakten förlagda lokalerna i kanslihuset, men då dessa celler i allmänhet ej behöfva användas annat än under repetitionsöfningarna, samt härjämte alla celler böra vara försedda med ringledningar, synes denna anmärkning icke äga någon betydelse, i synnerhet som det lätt låter sig göra att vid behof förstärka vakten. En särskild arrestbyggnad skulle däremot, såsom ofvan anmärkts, alltid erfordra särskild vakt. Vid inredningen af arrestlokalerna böra de förbättringar iakttagas, som förordats af vederbörande myndigheter i anledning af en utaf justitiekanslern i ämnet gjord framställning (sid. 57).

Emot det af generalskommissionen godkända förslaget till kanslihus synes böra anmärkas, att samtliga expeditioner böra om möjligt förläggas i samma våning, att det till officerarnas våning hörande läsrummet bör placeras på lämpligare ställe än innanför matsalen, samt att toalettrum och garderober äro otillräckliga.

Hvad angår frågan om vissa byggnaders uppförande af *sten eller trä* eller möjligen annat materiel, torde detta böra bero på prisförhållandena å olika orter, därvid dock bör undersökas, om ej en stenbyggnad fördrar dyrbarare grundläggningsarbeten än en byggnad af trä. I detta afseende torde för öfrigt böra tillämpas de regler, som angifvas i öfverintendentsämbetets utlåtande i ämnet den 26 november 1907, af hvilket vi blifvit satta i tillfälle att taga del, och i hvilket det bland annat anföres, att en träbyggnad, för att ur ekonomisk synpunkt vara fördelaktigare än en liknande byggnad af sten, bör kunna uppföras för en kostnad, som med minst 12,3 procent understiger kostnaden för stenbyggnadens uppförande.

Ur *kostnadssynpunkt* har kasernbyggnadsnämnden förklarat de båda förslagen vara fullt likställda. År 1906 uppgaf chefen för fortifikationen kostnaderna för ett kasernetablissemang för ett infanteriregemente till 1,450,000 kronor, hvartill kommer kostnaden för de af generalskommissionen föreslagna förändringarna, beräknade till 276,000 kronor för etablissemang, hvadan alltså sammanlagda kostnaden skulle uppgå till 1,726,000 kronor.

Kasernbyggnadsnämnden har emellertid låtit, med tillämpning af de enligt inhämtade upplysningar för Uppsala gällande arbetslöner och materialpris, uppgöra en detaljerad beräkning öfver kostnaderna för ett kasernetablissemang och därvid funnit dessa kostnader böra ökas, för fortifikationens ursprungliga förslag med 350,000 kronor, eller nära 25 %, till 1,800,000 kronor, hvartill komme kostnaderna för de af generalskommissionen gjorda förändringarna, hvilka nämnden beräknade till 300,000 kronor; och skulle alltså enligt nämndens mening kostnaderna för ett etablissemang i öfverensstämmelse med generalskommissionens förslag belöpa sig till sammanlagdt 2,100,000 kronor.

För jämförelses skull hafva vi från fortifikationen infordrat uppgift å kostnaderna för de af fortifikationen senast uppförda fem norrländska kasernetablissemangen, och hafva vi i anledning häraf erhållit de uppgifter, som finnas intagna i särskild tablå. Af denna framgår, att medelkostnaden för berörda, under åren 1905 och 1907 kontraherade byggnadsarbeten utgjort 1,155,593 kronor 80 öre för etablissemang eller, om därvid en särskildt dyrbar grundläggningskostnad medräknas, till

1,185,593 kronor 80 öre. Enligt samma tablå har medelkostnaden för särskildt de under år 1907 kontraherade etablissemangen uppgått till 1,260,340 kronor. Samma arbeten, som i tablån afses, skulle enligt nämndens beräkning i fråga om ett etablissemang i Uppsala, där dock priserna i allmänhet torde få anses något lägre än i Norrland, draga en kostnad af 1,424,100 kronor.

På grund af det anförda torde det visserligen kunna ifrågasättas, huruvida kostnaderna för de etablissemang, som nämnden skall uppföra, behöfva beräknas fullt så högt, som nämnden ansett nödigt. Då det emellertid är önskvärdt, att kostnaderna beräknas till ett belopp, som icke behöfver öfverskridas, och vi ansett oss icke kunna bedöma de af nämnden angifna siffrorna, hafva vi här endast velat uttala den förhoppningen, att kostnaderna inskränkas, i den mån det är möjligt med hänsyn till ett omsorgsfullt och väl utfördt arbete.

Beträffande de i nämndens betänkande antydda, af hygieniska och andra skäl tillämnade förändrade anordningarna i fråga om bjälklager, golfbeläggning, takytor, klosetter, belysning m. m. torde icke vara något att erinra, utan få vi blott uttala önskvärdheten däraf, att dessa anordningar grundligt pröfvas, innan de komma till utförande.

Med stöd af hvad vi sålunda tillåtit oss anförda, få vi vördsamt såsom vår mening uttala:

att en tillräckligt stor kaserngård bör anordnas, därest kostnaderna därför ej blifva alltför stora;

att hvarje kasern bör uppföras för en bataljon samt i 4 våningar;

att för hvarje kompani utrymme bör beredas för 90 man med en beräknad luftrymd af 13,5 m³ för hvarje man;

att särskildt torkrum bör anordnas för hvarje kompani;

att kompaniexpeditionen bör vara af den storlek, som i de af generalskommissionen godkända ritningarna angifves, samt ligga skild från fanjunkarens bostad;

att fanjunkarnes bostadslägenheter böra bestå af tre rum och kök samt sergeanternas af 1:a klass af två rum och kök;

att musikunderofficerarna, utom regementstrumslagaren, böra erhålla kontant inkvarteringsersättning;

att musikmanskapat bör förläggas å respektive kompanier;

att ångpannehus bör uppföras skildt från manskapsköket;

att det sistnämnda bör beräknas för tillagning på en gång af 2,400 portioner;

att matsalen bör samtidigt kunna rymma 1,080 man; samt att särskild sjukbarack tillsvidare icke uppföres».

Uti de sakkunnigas åsikt, att hvarje kasern bör uppföras för en bataljon och i fyra våningar, har en af de sakkunniga, rådmannen Zetterstrand, ansett sig icke kunna till fullo instämma. Visserligen syntes honom starka militära skäl tala för uppförandet af en särskild kasern för hvarje bataljon, äfvensom en del af de mot fyravåningskasernerna framställda anmärkningarna väsentligen öfverdrifna, men som det ej kunde bestridas, att de af kasernbyggnadsnämnden föreslagna trevåningskasernerna med flyglar i fyra våningar i flere afseenden hade afsevärda företräden framför fyravåningskaserner, bland annat beträffande inkvarteringsförhållanden och eldsäkerhet, ville han för närvarande icke gifva afgjordt företräde åt vare sig den ena eller andra af ifrågavarande kasern-typer utan ansåge, att desamma allt efter sig företeende omständigheter och lokala förhållanden kunde alternativt komma till användning.

D. Sjukhus.

Beträffande sjukhuslokaler vid ifrågavarande kasernetablissemang anför generalskommissionen, att enligt det till kommissionens granskning framlagda förslaget skulle vid hvarje regemente uppföras en sjukhusbyggnad för 30 sängar, tillika innehållande besiktnings- och operationsrum, reservsjuksalar å vinden m. m. Då behovet af s. k. »sjukrum» för lindrigt sjuka därigenom ej syntes kommissionen hafva blifvit tillgodosedt och därjämte ökadit sjukhusutrymme erfordrades under repetitionsöfningarna, ville kommissionen framhålla önskvärdheten däraf, att sådant utrymme bereddes, och i anledning däraf föreslå uppförandet jämväl af en sjukhusbarack för 20 sängar, enligt uppgjord ritning, inrymmande äfven en besiktningsafdelning om tre rum (för repetitionsöfningarna). Kostnaden för en dylik byggnad hade beräknats till 19,000 kronor.

Vidare ansåge sig kommissionen böra framhålla, att, där vederbörande städer icke åtagit sig vården af epidemiskt sjuka vid de respektive regementena, särskilda åtgärder borde vidtagas för vården af sådana sjuka.

Vidkommande inredningen m. m. af den af fortifikationen föreslagna sjukhusbyggnaden för 30 sängar föreslår kommissionen vissa ändringar.

Kostnadsökningen för dessa ändringar i sjukhusbyggnadens anordnande belöpte sig till 3,000 kronor.

Generalskommissionen har äfven framhållit behovet af en desinfektionsinrättning vid de blifvande etablissemangen, hvilken lämpligen kunde förläggas till det för kokinrättningen föreslagna ångpannehuset.

Kasernbyggnadsnämnden anser förbättringar angående uppvärmningsanordningarna m. m. böra komma till stånd. Enligt nämndens åsikt bör sjukbaracken ombonas och kunna uppvärmas bättre än förslaget syntes angifva, hvarjämte nämnden efter öfverfältläkarens hörande ville framhålla önskvärdheten däraf, att sjuksalen delades i två rum, samt att längden af de för läkarna afsedda rum komme att utgöra minst fem meter.

Såsom af de sakkunnigas utlåtande framgår (sid. 48), hålla de före, att den föreslagna sjukbaracken, beräknad till en kostnad af 19,000 kronor, icke torde vara nödvändig, då de nya, betydligt förstörade sjukhusen komme till utförande. Om det framdeles skulle visa sig, att ökad sjuk- och besiktningssutrymme vore nödvändigt, kunde lätt en byggnad af här ifrågasatt slag uppföras.

E. Arrestlokalerna.

Enligt hvad jag redan anfört, föreslog den år 1901 tillsatta granskningsnämnden, att arrestlokalerna skulle förläggas till kanslihusets jordvåning. Riksdagen biträdde denna uppfattning, dock under den förutsättning att arrestlokalerna kunde så anordnas, att de ej medförde våda för arrestanternas hälsa. Vid uppgörandet af ritningar till nya kasern-etablissemang har chefen för fortifikationen i intet fall ansett sig kunna föreslå dessa lokalers förläggande till jordvåningen. Anledningen härtill torde vara att söka i de erinringar, chefen för fortifikationen redan i sin förut omförmälda skrifvelse den 24 mars 1902 framställde mot granskningsnämndens förslag i detta hänseende. Han framhöll däri, att det i flere fall, beroende på grundens naturliga beskaffenhet, torde blifva svårt att anordna lokalerna så, att de blefve fukt fria, samt att lokalerna komme att ligga väl lågt i jämförelse med markens yta.

Uti en till statsrådet och chefen för landtförsvarsdepartementet ställd skrifvelse af den 5 januari 1907 anmälde justitiekanslarsämbetet, att justitiekanslern under sina ämbetsresor besökt åtskilliga för arméns räkning nyuppförda kaserner och därvid funnit, att i flera af dem arrestlokaler förlagts ofvan brandbotten. Sådant vore exempelvis förhållandet

med officers- och underofficersarrester i Smålands artilleriregementes kasern vid Jönköping och i en af kasernerna i Boden. Vid den villervalla, som i allmänhet åtföljde en utbruten eldsvåda, kunde de arresteranter, som sutte inlästa i lokaler ofvan brandbotten, lätt blifva bortglömda och därigenom äfventyra att innebrännas. Det borde fördenskull vid granskning af förslag till nya kasernetablissemang tillses, att anmärkta missförhållandet icke upprepades.

Vid granskning i justitiekanslersexpeditionen af de militära fänglistorna hade ofta iakttagits, att verkställigheten af disciplinstraff blifvit fördröjd, och hade på förfrågan om anledningen härtill i allmänhet erhållits det svar, att verkställigheten måst uppskjutas på grund af bristande utrymme i arrestlokalerna. Justitiekanslersämbetet ville erinra om de menliga följder detta förhållande medförde icke allenast för disciplinen i allmänhet utan i enstaka fall äfven för enskild värnpliktig, då han först efter hemförlofvandet från vapenöfningen kunde få undergå honom ålagdt disciplinstraff. Vid uppförandet af nya kaserner borde rättelse härutinnan ske, i den mån sådan vore möjlig. Slutligen ville justitiekanslersämbetet hemställa, huruvida ej skäl kunde anses föreligga att, innan ifrågavarande förslagsritningar fastställdes, tillfälle lämnades fängvårdsstyrelsen såsom den i ämnet sakkunnigaste myndighet att yttra sig öfver ritningarna, i hvad de afsåge inrättandet af arrestlokaler.

Sedan generalskommissionen häröfver afgifvit yttrande, har fängvårdsstyrelsen blifvit hörd angående den del af det inom fortifikationen utarbetade förslaget till kasernetablissemang för ett infanteriregemente, som afser anordnandet af arrestlokaler. Fängvårdsstyrelsen åberopar i sitt utlåtande ett från dess biträdande arkitekt inhämtadt yttrande, däri åtskilliga erinringar blifvit framställda mot förslaget. Efter det jämväl arméförvaltningen, som i ärendet hört chefen för fortifikationen, afgifvit underdånigt utlåtande i ämnet, hafva handlingarna öfverlämnats till kasernbyggnadsnämnden.

Generalskommissionen anför i sitt yttrande angående förslagsritningarna till ett kasernetablissemang, att jämlikt Riksdagens uttalade önskan i kanslihuset inrymts, förutom vaktrum och förvaringsarrester, jämväl arrestceller, 9 ljusa och 4 mörka. Då de mörka cellerna, förlagda midt inuti byggnaden, utan möjlighet att kunna direkt belysas och nöjaktigt vädras, syntes kommissionen blifva alltför ohälsosamma, ville kommissionen föreslå, att arrestväningen ändrades så, att enbart ljusa celler erhöles, hvilka celler vid behof kunde apteras till mörka.

Beträffande åter antalet celler hade kommissionen under den korta tid, den varit samlad, icke hunnit anskaffa så fullständig statistisk ut-

redning, att den med säkerhet kunde uttala sig om otillräckligheten — särskildt under repetitionsöfningarna — af det antal celler, som förslaget upptog.

Då en del anmärkningar blifvit framställda mot de vid vissa nya kasernetablissemang gjorda klosett- och ventilationsanordningarna inom arrestafdelningen, hade kommissionen velat framhålla nödvändigheten af, att dessa anordningar blefve de bästa möjliga, utan att dock närmare ingå på frågan, hur detta i detalj borde ske.

I särskildt utlåtande den 25 november 1907 anför arméns kasernbyggnadsnämnd, att nämnden efter att hafva tagit under närmare ompröfning det förslag till arrestlokalernas förläggande inom kanslibyggnadens bottenvåning, som angåfves i de generalskommissionens utlåtande bifogade ritningarna, för sin del icke kunnat finna denna lösning vara ur byggnadsteknisk synpunkt tilltalande, utan hoppades att vid utarbetandet af ritningar för ett sådant etablissemang kunna genomföra väsentliga förbättringar i afseende å ifrågavarande anordningar.

Hela arrangemanget att förlägga arrestlokaler och vaktrum m. m. inom etablissemangets förnämsta byggnad, där befalet hade sina expeditionskameror och samlingsrum, och hvilken byggnad, efter modernare åskådningssätt, borde ej mindre förläggas till den plats, dit utomstående personer först komme, då de aflade besök vid etablissemang, än äfven på den grund erhålla en förnämligare prägel och omgifning än öfriga byggnader, hade syntes nämnden särdeles otillfredsställande. Enligt dess mening borde arrestlokalerna förläggas i någon byggnad af annan karaktär och med ett mera undångömdt läge för att icke verka störande för utseende eller omgifning. Vidkommande cellernas inre anordningar borde golfbeläggningen ur sundhets- och renlighetssynpunkt utgöras icke af trävirke utan af någon foglös golfmassa, hvilket äfven beaktats af såväl fängvårdsstyrelsen som chefen för fortifikationen i de af dem afgifna utlåtandena. Emot klosettanordningarna hade kraftiga och, som det ville synas, berättigade klagomål framstälts beträffande hittills utförda kaserner. Om ventilationen vore dålig, kunde det inträffa, att det under vissa tider blefve nästan omöjligt att begagna desamma och omgifvande lokaler.

Vare sig arrestlokalerna komme att inrymmas i kanslibyggnaden eller på annat ställe inom etablissemang, vore för erhållande af fullgodt hygieniskt resultat förbättrade anordningar rörande deras inredning och ventilation nödvändiga.

Nämnden har äfven uppgjort förslagsritning till särskild vakt- och arrestbyggnad, innehållande rum för vaktbefälet, vaktrum, förvaringsarrest och tio celler. Sedermera har nämnden uppgjort ett nytt förslag, innehållande sexton celler.

För de sakkunnigas utlåtande i förevarande hänseende har jag förut redogjort (sid. 53). Däraf framgår, att de, särskildt af hänsyn till kostnaderna, anse arrestlokalerna böra förläggas till kanslihuset.

Innan jag yttrar mig angående förenämnda förslag till byggnader och anordningar vid kasernetablissemang för ifrågavarande infanteriregementen, tillåter jag mig änyo erinra därom, att Riksdagen år 1906 i tre särskilda skrivelser framhållit angelägenheten däraf, att, i fråga om förestående kasernbyggnader, tillförlitliga kostnadsberäkningar komme att uppgöras, tillfyllestgörande kontroll att anordnas och betryggande garantier för ett sakkunnigt utförande af arbetena att vinnas. Af särskilda kommitterade och särskildt tillkallade sakkunniga har en ny ordning för uppförande af ifrågavarande femton kasernetablissemang blifvit föreslagen och denna nya ordning har, på Kungl. Maj:ts förslag, af Riksdagen godkänts.

En allmänt utbredd önskan och sträfvan har det utan tvifvel varit att på detta område åvägbringa det bästa möjliga resultat. För ändamålet har det ansetts nödvändigt att underkasta de ursprungliga byggnadsplanerna och byggnadstyperna en grundlig granskning, för att de nya etablissemangen skulle komma att fylla de anspråk, som med rätta böra ställas på desamma. Detta har varit ett omfattande arbete, som oafbrutet fortgått under senaste och detta år.

I fråga om de nya kasernetablissemangen måste enligt min uppfattning hufvudsaken vara, att de blifva ändamålsenliga samt att de blifva anordnade och uppförda på ett fullt tillfredsställande sätt, så att i framtiden kostnaderna för underhålls- och tillbyggnadsarbeten komma att i möjligaste mån begränsas, på samma gång möjlighet till utvidgning för tillgodoseende af kommande kraf på ökad utrymme hålles i sikte. Ju bättre och ändamålsenligare anordningar, som nu kunna vidtagas i sammanhang med dessa byggnaders uppförande, desto mera ekonomiskt torde det tillämpade förfaringssättet visa sig i längden. Det är ur dessa synpunkter, som frågan enligt min uppfattning bör bedömas.

Jag tillåter mig äfven erinra, att till generalskommissionens granskning förelåg endast det förslag till kasernetablissemang, som blifvit uppgjort genom chefens för fortifikationen försorg. Då emellertid kasernbyggnadsnämnden ifrågasatt vissa ändringar i berörda förslag, hvilka kräfde

ett bedömande jämväl ur rent militär synpunkt för utrönande, huruvida ett eventuellt genomförande af kasernbyggnadsnämndens förslag kunde komma att menligt inverka på förhållandena inom kasernen och tjänsten vid truppförbanden, har jag ansett nödvändigt att i dessa frågor samråda med militära personer. Genom generalorder den 8 nästlidne februari har ock för sådant ändamål tillkallats chefen för Andra arméfördelningen, generalmajoren m. m. G. F. O. Uggla, chefen för arméförvaltningens sjukvårdsstyrelse, öfverfältläkaren m. m. P. A. V. Nettelblad, sekundchefen för Lifregementets grenadjärer, öfversten m. m. C. A. H. Jungstedt, samt chefen för Västmanlands regemente, öfversten m. m. P. R. Hasselrot, hvilka afgifvit till mig ställt yttrande i frågan.

Öfver de viktigare delarna af de föreliggande förslagen beträffande byggnadernas inbördes förläggning, utvidgningar eller andra ändringar i den hittills följda byggnadstypen m. m. torde jag nu få yttra mig.

Hittills hafva i allmänhet de till ett kasernetablissemang hörande byggnaderna placerats omkring ett större, planerat område, en s. k. kaserngård. Generalskommissionen har anført (sid. 25), att denna kaserngård lämpligen borde hafva en storlek af 160 × 125 meter, men ej understiga 160 × 50 eller 100 × 80 meter. Kasernbyggnadsnämnden åter har ansett, att man af kostnadsskäl icke borde binda sig vid en större kaserngård, där terrängens beskaffenhet lade hinder i vägen därför, utan att de särskilda byggnaderna skulle få placeras på lämpligt sätt i terrängen enligt dess naturliga beskaffenhet och med minsta möjliga schaktningar (sid. 26 och 34). Därigenom skulle säkerligen i de flesta fall afsevärda besparingar kunna göras. Krafvet på en uppställningsplats och ett handexercisfält i närheten af kasernerna anser dock nämnden böra tillgodoses.

Kaserngård.

De sakkunniga hafva såsom sin åsikt uttalat (sid. 49), att en lämplig kaserngård i allmänhet bör eftersträfvast, ehuru det i enstaka fall af ekonomiska skäl kan blifva nödvändigt att afstå från en sådan.

Det är onekligen ur militär synpunkt af ej ringa fördel att äga tillgång till en tämligen rymlig kaserngård, hvilken kan användas dels till samlings- och uppställningsplats för regementet och dess underafdelningar, dels äfven, särskildt under den kallare årstiden, till plats för vissa öfningar. Därjämte kan en af byggnader sålunda omgifven gård med lätthet inhägnas och afstängas från de yttre omgifningarna, utan att förbindelserna inom etablissemanget därigenom störas, hvilket har en stor betydelse för ordningens bevarande och för möjligheten att hålla obehöriga personer på vederbörligt afstånd. Äfven af hälsoskäl synes det vara till nytta, att ett tillräckligt stort, fritt utrymme skiljer de olika byggnaderna från hvarandra, lämnande dem vederbörlig till-

gång på solljus och luft. Slutligen har kaserngården den fördelen att på enklaste och bekvämaste sätt förmedla förbindelsen mellan de särskilda lokaler, som tillhöra etablissemanget.

Å andra sidan är att märka, att en skogbevuxen, högt belägen byggnadsplats med fast och god grund ur flera synpunkter är att föredraga framför en öppen slätt. En högt belägen plats är i sanitärt hänseende gifvetvis bättre än en lägre. Skogen förlänar skydd åt byggnaderna och den fasta grunden medför billigare byggnadskostnad.

I sammanhang härmed torde böra framhållas, att begreppet kaserngård, för att tillfredsställa de därå framställda krafven, enligt min mening ingalunda behöfver anses liktydigt med en figur af regelbunden, rätvinklig form, liksom det gifvetvis är ur militär synpunkt tämligen likgiltigt, om ifrågavarande gård ligger i horisontalplan eller är måttligt lutande. Det är ur renhållnings- och dräneringssynpunkt tydligen en fördel, att vissa lutningsförhållanden inom kaserenområdet förefinnas, och dessa medföra ingen nämnvärd olägenhet i rent militärt hänseende, därest de icke äro af alltför stor betydighet.

Är den gifna kaserubyggnadstomten mycket kuperad, och tillåta kostnadsskäl därför icke, att byggnaderna grupperas omkring en stor gemensam gård af regelbunden form, anser jag det ur militär synpunkt ej förkastligt, att byggnadernas planutstakning lämpas efter terrängen och följaktligen gifves ett mindre regelbundet utseende än det, som hos oss hittills i allmänhet förekommit, blott det iakttages, att byggnaderna ej blifva för vidt spridda utan såvidt möjligt sammanhållas och omgifvas af en inhägnad, inom hvilken det för uppställningar m. m. tillgängliga utrymmet sammanlagdt ej nämnvärdt understiger det af generalskommissionen i detta hänseende föreslagna minimimåttet, eller 8,000 kvadratmeter.

Att själfva byggnaderna, genom att till platsen lämpas efter terrängen, sinsemellan få ett jämförelsevis oregelbundet läge torde ej behöfva medföra några militära olägenheter.

Frågan om kaserngårdens storlek och läge, form m. m. bör tydligen pröfvas efter de i hvarje särskildt fall sig företeende omständigheter. Att på förhand bestämma något härom torde svårligen låta sig göra.

Manskaps-
kaserierna.

Såsom af det anförda framgår, hafva olika meningar gjort sig gällande angående typen för manskapskaserierna. Tvåvåningskaserier hafva framhållits vara de ur flere synpunkter bästa. Då emellertid denna typ af kostnadshänsyn ansetts böra endast undantagsvis förekomma, hafva meningsskiljaktigheterna hufvudsakligen framträdt be-
träffande företrädet mellan tre- eller fyrvåningskaserier.

Förut omförmälda den 8 november 1901 tillsatta granskningsnämnd framlade två förslag till manskapskaserner, det ena i tre, det andra i fyra våningar (sid. 9). Detta förslag afsåg dock trevåningskaserner af en annan typ än den nu ifrågasatta. Enligt berörda förslag till trevåningskaserner skulle fyra kompanier inrymmas i hvarje kasern, nämligen två kompanier bredvid hvarandra i hvardera af de undre två våningarna, under det att den öfre våningen skulle användas för annat ändamål. Dessa kaserner tillfredsställde visserligen stora fordringar, men visade sig, enligt gjorda beräkningar, ganska dyra att utföra.

Chefen för fortifikationen ansåg (sid. 10) det ej vara ur hygienisk synpunkt välbetänkt att inom en i fyra våningar uppförd byggnad sammanföra en så stor styrka som fyra kompanier. Han ansåge fyra våningars kaserner böra komma till användning endast, då kaserntomtens utrymme vore så knappt, att sådan utväg måste tillgripas.

I Riksdagens förut omförmälda skrifvelse n:r 113 år 1902 anfördes, såsom redan är nämndt, att Riksdagen ansåge det önskligt, att byggnaderna om möjligt sammanfördes, så att de blefve färre till antalet, men rymde flera våningar. Därför syntes fortifikationens ursprungliga förslag med manskapskaserner af endast två våningars höjd icke böra komma till utförande annorstädes, än där lokala förhållanden, taktiska skäl eller andra omständigheter gjorde en sådan anordning oundviklig. Valet synes däremot i allmänhet böra stå mellan kaserner i tre eller fyra våningar, hvilka bägge typer syntes i det hela väl tillfredsställa berättigade kraf. Huruvida den ena eller den andra typen skulle användas, borde blifva föremål för pröfning i hvarje särskildt fall med hänsyn till därvid inverkan omständigheter, men syntes förslaget med fyra våningar böra vinna så utsträckt tillämpning som möjligt.

Arméns kasernbyggnadsnämnd uttalar den uppfattningen, att tvåvåningskaserner erbjöde de största fördelarna. Uppförandet af sådana kaserner torde dock i de flesta fall omöjliggöras af ekonomiska skäl. Fyrvåningskasernerna hade nämnden ur flera synpunkter ansett mindre tillfredsställande (sid. 28). Nämnden hade därför sökt att finna en annan typ, som vore lämpligare än fyrvåningskasernerna, och förordar i sådant afseende kaserner i tre våningar såsom regel, där ej lokala förhållanden föranleda afvikelse därifrån. Ur såväl praktisk som hygienisk synpunkt erbjöde trevåningskaserner många företräden framför fyrvåningskaserner. Riskens af eldfara minskades väsentligt, och det bidroge i alla afseenden till trefnad och snygghet, ju mindre antal människor bodde i hvarje hus.

Två af de sakkunniga hafva ansett sig icke kunna förorda den nuvarande fyravåningstypens utbytande mot den af kasernbyggnadsnämnden föreslagna i tre våningar (sid. 49). Äfven om trevåningskaserner ur hygienisk, eldsäkerhets- och bekvämlighetssynpunkt kunde vara att före- draga framför fyravåningars, torde emellertid, enligt bemälda sakkunnigas mening, den af kasernbyggnadsnämnden föreslagna anordningen att inhysa manskap från olika bataljoner i samma byggnad med gemensamma ingångar till de olika våningarna ur militär synpunkt vara en bestämd olägenhet, isynnerhet som utvecklingen numera syntes gå därhän, att bataljonscheferna tillades allt större själfständighet och ansvar för de under dem lydande truppafdelningar.

Enligt det af 1902 års Riksdag gjorda uttalandet skulle, åtminstone i regel, tvåvåningskaserner icke uppföras. Valet skulle stå mellan tre- eller fyravåningskaserner, hvilka senare i allmänhet skulle gifvas företräde. Härvid torde hänsyn till kostnadsfrågan hufvudsakligast hafva gjort sig gällande. De trevåningskaserner, hvarom Riksdagens uttalande rör sig, voro nämligen af en helt annan och dyrare typ än den, hvarom nu är fråga. Är denna uppfattning af innebörden utaf Riksdagens skrifvelse riktig, torde trevåningskaserner kunna komma till vidsträcktare användning, om kostnaderna för dem genom användande af en annan typ skulle kunna nedbringas, så att någon afsevärdare kostnadsökning därigenom ej uppkomme, och under förutsättning att typen befundes ändamålsenligare än fyravåningstypen, samt att lokala förhållanden och andra omständigheter ej lägga hinder i vägen.

Arméns kasernbyggnadsnämnd har eftersträfvat att finna en sådan typ, som utan att medföra högre kostnader skulle kunna erbjuda större fördelar än fyravåningskasernerna, och då enligt Kungl. Maj:ts och Riksdagens beslut uppförandet af ifrågavarande byggnader uppdragits åt denna af i byggnadsfrågor erfarna män sammansatta nämnd, på det att vid dessa arbetens utförande genom praktisk verksamhet vunnit sakkunskap och förutseende skulle få göra sig gällande, synes mig vid pröfningen af de olika föreliggande förslagen synnerligt afseende böra fästas vid hvad nämnden förordat.

Vid den granskning af de olika förslagen, som verkställts af särskilda sakkunniga, har dock framhållits, att rent militära hänsyn kunde föranleda till, att den hittills följda typen af kaserner i fyra våningar ej borde frångås. I detta afseende tillåter jag mig erinra, att, såsom jag redan förut antydtt, vid den granskning af ritningar till ett kasern-etablissemang, som verkställdes af generalskommissionen, endast ett förslag — med kaserner i fyra våningar — förelåg och att kommissio-

nen hade att granska detta förslag i de hänseenden, som angåfvos i en särskild promemoria.

Fördenskill har jag, då för undvikande af tidsutdräkt yttrande öfver kaserubyggnadsnämndens förslag i berörda afseende icke kunnat inhämtas från vederbörande militära myndigheter, ansett mig böra i frågan samråda med militära chefer, som i detta hänseende kunde anses besitta erfarenhet eller eljest hafva ett särskildt intresse af frågans lösning på ett fullt tillfredsställande sätt, för att på sådant vis få utrönt, i hvad mån rent militära kraf kunde lägga hinder i vägen för ett behörigt beaktande af hvad kaserubyggnadsnämnden, från sina synpunkter sedt, funnit önskvärdt.

Då jag nu vidare yttrar mig härom, stöder jag mig i hufvudsak på det utlåtande, förenämnda genom generalorder tillkallade militära chefer och öfverfältläkaren till mig afgifvit.

Frågan om, åt hvilken af de föreslagna kaserntyperna företräde bör gifvas, torde böra skärskådas ur följande synpunkter.

a) *Ur hygienisk synpunkt.* Af militärhygienens målsmän har såväl utomlands som hos oss den grundsats häfdats, att det ur hygienisk synpunkt måste vara fördelaktigare att hafva ett regementes manskapsstyrka förlagd i fyra mindre i stället för i tre större byggnader. Erfarenheten gifver ock vid handen, att, då smittosamma sjukdomar utbrutit inom ett kasern- eller lägeretablissemang, man ofta nog måst utrymma hela den byggnad, där smittoämnenäna innästlat sig, hvilken byggnad, oaktadt all sträfvan att isolera de särskilda lokalerna från hvarandra, dock i sin helhet blifver infekterad. Det är då uppenbart, icke allenast att vid mera hopträngd förläggning ett större antal värnpliktiga och fast anställda vid sjukdomens utbrott löper fara att nedsmittas, utan ock att, då utrymning måste ske, svårigheterna att inkvartera den sålunda husvilla styrkan blifva allt mer betydande, ju större denna styrka är och ju mindre utrymme för inkvarteringen, som står till förfogande. Det är gifvetvis svårare att fördela 4 kompaniers manskap på 8 kompanier än att fördela 3 kompaniers på 9.

Med afseende på en fyravånings kaserubyggnad har medicinalstyrelsen i sitt yttrande af den 18 mars 1881, angående den militära hälsovårdsnämndens förslag af den 24 januari 1879, liksom ock chefen för fortifikationen i sitt förenämnda yttrande, med bestämdhet framhållit olämpligheten af att inom en enda byggnad sammanföra så stor styrka som 4 kompanier jämte 12 underofficersfamiljer. Må vara, att dessa familjer hafva en särskild trappa till sitt förfogande och att dörren till manskapskorridoren i regeln skall vara stängd; kommunikationen mel-

lan fanjunkarens bostad och kompaniets korridor är i alla fall så liffig, att det ej kan vara tal om någon effektiv isolering, för den händelse smittosam sjukdom skulle utbryta å endera sidan. Samma olägenhet vidlåder äfven kasernbyggnadsnämndens förslag till trevåningskaserner med särskild tillbyggd underofficersflygel, ehuru i mindre grad.

Det vore därför ur ifrågavarande synpunkt tvifvelsutan lämpligast att förlägga åtminstone flertalet af underofficersfamiljerna till en särskild byggnad — en fråga, till hvilken jag senare torde få återkomma.

b) *Ur brandsäkerhetssynpunkt.* För att i detta afseende få ett uttalande från sakkunnigt håll hafva de båda förslagen till kasern typer varit öfverlämnade till brandchefen i Stockholm med anhållan om hans yttrande rörande desamma. Efter att hafva genomgått ritningarna har brandchefen förklarat, att ur såväl släcknings- som räddningssynpunkt trevåningskasernerna vore att föredraga framför fyravånings. De skäl, han härför anfört, äro hufvudsakligen följande.

Beträffande släckningen af en utbruten eldsvåda vore det gifvetvis större sannolikhet för att denna hastigare och fullständigare skulle kunna verkställas i fråga om en lägre byggnad, i all synnerhet om elden utbrutit på vinden. Vidkommande särskildt en fyravåningskasern enligt den af fortifikationen omarbetade typen kunde vinden med dess af endast träväggar åtskilda förråd och dess manskapskontor, hvilka vore uppfyllda af brännbara ämnen, lätt blifva en farlig eldhärd. Vårdslöshet med elden vid besök på vindskontor vore en vanlig orsak till vådeld, och därför borde lokaler för manskapets koffertar m. m. i enlighet med kasernbyggnadsnämndens förslag inrymmas i en särskild byggnad. Vidare vore i byggnader med elektrisk belysning äfven kortslutning en ej ovanlig anledning till eldsvåda. Vore vattentrycket ej tillräckligt för en så hög byggnad, som här vore fråga om — och detta torde vara fallet å mer än ett håll å de föreslagna kasernplatserna — försvarades naturligtvis släckningen, som då måste ske med hand- eller ångsprutor, af en å vinden eller i fjärde våningen utbruten eldsvåda. I allmänhet torde man följaktligen, såsom chefen för fortifikationen redan påpekat i sin skrifvelse af den 24 mars 1902, böra undvika att, särskildt i så höga kaserner som fyravånings, förlägga dyrbara klädes- och utredningsförråd på vinden. I sammanhang härmed torde böra framhållas, att en nyligen timad eldsvåda å vinden af Smålands artilleriregementes kasern i Jönköping visade, att faran för vådeld i kaserner ingalunda vore utesluten.

Med afseende på möjligheten af att hastigt utrymma byggnaden vore fyravåningstypen enligt brandchefens åsikt afgjordt underlägsen

trevåningstypen. Särskildt vore trappanordningen vid den förra betänklig ur räddningssynpunkt. Skulle dubbeltrappan vid byggnadens ena ända blifva spärrad, t. ex. af rök, vore manskapet hänvisadt uteslutande till den smala enkeltrappan i motsatta ändan, men, då denna trappa utgjorde nedgång för de i byggnaden boende 12 underofficersfamiljerna, vore, synnerligast vid en hastigt utbruten eldsvåda nattetid, det ej sagdt, att trappan vore fri. Enligt brandchefens mening borde familjerna hafva en särskild trappa till sitt förfogande, och en för truppen afsedd trappa å samma flygel anbringas. En del ändringar i bostads- och vindsvåningarnas inredning vore äfven af behovet påkallade.

c) *Ur bekvämlighets- och trefnadssynpunkt.* Äfven ur dessa synpunkter måste trevåningstypen föredragas. Det kan ej vara tilltalande att förlägga en infanteritrupp, hvars öfningar i regeln äro mera ansträngande än de beridna truppslagens, i en tre trappor upp belägen våning. Enligt den vanliga dagordningen måste ett där förlagdt kompani gå ned och upp för de tre trapporna minst 14 gånger om dagen, nämligen 8 gånger för måltiderna samt 6 gånger, ofta nog med gevär och packning, för öfningarna, hvartill vanligen komma ett par gånger för enskilda angelägenheter. Må vara, att detta för unga friska personer ej är förenadt med någon större olägenhet. Säkert är dock, att en sådan förläggning icke bidrager till att göra krigstjänsten omtyckt, minst af de värnpliktiga från landsbygden, hvilka i allmänhet äro ovana att gå i trappor. Det är äfven en afsevärd olägenhet ur bekvämlighetssynpunkt att hafva kompaniernas samtliga förråd förlagda å vinden till en så hög byggnad.

d) *Ur militär synpunkt.* Mot trevåningskaserntypen har framhållits, att manskap från olika bataljoner skulle komma att inhysas i samma byggnad med gemensamma ingångar till de olika våningarna, hvilket ur militär synpunkt vore en olägenhet. Erinras må, att enligt förslaget skulle i en första kaserubyggnad förläggas tre af första bataljonens kompanier, i bottenvåningen af en andra kaserubyggnad det fjärde kompaniet af första bataljonen samt i öfriga våningar två af andra bataljonens kompanier, i en tredje kaserubyggnad återstående tvenne kompanier af sistnämnda bataljon jämte, i bottenvåningen, ett kompani af tredje bataljonen samt i den fjärde kaserubyggnaden återstående tre af tredje bataljonens kompanier. Då hvarje byggnad är försedd med två trapphus och utgångar — utom det till underofficersflygeln hörande trapphuset med utgång — samt dessa utgångar äro belägna i hvar sin ända eller del af byggnaden, kan det kompani, som är förlagdt i bottenvåningen uti någon af de båda mellersta kaserterna, begagna den ut-

gång, som är belägen närmast intill motsvarande flygelkasern, där samma bataljons hufvuddel är inkvarterad, samt kompanierna en och två trappor upp den andra utgången med dit hörande trapphus. Likaså har kompaniet i bottenvåningen sin egen trappa till sin del af vinden, hvilken del med en järndörr i den förlängda brandmuren, som delar manskapsvinden i två delar, skiljes från de båda öfriga kompaniernas del. På sådant sätt få de båda bataljonskontingenterna bestämdt skilda lokaler, för hvilka hvar och en kontingent är ansvarig, och någon sammanblandning mellan de olika bataljonernas manskap förekommer icke. Följaktligen sker ej heller någon inskränkning i vederbörande bataljonschefers själfständighet och ansvar. Förläggas utgångarna sålunda på lämpligt sätt, helst vinkelrätt mot byggnadens längdaxel, vinnes på samma gång den ur militär synpunkt ej oviktiga fördelen, att hvar och en af de tre bataljonerna vid utryckning kan samlas hastigare än vid utryckning ur fyrvåningskaserner.

Vid en dylik anordning behöfver man ej heller befara något drag i kompanikorridorerna. I händelse af eldsvåda stå naturligtvis bägge trapporna — förutom trappan i underofficersflygeln — till de i öfre våningarna förlagda kompaniernas förfogande.

Ehuru visserligen hela bataljonens förläggning till en enda byggnad ur befälsföringsynpunkt synes hafva vissa fördelar, torde dock, under förutsättning af lämpliga anordningar beträffande utgångarna, någon olägenhet af bataljonens delning på tvenne bredvid hvarandra belägna byggnader icke vara att befara. Bataljonschefens expedition skulle i båda fallen vara belägen i en särskild byggnad, nämligen kanslibyggnaden.

Upplysningsvis kan anföras, att en förläggning i trevåningskaserner redan nu tillämpas vid, bland andra regementen, fotgardesregementena i Stockholm samt Gottlands infanteriregemente.

I nyare kaserner i Tyskland är en dylik förläggning vanlig. Enligt förra året utfärdade föreskrifter kunna visserligen i Frankrike fyrvåningskaserner uppföras, men endast tre våningar inrymma logement. Af dessa tre våningar är den öfversta uteslutande afsedd för en kortare tids beläggning med reservister. Enligt de franska bestämmelserna utgöres den »enhet», som vid förläggningen ej må splittras, af kompaniet.

e) *Med hänsyn till byggnadernas läge i terrängen.* I detta afseende torde mindre och lägre kasernbyggnader vara lättare att placera i terrängen än högre. I all synnerhet torde detta vara fallet, då terrängen är mycket kuperad, såsom händelsen är på flera af de föreslagna

kasernplatserna. Här vore det tvifvelsutän mindre lämpligt att uppföra stora, höga fyrvåningsbyggnader, om man genom att välja en mindre och lägre byggnadstyp såsom trevåningskaserner kunde bättre utnyttja och få bättre skydd af terrängen. Ett dylikt skydd är särskildt önskvärdt, där kasernplatsen har ett högt läge, eller etablissemang kommer att blifva beläget i närheten af något större vatten, såsom Mälaren, Hjälmaren och Vänern, hvilket läge i annat fall torde komma att föranleda ökad kostnad för kasernernas uppvärmning under den kalla årstiden. Tvåvåningskaserner vore otvifvelaktigt här den lämpligaste typen af dem, som skulle kunna ifrågakomma.

På grund af hvad jag nu anført, anser jag det högeligen önskvärdt, att manskapskasernerna få uppföras i tre våningar i de fall, där ej lokala eller andra förhållanden föranleda undantag. Med hänsyn därtill, att en stor del af landets ungdom år efter år en lång tid framåt skall tillbringa en afsevärd del af året i dessa kaserner, synes det mig särdeles angeläget, att allt, som skäligen kan göras för att skydda dem mot sjukdom och elfdara, äfven varder gjordt. De uttalanden, som gjorts af fackmän på dessa områden, synas mig därför böra vinna afseende. En ingalunda oviktig omständighet, som bör beaktas vid bedömandet af kaserntypen, är, att sådana åtgärder böra vidtagas, som kunna leda till, att ungdomen, så långt omständigheterna medgifva, trivdes i kasernerna. All omsorg från befälets och allmänhetens sida synes mig böra nedläggas på åstadkommandet af ett i alla hänseenden godt samlif inom kasernen, på det att ordet »kasernlif» måtte mista den ogynnsamma klang, som därmed förr varit förenad. Äfven härtill bör vid kasernernas anordning och inredning nödig hänsyn tagas. Ur dessa synpunkter anser jag, att de rent militära olägenheter, som må vara förenade med kaserner af trevåningstyp, icke böra få ställa sig hindrande i vägen för en anslutning till kasernbyggnadsnämndens förslag.

Beträffande det *förläggingsutrymme*, som bör beredas i kasernerna, har generalskommissionen (sid. 17) föreslagit sådant för 1,080 man, d. v. s. 300 man fast anställda, 720 man vapenföra värnpliktiga och 60 man icke vapenföra värnpliktiga, hvilket motsvarar för hvarje kompani 25 man fast anställda, 60 man vapenföra och 5 man icke vapenföra värnpliktiga. Detta förslag hafva de sakkunniga tillstyrkt, och för egen del har jag intet att däremot erinra. Äfven med denna utvidgning af logementen torde, såsom generalskommissionen anmärkt, kasernerna icke å alla platser blifva tillräckliga för en fullt tillfredsställande förläggning af alla de värnpliktige, som där böra inhysas. Att ännu mera

utvidga kasernerna torde dock ej nu vara lämpligt utan böra blifva beroende på framtida åtgärder, i den mån sådana visa sig erforderliga.

Af kasernbyggnadsnämnden föreslagna ändringar i manskapskasernerna (sid. 44) afse hufvudsakligen inredningen af ett sjätte logement, större tvättrum samt torkrum, större lektionsrum m. m.

Främst bland dessa förtjänar inredandet af ett sjätte logement i hvarje våning att uppmärksammas.

Enligt det af generalskommissionen granskade förslaget skulle hvarje kompani erhålla blott 5 logement men dessutom, under repetitionsöfningarna, taga i anspråk dagrummet för manskapets förläggning, då i stället lektionsrummet skulle användas till dagrum.

De sakkunniga förorda det senare systemet under förutsättning, att manskapets uppdelning under tiden mellan repetitionsöfningarna fortfarande kommer att ske efter de olika skolorna, till följd hvaraf 5 logement under denna tid skulle vara tillräckliga.

Härvid torde böra påpekas, att den indelning af det fast anställda manskapets skolor, som för närvarande tillämpas vid det icke garnisonerade infanteriet, torde vara att beteckna såsom ett öfvergångsstadium, hvilket snart bör lämna plats för en annan, tidsenligare anordning, i hufvudsak öfverensstämmande med den, som vid det garnisonerade infanteriet redan tillämpas. Målet bör vara att så vidt möjligt anordna manskapets skolor kompanivis. Och äfven där gemensam utbildning, t. ex. i underofficersskola, bedrifves bataljons- eller regementsvis, ligger därutinnan intet som helst skäl att icke i och för förläggningen och den inre tjänsten fasthålla de vanliga kompaniförbanden.

Däraf följer ock, att kompaniets ständiga indelning i 6 troppar icke i och genom förläggningen bör störas. Tvärtom är det ur ordningens och befälsföringens synpunkter af största fördel, att motsvarighet förefinnes mellan den ständiga indelningen och indelningen i och för inkvarteringen. Detta gäller lika väl under tiden för beväringsskolan som under tiden för regementsöfningarna. Sålunda har det vid flera regementen, som redan fått sig anvisade kaserner med blott 5 logement per kompani, visat sig, att man redan under beväringsskolan sett sig nödsakad att tillgripa dagrummet såsom ett sjätte logement. Och vid fotgardesregementena har sedan länge hvarje kompani haft att tillgå, förutom dagrummet, 6 logement. Fördelarna häraf äro, enligt erfarenheten från sistnämnda regementen, oomtvistliga.

Att kompaniets dagrum under hela året får behålla denna karaktär och icke tidvis belamras med sängar, skåp och dylikt har slutligen

en ej ringa betydelse ur hemtrefnadssynpunkt för manskapet, enär först därigenom de anordningar, man numera på allmän och enskild väg sträfvar att vidtaga till ökande af manskapets trefnad i kasernerna och som i främsta rummet riktas på dagrummens inredande och prydan- de, kunna blifva bestående och fullt tillfredsställande.

Därjämte förtjänar anmärkas, att lektionsrummet å de af generalskommissionen granskade förslagsritningarna är alltför litet för att kunna tjäna såsom dagrum under repetitionsöfningarna, då kompaniets manskapsstyrka är omkring dubbelt så stor som eljest.

Gifvetvis behöfver kompaniet, förutom sina 6 logement och sitt dagrum, minst 1 lektionsrum. Naturligen vore det en fördel, att äfven sistnämnda rum vore beläget inom kompanivåningen, men detta torde icke utan alltför stora kostnader låta sig göra, och i militärt afseende kan det ej vara förkastligt, att lektionsrummet, såsom nämnden ifrågasatt, förlägges till vinden, blott därvid iakttages, att kompanier, tillhörande olika bataljoner men förlagda inom samma byggnad, erhålla skilda uppgångar till vindsvåningen och därstädes hållas isolerade från hvarandra.

För framtiden torde det vara af ej ringa värde att hafva det reservutrymme att tillgå, som uppkommer genom inredning af ett sjätte logement.

Den af kasernbyggnadsnämnden föreslagna ändringen i tvättrummet hafva de sakkunniga ansett fördelaktig och anordnandet af torkrum hafva de funnit synnerligen välbetänkt (sid 51), i hvilka omdömen jag för egen del instämmer.

Jämväl öfriga af kasernbyggnadsnämnden föreslagna förbättringar torde i allmänhet böra komma till utförande.

Af en stor och i viss mån grundläggande betydelse för anordnandet af ett kasernetablissemang är det sätt, hvarpå underofficerarnas bostäder förläggas inom detsamma.

Underofficers-
bostäderna.

För lösningen af denna svåra fråga hafva skilda meningar gjort sig gällande.

Å ena sidan framhålles, att underofficerarna böra hafva sina bostäder i nära anslutning till manskapets för att lätt kunna äfven under fritider öfvervaka manskapets förhållande och utöfva tillsyn öfver de åt manskapet upplåtna lokaler, hvilket icke i samma mån låter sig göra, om underofficerarna äro inkvarterade uti afsides liggande byggnader och således utom tjänsten jämförelsevis sällan komma i omedelbar förbindelse med manskapet.

Men å den andra sidan höjas starka röster för, att underofficerarnas bostäder förläggas — såsom exempelvis uti de på senare tider uppförda kasernetablissemang i Frankrike — uti särskilda, från kasernerna fristående och något aflägsnade byggnader. Det anses nämligen vara ur hälsosynpunkt synnerligen olämpligt, att ett större antal familjer jämte barn inhysas under samma tak som manskapet, ty häraf följer fara för smittoämnens öfverförande från den ena af dessa kategorier till den andra. Särskildt kunna sådana epidemiska åkommor, som hemsöka barn och ungdom, härigenom lätt öfverföras till manskapet och bland detta erhålla en stor spridning. Erfarenheten visar nämligen — såsom förut antydts — att vissa smittosamma sjukdomar hafva stor benägenhet att utbreda sig inom hela den byggnad, där de en gång yppat sig. Och någon fullständig isolering mellan manskapsafdelningen och underofficerslägenheterna kan det tydligen ej bli tal om, då just meningen med de senares förläggande till kasernerna skulle vara, bland annat, att förmedla en direkt förbindelse för underofficerarna till manskapets lokaler.

En viss ökad brandfara medför det ock för de med dyrbara persedelförråd försedda kasernerna, att flera familjer där äro boende och hafva sina med eldfarliga ämnen ofta uppfyllda lokaler af olika slag i omedelbar närhet af förråden.

Slutligen anses det vara för underofficersfamiljernas trefnad af en stor fördel, att dessa få sina bostäder helt och hållet afskilda från manskapets. De bekomma sålunda inom etablissemanget ett slags eget hem, som jämförelsevis lätt kan gifvas ett lugnt och tilltalande läge samt på ett fördelaktigt sätt förbindas med små trädgårdar.

I en till Eders Kungl. Maj:t ställd skrift har å ett flertal underofficerares vägnar framhållits den önskan, att bostäder måtte dem beredas utom kasernbyggnadernas område, för hvilket önskemål de åberopa flere skäl.

Det vore därför önskvärdt, att man kunde frångå det hittills vanliga sättet att införlifva samtliga underofficerslägenheterna med manskapskasernerna.

Beträffande underofficersbostäderna yttra de sakkunniga (sid. 48), att det otvifvelaktigt ur flere synpunkter vore fördelaktigt, om endast fanjunkarna och de ogifta sergeanterna, hvilkas närvaro i kasernen med hänsyn till disciplinen finge anses oeftergiftig, erhöles sina bostäder förlagda i manskapskasernerna. Häri instämmer jag likasom de militära personer, med hvilka jag i detta afseende samrådt, på det liffigaste.

Visserligen komma i sådant fall de olägenheter, som i sanitärt hänseende äro en följd af underofficersbostädernas förenande med manskapskasernerna icke att helt aflägnas, men genom att uppföra en särskild bostadsbyggnad för de gifta sergeanterna (sergeanterna af första klassen) blefve dock i detta afseende gjordt, hvad med hänsyn till de militära krafven göras kan. Härvid torde beaktas, att i sergeanternas familjer i regel yngre barn förekomma än i fanjunkarnas, och att härför sergeanternas bostäder företrädesvis böra afskiljas från kasernerna och förläggas till en mera lugn och fredad plats.

Hvad beträffar de ogifta sergeanterna (sergeanterna af andra klassen), hvilka enligt samtliga hittills uppgjorda förslag tilldelats hvar och en ett rum utan kök, torde det enklaste och för staten billigaste vara att inrymma deras bostäder i kompanivåningarna.

Det skulle därefter återstå att uti den särskilda underofficersbyggnaden bereda bostäder för:

1 förrådsförvaltare	3 rum och	1 kök
1 fanjunkare (regementsväbel)...	3 » »	1 »
13 sergeanter af 1 klassen.....	26 » »	13 »
1 regementstrumslagare.....	2 » »	1 »
1 gevärshandtverkare.....	2 » »	1 »
1 maskinist	2 » »	1 »

Summa 38 rum och 18 kök.

Ett af de alternativa förslag till kasernetablissemang, som uppgjorts af kasernbyggnadsnämnden, afser, att underofficersbostäderna skulle förläggas till en särskild byggnad.

Med anledning af hvad sålunda förekommit har jag låtit beräkna den förhöjda kostnad, som varder en följd däraf, att en särskild byggnad uppföres för de gifta sergeanternas familjer, hvarom jag torde få yttra mig i samband med frågan om kostnaderna i sin helhet.

Under senare tiden hafva kraf framställtts därpå, att underofficersbostäderna skulle göras rymligare än i de hittills byggda kasernerna skett. Så hafva såväl i de till generalskommissionens utlåtande hörande (sid. 18) som i kasernbyggnadsnämndens förslagsritningar de för fanjunkare afsedda lägenheterna upptagits med 3 rum och kök samt de för gifta sergeanter beräknade med 2 rum och kök, under det att i de redan uppförda kasernerna dessa lägenheter innehålla ett rum mindre. Till berörda förslag om utvidgning af underofficersbostäderna hafva de sakkunniga tillstyrkt bifall.

Äfven i detta afseende innehåller förenämnda från ett flertal underofficerare till Eders Kungl. Maj:t inkomna skrift ett af dem uttaladt önskemål. De anhålla nämligen, att de för gifta underofficerare afsedda bostäderna måtte inredas med 3 rum och kök samt 2 rum och kök, hvilket de ur sanitär och trefnadssynpunkt anse önskligt.

För egen del biträder jag hvad de sakkunniga i detta afseende tillstyrkt.

Af musikunderofficerarna skulle naturinkvartering beredas endast för regementstrumslagaren, hvaremot de öfriga fortfarande skulle erhålla inkvarteringsbidrag i kontant.

Sjukhusanord-
ningarna.

Beträffande sjukhusanordningarna hafva de sakkunniga uttalat den meningen, att den föreslagna sjukbaracken, beräknad till en kostnad af 19,000 kronor, icke torde vara nödvändig, när de nya, betydligt förstorade sjukhusen komma till utförande. I fråga härom anser jag mig böra något rodogöra för sjukbarackens eller, såsom den lämpligare borde kallas, sjukpaviljongens betydelse. I densamma skola mottagas dels lindrigt sjuka, som ej behöfva afpolletteras till sjukhus, dels rekonescenter, som ej längre böra upptaga plats å sjukhuset. Dessa båda slag af sjuka, som vid vissa tider kunna förekomma till stor utsträckning, vill man af lättförklarliga skäl ej hysa i manskapslogementen, enär de där skulle kunna medföra en viss fara för de friska och i hvarje fall vore till hinder för en ordentlig ventilering och rengöring af logementen.

I sådana fall, då två eller flera truppförband komma att förläggas inom en och samma ort, torde det af besparings- och flera andra skäl i regel vara lämpligt att för dessa truppförband anordna ett gemensamt sjukhus såsom hittills skett, men då behöfves för hvar och ett af truppförbanden en särskild sjukpaviljong, där detta truppförbands läkare kunna förrätta sina sjukvisitationer m. m., där truppförbandets personal utan alltför stor omgång eller tidspillan vid behof kan träffa vederbörande läkare och där, enligt hvad förut är nämnt, lindrigt sjuka och rekonescenter tillhörande truppförbandet kunna mottagas och vårdas samt där sådana, som misstänkas vara behäftade med smittosam sjukdom, kunna i första hand isoleras.

Af nu ifrågavarande regementen komma Lifregementets grenadjärer, Första och Andra lifgrenadjärregementena, Upplands infanteriregemente, Skaraborgs, Jönköpings och Kalmar regementen samt Norra skånska infanteriregementet, d. v. s. åtta af de femton, hvarom nu är fråga, att förläggas till orter, där äfven andra truppförband finnas. För dessa skulle,

därest det större sjukhuset kan anordnas gemensamt med annat truppförbands sjukhus, en sjukpaviljong vara behöflig. Ett dylikt arrangemang godkändes af 1906 års Riksdag beträffande Norrbottens regemente (Kungl. Maj:ts prop. n:o 27 och Riksdagens skrifvelse n:o 88).

På motsvarande vis gestaltar det sig tydligen, därest ett ensamt förlagdt truppförband icke får något särskildt sjukhus, utan för ändamålet hänvisas till civil sjukvårdsanstalt inom orten, hvilken, enligt därom med vederbörande träffad öfverenskommelse, skulle mottaga äfven sjuka militärer, som vore i behof af verklig sjukhusvård.

I de fall då sjukhus för ensamt förlagdt regemente måste uppföras, torde däremot, såsom de sakkunniga ifrågasatt, med uppförande af särskild sjukpaviljong kunna anstå. Genom anordnande af gemensamt sjukhus i de fall, då det kan ske, torde besparing i de för sjukhusen beräknade kostnader uppstå, tillräcklig för bestridandet af kostnaderna för sjukpaviljong vid dessa regementen.

Med afseende på manskapsarresternas läge och antal hafva likaledes olika meningar gjort sig gällande.

Arrestlokalerna.

Chefens för fortifikationen ursprungliga förslag af den 6 november 1901 upptog i likhet med chefens för Generalstaben i det föregående omnämnda utredning en särskild arrestbyggnad, inrymmande, förutom vaktrum och förvaringsarrest, 13 celler eller 3 mindre än enligt den genom nådigt bref den 28 september 1883 fastställda tabellen öfver byggnader och utrymme vid kasernetablissemang, en inskränkning som bemålde chef ansåg sig kunna göra på grund af den nya härordningen. Granskningsnämnden gjorde däremot gällande, att kostnaderna för manskapsarresterna borde nedbringas genom att förlägga dessa till kanslihuset, men då det af utrymmesskal icke läte sig göra att inrymma arresterna i nämnda byggnads bottenvåning, föreslog granskningsnämnden, att desamma skulle förläggas i jordvåningen, och skulle antalet celler tillika nedsättas till 8. Chefen för fortifikationen afstyrkte dock i sitt utlåtande af den 24 mars 1902 en sådan anordning hufvudsakligen af det skälet, att det i allmänhet vore svårt att nöjaktigt isolera lokalerna från fukt och grundluft samt att åstadkomma en tillfredsställande ventilerings af desamma. Den ifrågasatta nedsättningen af cellernas antal ansågs ej heller tillräcklig. Riksdagen godkände granskningsnämndens förslag såsom ledande till besparing samt medförande vissa fördelar vid vaktgöring m. m.

Anordningen i fråga har dock, såsom jag förut anfört, icke kommit till utförande vid något af de kasernetablissemang, som sedan sist-

nämnda år uppförts. Arresterna hafva visserligen förlagts till kanslihuset, men till dettas bottenvåning, och antalet celler är i regeln i öfverensstämmelse med chefens för fortifikationen förslag. Det visade sig nämligen, att inredandet af arrester i källarvåningen var förenadt med så stor kostnad, att den åsyftade besparingen antingen icke alls kunde åvägbringas eller ock blef alltför obetydlig för att motväga de med anordningen förenade olägenheterna. I de senast uppförda infanterikasernerna äro arresterna förlagda i två afdelningar i bottenvåningen och till antalet 12—13, nämligen 2 förvaringsarrester och 10—11 celler, hvaraf 3—4 mörka.

På sista tiden har emellertid fråga uppstått om en ökning af arresternas antal och i samband därmed om deras förläggande till en särskild byggnad inom de kasernetablissemang, som nu skola byggas. Justitiekanslersämbetet fäster nämligen — med anledning af att verkställigheten af disciplinstraff blifvit fördröjd på grund af bristande tillgång på arrestlokaler — i sin förut omnämnda skrifvelse af den 5 januari 1907 uppmärksamheten på de menliga följder, som berörda förhållanden medföra icke allenast för disciplinen i allmänhet utan äfven för enskild värnpliktig, då han först efter hemförlofvandet från vapenöfningen kan få undergå honom ålagdt disciplinstraff. På grund häraf anser sig justitiekanslersämbetet böra erinra om behovet af ett ökad antal arrester vid de nya kasernernas uppförande. Generalskommissionen, till hvilken frågan hänsköts, remitterade denna till chefen för fortifikationen, som i skrifvelse den 15 januari samma år framhåller, att antalet arrester ökats från det i Riksdagens skrifvelse den 15 maj 1902 angifna antalet 8 till 13, men anser det för möjligt, att äfven detta senare antal kunde finnas otillräckligt, särskildt under repetitionsöfningarna. Tillika erinrar nämnda chef, att enligt hans ursprungliga förslag arresterna voro förlagda till en särskild byggnad — antydande därmed måhända, att möjlighet då funnits att öka antalet efter behovet.

Med anledning af generalskommissionens anmärkningar mot de såsom hälsovådliga ansedda, helt och hållet mörka arresterna hafva dessa i det till kommissionens granskning slutligen framlagda förslaget uteslutits, och antalet arrester inskränkts till, utom 2 förvaringsarrester, 10 ljusa celler, hvilka dock kunna göras mörka, ordnade som förut på två skilda afdelningar.

Af de myndigheter, som sedermera yttrat sig i frågan, har fångvårdsstyrelsen, som ansett anordningen af arresterna opraktisk med hänsyn till bevakning och tillsyn öfver arrestanterna, förordat en särskild arrestbyggnad, likaså chefen för fortifikationen i ett förnyadt ut-

låtande och slutligen äfven arméns kasernbyggnadsnämnd i sitt yttrande rörande denna fråga (sid. 59).

Kasernbyggnadsnämnden har uppgjort förslag till en särskild vakt- och arrestbyggnad under framhållande af »de många och grava anmärkningar, som gjorts såväl från militära som hygieniska myndigheter» mot arresternas förläggning till kanslihuset.

De sakkunniga hafva däremot rörande ifrågavarade spörsmål haft den uppfattningen, att, ehuru anordningen med vakt- och arrestlokaler i en särskild byggnad kunde hafva vissa fördelar med sig, den dock skulle komma att ställa sig dyrare, än om nämnda lokaler förlades till kanslihuset, hvarjämte anordningen i fråga skulle erfordra särskild vakt vid arrestbyggnaden. Den af fångvårdsstyrelsen anmärkta svårigheten för vakten att öfvervaka dem, som förvarades i de längst bort från vakten förlagda cellerna i kanslihuset, ansåge de sakkunniga icke äga någon betydelse, särskildt på den grund att nämnda celler i allmänhet icke behöfde användas annat än under repetitionsöfningarna, och man i händelse af behof kunde förstärka vakten.

För att få en fast utgångspunkt för bedömandet af föreliggande fråga, särskildt rörande det erforderliga antalet arrester, hvilket spörsmål på det närmaste sammanhänger med det om arresternas läge, hafva de militära personer, med hvilka jag i ärendet samrådt, med ledning af i krigshofrätten befintliga fångförteckningar sökt utarbета en statistik öfver antalet arresteradt manskap och antalet arrestdagar vid en del infanteriregementen under repetitionsöfningarna de senaste åren. Härvid har behörig hänsyn äfven tagits till styrkeförhållandena vid vissa regementen.

Den knappa tiden har dock icke medgifvit att utsträcka nämnda statistik till flera än 8 regementen — 2 garnisonerade och 6 icke garnisonerade — förlagda i olika delar af landet, eller att gå längre tillbaka i tiden än från och med år 1905. Icke desto mindre torde den gjorda utredningen kunna tjäna till ledning för frågans bedömande.

Af denna utredning framgår, att antalet arresteranter vid hvart och ett af ifrågavarande regementen under repetitionsöfningarna nämnda år utgjort i medeltal per dag 10.

Med hänsyn till ökad antal inkallade värnpliktige samt därtill, att förseelsernas antal icke äro jämnt fördelade under öfningstiden, och af andra skäl anses dock, förutom 2 förvaringsarrester, 16 celler vara det minsta erforderliga utrymmet.

Genom uppförandet af en särskild arrestbyggnad kunde dessa lokaler utan tvifvel bättre anordnas och olägenheterna af deras inrymmande i kanslibyggnaden undvikas. Då denna byggnad utgör så att säga den

förnämsta af alla dem, som tillhöra etablissemanget, och fördensskull bör placeras på en mera framskjuten plats, synes det onekligen önskvärdt, att den kunde befrias från de vanprydande, gallerförsedda arrestgluggarna. Det kan icke göra ett godt intryck, att främst skåda dessa lokaler, hvilka man helst önskade kunna undvara. Om såsom granskningsnämnden tänkt sig, arresterna kunnat förläggas till jordvåningen, hade denna olägenhet gifvetvis varit mindre i ögonen fallande. Blifva de förflyttade till en särskild byggnad, böra äfven kasernvaktens lokaler dit förläggas. En särskild byggnad anses äfven kunna placeras så, att utsträckt vakttjänst däraf ej betingas, enär den till kasernvakten hörande gevärsposten samtidigt kan bevaka någon af de bakre ingångarna, dit byggnaden bör förläggas.

Mässlokaler.

Uti det vid särskild proposition till innevarande års Riksdag angående uppförande af mässlokaler för underofficerare och manskap vid vissa truppförband fogade statsrådsprotokollet redogöres för hvad de sakkunniga anfört om uppförandet af dylika lokaler.

Enligt ett genom de sakkunnigas försorg uppgjort och af dem förordadt förslag skulle en för ändamålet erforderlig byggnad vid ett infanteriregemente kosta 68,900 kronor. Arméns kasernbyggnadsnämnd har äfven uppgjort en skiss till dylik byggnad, för hvars utförande kostnaderna enligt inom fortifikationen gjorda beräkningar skulle uppgå till 97,700 kronor. Denna prisskillnad beror synbarligen därpå, att kasernbyggnadsnämndens förslag afser en byggnad med två kök, större verandor m. m. enligt framställningar till nämnden från vederbörande chefer. Då de sakkunniga föreslagit, att dessa byggnader skola uppföras successivt, på det att erfarenheten om de förbättringar och förändringar beträffande typen, som kunna anses erforderliga, senare må kunna tillgodogöras vid uppförandet af mässbyggnader, ett förfaringssätt, som äfven jag anser synnerligen lämpligt, så torde, vid tiden för dylika byggnaders uppförande vid nu ifrågavarande etablisseman, erforderlig erfarenhet därom föreligga.

Kostnaderna.

Då någon viss typ för de till ett kasernetablisseman hörande byggnader icke varit definitivt fastställd, har kasernbyggnadsnämnden vid verkställandet af sina beräkningar utgått från de af generalskommissionen granskade ritningarna. Nämnden har därvid kommit till det resultat (sid. 41), att det inom fortifikationen uppgjorda förslaget skulle medföra en kostnad af kronor 1,800,000:—

Därtill kommer kostnaden för de af generalskommissionen föreslagna tillägg » 300,000:—

Summa kronor 2,100,000:—

Genom jämförande beräkningar (sid. 43) har kasernbyggnadsnämnden visat, att, om trevåningskaserner uppföras i stället för fyrvånings, kostnaden torde i det hela blifva ungefär densamma. Genom den anordning af byggnaderna i deras helhet nämnden tänkt sig och ett ändamålsenligt utnyttjande af utrymmet för olika ändamål har detta resultat kunnat uppnås (sid. 39 och 42).

Beträffande dessa beräkningar hafva de sakkunniga påvisat, att kontrakt om utförande af kasernbyggnadsarbeten i Norrland de senare åren erhållits till väsentligt billigare pris än dem, kasernbyggnadsnämnden beräknat. Med hänsyn härtill får jag erinra, att, enligt den för kasernbyggnadsnämnden utfärdade instruktion, nämnden skall infordra entreprenadanbud för utförande af hvarje byggnadsarbete, som af nämnden handhafves, samt därvid tillhandahålla förslagskontrakt, ritningar, beskrifningar, konstruktiva anordningar, specifikationer m. m. i så fullständigt skick, att de utgöra tillförlitlig grund för entreprenadanbuds afgifvande. Sedan entreprenadanbud inkommit, åligger det nämnden att pröfva anbuden samt att, med noggrannt iakttagande af hvad som för staten blifver fördelaktigast, antaga eller förkasta anbud. Nämnden må ock undantagsvis, där så pröfvas erforderligt eller lämpligt, träffa aftal om utförande af arbete eller del däraf enligt ackord efter visst pris per enhet utfördt arbete.

Genom nämndens omedelbara försorg får byggnadsarbete utföras endast efter Eders Kungl. Maj:ts pröfning.

Å hvarje arbetsplats, där arbeten pågå, skall af kasernbyggnadsnämnden tillsättas en fackkunnig kontrollant äfvensom, om förhållandena därtill föranleda, till dennes biträde en skicklig verkmästare, hvilka det åligger att med noggrannhet och efter gifna instruktioner följa och öfvervaka arbetena. Genom dessa föreskrifter har man gifvetvis velat åstadkomma en betryggande ordning för arbetenas utförande till skäligt pris, utan att något behöfver eftergifvas i afseende på deras soliditet. Kasernbyggnadsnämndens sakkunskap torde ock vara en borgen för, att obilliga anspråk icke varda godtagna, och att arbetenas solida utförande varder noga öfvervakadt. Jag är fullt ense med de sakkunniga beträffande önskvärheten af, att kostnaderna från början beräknas så tillförlitligt, att det beräknade beloppet icke behöfver öfverskridas.

De förbättringar, kasernbyggnadsnämnden för sin del velat föreslå och för hvilka jag förut redogjort (sid. 44), skulle medföra en kostnad af 70,000 kronor för hvarje kasernetablissemang.

I anledning af de utaf mig förut framhållna önskemålen, att en särskild bostadsbyggnad skulle uppföras för de gifta sergeanternas

familjer, samt att arrestlokalerna skulle skiljas från kanslihuset och förläggas till en särskild byggnad, har jag i skrifvelse den 11 nästlidna månad från kasernbyggnadsnämnden infordrat uppgift på de kostnader, som blefve förenade med berörda önskemåls tillgodoseende.

Då jag därjämte ansett det af vikt att få utrönt, huruvida de manskapskaserner, som uppföras i tre våningar, framdeles kunna utan förstärkning af grund och murar påbyggas ytterligare en våning, har jag infordrat yttrande härom från kasernbyggnadsnämnden och öfverintendentsämbetet.

Uti härå afgifvet svar har kasernbyggnadsnämnden meddelat, att verkställda beräkningar gifvit det resultat, att omförmälda anordningar skulle medföra följande *ökade* kostnader:

Uppförandet af särskild byggnad för gifta ser- geanter, högst	kronor 40,000: —
Uppförandet af särskild arrestbyggnad.....	» 16,000: —
Förstärkning af murar m. m. för påbyggnad af ytterligare en våning å kasernerna, högst.....	» 10,000: —
	<hr/>
	Summa kronor 66,000: —

Sammanlagda kostnaden för ett kasernetablissemang skulle således blifva:

Kostnaderna enligt generalskommissionens förslag (sid. 41)	kronor 2,100,000: —
Kostnaderna för däri af kasernbyggnads- nämnden föreslagna ändringar och förbättringar (sid. 44)	» 70,000: —
Nyssnämnda kostnader för särskildt bostads- hus för gifta sergeanter m. m.....	» 66,000: —
	<hr/>
	Summa kronor 2,236,000: —

Den summa, hvartill kostnaderna för ett kasernetablissemang skulle uppgå, är således synnerligen afsevärd, och om någon nedsättning däri kunde åstadkommas vore det högst önskligt. Huruvida genom förändrade konjunkturer eller andra omständigheter så gynnsamma entreprenader kunna erhållas, att på den vägen någon kostnadsminskning står att vinna, torde nu icke kunna bedömas.

Det återstår då att tillse, huruvida någon till besparing ledande inskränkning i de ifrågasatta anordningarna skulle kunna äga rum.

Beträffande först de af generalskommissionen föreslagna, af de sakkunniga tillstyrkta anordningarna anser jag, likasom de sakkunniga, dem nödvändiga utom i fråga om sjukpaviljongen, med hvars uppförande, såsom förut är nämndt (sid. 75), torde kunna anstå vid vissa regementen, till dess sig visat, om oundgängligt behof däraf förefinnes. Då en mot kostnaden för en sådan paviljong svarande besparing skulle kunna beräknas vid de öfriga, skulle härigenom en minskning af 19,000 kronor i den beräknade kostnaden för hvarje etablissemang uppkomma.

Granskar man därefter det förslag till förändringar och förbättringar, som af kasernbyggnadsnämnden uppgjorts och som skulle medföra en ökad kostnad af 70,000 kronor för hvarje etablissemang, möter man först en kostnad af 10,000 kronor för utbyte af vissa föreslagna träväggar mot stenvägg. De hus, kasernbyggnadsnämnden närmast tänkt sig böra vara af sten i stället för trä, äro (sid. 35) kokinrättningsbyggnaden, sjukpaviljongen, gymnastik- och exercishuset, bad- och tvättinrättningen, förrådshuset, stallet och vagnboden samt afträdesbyggnaderna. De sakkunniga åberopa i detta hänseende (sid. 54), hvad öfverintendentensämbetet i afgifvet yttrande anført om företrädet mellan trä- och stenbyggnader, däraf särskildt att en träbyggnad, för att ur ekonomisk synpunkt vara fördelaktigare än en stenbyggnad, bör kunna uppföras för en kostnad, som med minst 12,3 procent understiger kostnaden för stenbyggnadens uppförande. Men härtill kommer angelägenheten af, att alla förrådsbyggnader ur brandsäkerhetssynpunkt uppföras af sten. Icke minst gäller detta för att trygga förråden mot skadegörelse, exempelvis vid en förestående mobilisering. Prisskillnaden mellan sten- och träbyggnader är så obetydlig, att man icke bör utsätta sig för den risk, som kan vara förenad med de dyrbara och i farans stund svårersättliga förrådens inrymmande i träbyggnader.

Öfriga af kasernbyggnadsnämnden föreslagna förbättringar äro redan förut omnämnda. Ändringarna afse, i kanslihuset: garderober å vinden, separat arkivrum och förbättrade klosettanordningar, i kasernerna: brandfritt bjälklag med starkare golfbeläggning till vindsvåningen och utvidgning af tvättrumsinredningen, i tvätt- och varmbadhuset: ångtvättapparat och varmmangel, i central- och gevärsförråden: brandfritt inrede i bjälklag och pelare m, m., hvilka förbättringar synas ändamålsenliga. Särskildt torde de, som afse eldsäkrare anordningar inom förråden, få anses nödvändiga.

Den föreslagna utvidgningen af stallet torde däremot icke böra genomföras. I den nuvarande arméorganisationen ingår ej, att kompaniofficerarna skola vara beridna, och vid sådant förhållande torde stallrum för

hästar åt dem ej kunna ingå i byggnadsplanen. Härigenom skulle en kostnadsminskning af 6,000 kronor erhållas.

Den ifrågasatta särskilda byggnaden för de gifta underofficerarnas familjer skulle, såsom förut är nämndt, medföra en kostnad af högst 40,000 kronor för hvarje etablissemang. Detta är visserligen ett afsevärdt belopp, men i betraktande däraf, att 16 familjer vid hvar och ett af ifrågavarande regementen därigenom skulle erhålla en ur flere synpunkter bättre och treffligare inkvartering, att anspråken på tilltalande bostäder under den långa tid framåt, dessa byggnader skola användas, säkerligen komma att stiga, samt att detta arrangemang innebär en i hygieniskt hänseende tryggare anordning för manskapet, synes det mig högst önskvärdt, att detta förslag, till hvilket äfven kasernbyggnadsnämnden anslutit sig, finge genomföras.

De fördelar, som vore förenade med förläggandet af arrestlokalerna till en särskild byggnad, har jag redan framhållit. Kasernbyggnadsnämnden har anført, att den byggnad, som för den beräknade kostnadsökningen af 16,000 kronor kunde uppföras, skulle inrymma vaktlokaler, 2 förvaringsarrester och 16 celler, således 6 celler mera än dem, som ingå i generalskommissionens förslag. Kasernbyggnadsnämnden anser denna fråga blifva bäst löst på detta sätt med hänsyn till såväl möjligheten af en blifvande utvidgning af arrestlokalerna som undvikandet af de olägenheter, hvilka äro förenade med dessa lokalers inrymmande i kanslibyggnaden. Nämnden har därför velat på det allra lifligaste tillstyrka detta förslag, och för egen del anser jag mig böra förorda detsamma.

Angående möjligheten att kunna påbygga manskapskasernerna med ytterligare en våning anför nämnden, att som marken på samtliga de platser, där nämnden fått i uppdrag att uppföra kasernbyggnader, bestode af berg eller fast mark, som anträffades på ringa djup under markytan — på ett par undantag när såsom i Uddevalla, där marken består af lös lera — ville nämnden uttala som sin bestämde mening, att de för trevåningshusen föreslagna och beräknade grunderna kunde utan någon som helst risk eller ökad kostnad i framtiden äfven uppbära en fjärde våning, om så skulle ifrågasättas. Angående murverken i öfrigt hade nämnden tänkt sig, att samtliga ytter- och innermurar skulle komma att uppföras af $1\frac{1}{2}$ -stens murar med tegel af normalformat — $25 \times 12 \times 6,5$ cm. — utom för vindsvåningen och några mindre skiljemurar i flyglarna, som skulle komma att uppföras af 1-stens murar. Ehuru man utan olägenhet eller risk om några år torde kunna å dessa murar uppföra en fjärde våning, ansåge nämnden dock, att man härvid icke borde frångå den vanliga regeln att vid

fyravåningshus något öka murarnas dimensioner eller styrka i bottenvåningen och hade därför tänkt sig att, om en påbyggnad till fyra våningars höjd vore tillämnad, yttermurarna i bottenvåningen med de mycket stora fönsteröppningar, som tagits för såväl logementen som korridorerna med flera rum, skulle ökas till 2-stens tjocklek. Likaså torde tvärmurarna mellan logementen, hvilka finge uppbära bjälklagen genom hela huset, om detta skulle ökas till fyra våningars höjd, böra något förstärkas genom att starkare och något dyrbarare murbruk användes uti desamma i bottenvåningen. Den ökade kostnad för dessa förstärkingar af murverken i bottenvåningen, som sålunda skulle behöfva göras, uppginge enligt nämndens beräkningar till knappt 2,500 kronor per kasern eller mindre än 10,000 kronor per etablissemang, då äfven de för ett fyravåningshus behöfliga luftkanalerna tänkts anordnade i murverken. Ehuru ett arrangemang att påbygga de af nämnden föreslagna trevåningskasernerna med ytterligare en våning således låte utföra sig utan någon afsevärd kostnad, ansåge dock nämnden en sådan utväg icke gärna böra väljas, utan förordade i dess ställe för sin del, att, om en utvidgning af manskapsnumerären vid regementena skulle ifrågakomma, behöfliga lokaler måtte på annat sätt åstadkommas.

Öfverintendentsämbetet har för sin del uttalat enahanda uppfattning angående de åtgärder, som erfordras, för att trevåningskasernerna må kunna påbyggas en våning, med det tillägg att, om byggnaderna skola uppföras på terräng, där konstgjord undergrund tarfvas, också denna grund behöfver göras på annat sätt och starkare för en fyravånings- än för en trevåningsbyggnad.

Såsom jag redan anført, har generalskommissionen framhållit (sid. 18), att äfven med den nu föreslagna utvidgningen af manskapskasernerna, tillräckligt utrymme vid vissa regementen skulle komma att framdeles saknas. I anledning däraf har jag ansett böra utrönas, huruvida trevånings manskapskaserner skulle kunna påbyggas, om man i framtiden skulle anse det ändamålsenligt att välja den vägen för anskaffandet af behöfligt ökad utrymme. Den kostnad, högst 10,000 kronor för hvarje regemente, till hvilken kasernbyggnadsnämnden enligt sina beräkningar kommit, synes mig icke vara högre, än att de därför erforderliga åtgärderna ändamålsenligen böra vidtagas.

Från den förut angifna totalsumman för ett kasernetablissemang	kr. 2,236,000: —
skulle således enligt hvad jag nu anført kunna frånräknas kostnaden för en sjukpaviljong, 19,000 kronor, och för tillbyggnad af stallet, 6,000 kronor, eller tillhoppa	» 25,000: —
hvad den kostnaden skulle blifva	kronor 2,211,000: —

för hvarje etablissemang.

Förut har anförts, att det inom fortifikationen uppgjorda förslaget med de af generalskommissionen gjorda förändringar och tillägg af kasernbyggnadsnämnden beräknats kosta 2,100,000 kronor. Den ökade kostnad af 111,000 kronor, som skulle uppstå genom utförandet af där-efter ifrågasatta förbättringar, är, såsom af det anförda framgår, *icke* en med kasernbyggnadsnämndens förslag i fråga om trevåningskaserner förbunden kostnad, utan tillkommer, vare sig dessa förbättringar genomföras i samband med generalskommissionens eller med kasernbyggnadsnämndens förslag.

Beträffande tiden för arbetenas utförande har den af kasernbyggnadsnämnden beräknats till 7 år. Tre etablissemang skulle påbörjas under hvart och ett af de första fem åren, 1908—1912. År 1914 skulle arbetena avslutas. Under åren 1910, 1911 och 1912 skulle enligt denna plan arbetena pågå å nio platser. Huru önskvärdt det varit, att dessa kasernetablissemang blifvit tidigare fullbordade, torde dock den af nämnden uppgjorda planen böra följas, enär den däri bestämda tiden, enligt nämndens uppfattning, är behöflig, om ej arbetena skola väsentligt fördyras.

Med en kostnad af 2,211,000 kronor för hvarje etablissemang skulle hela kostnaden för ifrågavarande femton kasernetablissemang alltså blifva.....	kr. 33,165,000: —
Under åren 1906 och 1907 har Riksdagen för detta ändamål anvisat.....	kr. 8,800,000: —
Vid bifall till Eders Kungl. Maj:ts förslag till årets Riksdag om anvisande af ytterligare	» 850,000: — » 9,650,000: —
skulle alltså därutöfver erfordras.....	kronor 23,515,000: —

Fördelad på de återstående fem åren af byggnadsperioden eller åren 1910—1914 skulle af denna summa erfordras en anvisning af 4,703,000 kronor om året under de närmast kommande fem åren.

Under vissa år komma dock högre belopp att erfordras, under det att andra år motsvarande minskning äger rum.

I hvad mån medel för ifrågavarande ändamål må kunna erhållas genom försäljning af tomter från Norra Djurgården kan ännu ej afgöras. Öfver det ena af de områden, som enligt Kungl. Maj:ts och Riksdagens medgifvande får säljas från Norra Djurgården, är stadsplan nu uppgjord af öfverintendentensämbetet, hvilken torde vara att inom närmaste tiden förvänta till Eders Kungl. Maj:t för att därefter öfverlämnas till granskning af stadsfullmäktige i Stockholm. Enahanda är för-

hållandet med området närmast omkring skogsinstitutet. För uppgörandet af stadsplan beträffande återstoden af detta, norr om Djurgårdsbrunnsviken belägna område, hvilket skall försäljas, pågå arbeten i öfverintendentensämbetet.

Vidare har den s. k. Ladugårdsgårdeskommissionen, som närmast omhänderhar dessa angelägenheter, inkommit till Eders Kungl. Maj:t med förslag till försäljning af ytterligare en del af Norra Djurgården samt till upplåtelse af ett annat område med tomträtt, enligt lagen om nyttjanderätt till fast egendom den 14 juni 1907.

Det är alltså att hoppas, att inkomster genom tomtförsäljning skola inom närmaste framtiden erhållas.

Jag har nu redogjort för de olika förslag, som beträffande utförandet af ifrågavarande byggnader m. m. blifvit framställda. Att fastslå några bestämda föreskrifter härom torde icke vara lämpligt. Enligt kasernbyggnadsnämndens instruktion, hvilken står i öfverensstämmelse med särskilda kommitterades och sakkunnigas för 1907 års Riksdag framlagda förslag, skall kasernbyggnadsnämnden uppgöra fullständiga och noggranna förslag till hvarje särskildt etablissemang, öfver hvilka förslag vederbörande militära myndigheter skola höras. Dessa myndigheter komma därvid i tillfälle att uttala de önskemål i fråga om kaserngård, byggnadernas inbördes läge, höjd m. m., hvartill de kunna finna anledning, innan ärendet till pröfning förelägges Eders Kungl. Maj:t. Hvad själfva planläggningen och utförandet af arbetena angår, torde betryggande garantier få anses förefinnas, för att arbetet därmed skall handhafvas på ändamålsenligt och fullt sakkunnigt sätt.

Enligt instruktionen åligger det äfven kasernbyggnadsnämnden att årligen före mars månads utgång till Eders Kungl. Maj:t afgifva summarisk uppgift om, huru hvarje byggnadsarbete under nästföregående år fortskridit och i hvad mån därför beräknade medel åtgått. Härigenom varder det möjligt att årligen erhålla en öfverblick öfver arbetenas fortskridande och kostnaderna för utförandet däraf. I nämndens räkenskaper skall hvarje byggnadsföretag hafva sitt särskilda konto. I mån af arbetets fortgång kan alltså utredning anställas beträffande kostnaderna för byggnader af olika typer eller särskilda anordningar och jämförelser göras med förut använda byggnadstyper samt vunnen erfarenhet komma till godo vid utförandet af senare arbeten.

Såsom jag förut nämnt, utgör kostnadssumman,
 sådan den nu beräknats kr. 33,165,000:—
 Då Riksdagen redan förut beviljat » 21,744,000:—
 skulle därutöfver erfordras kronor 11,421,000:—

Det torde dock icke vara erforderligt att nu äska beviljandet af sistnämnda summa utaf Riksdagen. Dels är den redan beviljade summan, 21,744,000 kronor, mer än tillräcklig för arbetenas bedrifvande under de närmaste åren, dels torde under tiden möjlighet yppa sig att bestrida åtminstone någon del af kostnaden med tomtförsäljningsmedel.

Jag torde därför kunna inskränka mig till en hemställan, det Eders Kungl. Maj:t täcktes föreslå Riksdagen

att, i enlighet med den i årets statsverksproposition angående fjärde hufvudtiteln under punkt 31 gjorda framställning, utaf det af 1906 års Riksdag till uppförande af kasernetablissemang för femton infanteriregementen beviljade anslaget, 21,744,000 kronor, å extra stat för år 1909 anvisa 850,000 kronor.»

Till hvad departementschefen sålunda hemställt, däruti statsrådets öfriga ledamöter instämde, täcktes Hans Maj:t Konungen lämna nådigt bifall; och skulle proposition i ämnet af den lydelse, bilaga till detta protokoll utvisar, till Riksdagen aflåtas.

Ex protocollo:

Gust. Th. v. Rosen.